

Crna Gora
VLADA CRNE GORE
Ministarstvo za ljudska
i manjinska prava

IZVJEŠTAJ

O SPROVOĐENJU KONVENCIJE O ELIMINACIJI SVIH OBLIKA DISKRIMINACIJE ŽENA

podniet na osnovu člana 18
Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena

Podgorica, februar 2010.god.

I UVODNE NAPOMENE

Crna Gora obnovila je nezavisnost na osnovu referenduma održanog 21. maja 2006. godine. Nakon toga Skupština Crne Gore je usvojila Deklaraciju o nezavisnosti 3. juna 2006. godine kojom je proklamovala Crnu Goru kao nezavisnu i suverenu državu koja je preuzela svoje međunarodne obaveze. U skladu sa Deklaracijom i Odlukom o nezavisnosti Crna Gora je pristupila sveobuhvatnom procesu sukcesije međunarodnim sporazumima, čija je bila članica u ranijim državnim aranžmanima (Jugoslavija, Državna zajednica Srbija i Crna Gora).

Rezolucija o prijemu Crne Gore u Ujedinjene nacije, Savjet bezbjednosti je donio na sjednici od 22. juna 2006. godine. Generalna skupština Ujedinjenih nacija je na sjednici od 28. juna 2006. godine odlučila da odobri prijem Crne Gore u UN, čime je Crna Gora postala 192 članica OUN.

Članstvom u UN otpočeo je proces definisanja liste sporazuma i konvencija kojima je Crna Gora pristupila po osnovu sukcesije, a za koje Generalni sekretar Ujedinjenih nacija obavlja funkciju depozitara. Instrument o pristupanju ovim konvencijama predat je 23. oktobra 2006. godine i obuhvata regulativu iz raznih oblasti: diplomatskih i konzularnih odnosa, zaštite ljudskih prava, prava izbjeglica i osoba bez državljanstva, borbe protiv droga i psihoterapeutskih supstanci, trgovine ljudima, zdravlja, međunarodne trgovine i razvoja, transporta, obrazovanja, prava mora, trgovačke arbitraže, telekomunikacije, razoružanja, zaštite životne sredine i dr.

Na taj način je Crna Gora sukcesorskim postupkom pristupila i Konvenciji o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW).

Na osnovu člana 18 Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, države potpisnice se obavezuju da dostavljaju Generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija izvještaj o zakonodavnim, sudskim, administrativnim i drugim mjerama koje su usvojile kako bi sprovele odredbe ove Konvencije, kao i pomaci koji su učinjeni, u roku od jedne godine nakon stupanja na snagu Konvencije, a poslije toga, najmanje svake četiri godine. Kada je riječ o Crnoj Gori, rok za taj izvještaj (u daljem tekstu: *Izvještaj*) je 23. oktobar 2007. godine, tj. godinu dana nakon što je Konvencija stupila na snagu u odnosu na Crnu Goru.

Inicijalni izvještaj ima za cilj da ukaže na zakonodavne i druge mjere koje je Crna Gora preduzela i preduzima da bi realizovala obaveze utvrđene Konvencijom i odnosi se na period 2006. do 2009. godine.

Prateći smjernice CEDAW Komiteta, Inicijalni izvještaj se pridržava predviđenog oblika i sadržaja izvještaja. Izvještaj sadrži kratke informacije o osnovnim istorijskim, ekonomskim i demografskim pokazateljima, specifične informacije u odnosu na svaku od odredbi Konvencije, kao i aneks koji sadrži izvode i citate iz zakona pominjanih u izvještaju.

Ovaj Izvještaj je sačinila Radna grupa koju su činili/e predstavnici/e resornih ministarstava i organa uprave na koje se odnose odredbe Konvencije:

- Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

- Ministarstvo pravde
- Ministarstvo inostranih poslova
- Ministarstvo prosvjete i nauke
- Ministarstvo zdravlja, rada i socijalnog staranja
- Ministarstvo finansija
- Ministarstvo kulture, sporta i medija
- Uprava policije
- Zavod za zapošljavanje
- Zavod za statistiku

Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore je na njegovoj sjednici od 26. novembra 2009. godine upoznat sa sadržajem Inicijalnog izvještaja. Takođe je, 14. decembra 2009. godine, organizovan sastanak sa nevladinim organizacijama sa ciljem upoznavanja sa Izvještajem i dobijanja sugestija i preporuka na nacrt teksta.

II OPŠTE INFORMACIJE

1. OSNOVNI ISTORIJSKI PODACI

Državnost Crne Gore seže duboko u prošlost, njeni korijeni su stariji od sadašnjeg imena za državu i narod. Ona je, kroz svoj istorijski hod, prošla kroz nekoliko razvojnih perioda i više državnih formi. U istorijskom smislu, Crna Gora se razvijala na razmeđu dvaju svijetova, na periferiji i pod uticajem velikih carstava i država. Na ovom prostoru su se ukrštale i velike monoteističke religije i crkve: rimokatolička, pravoslavna i islam. U kulturološkom smislu, to je bio prostor na kojem su se susretali istok i zapad, Mediteran i zalade, te su u tom smislu različiti civilizacijski slojevi tokom vremena oblikovali kompleksnu i raznovrsnu baštinu na koju se oslanja savremena Crna Gora. Istrajala je, kao država, i u najtežim vremenima i pored izvjesnih prekida u kontinuitetu, svoju državnost u hiljadugodišnjoj povjesnici obnavljala čak četiri puta.

Iako se za simbolički početak crnogorske državnosti može uzeti pečat arhonta Petra, prvog vladara dukljanskih Slovena kojeg pominju pisani izvori, rodonačelnikom države istoričari uzimaju kneza Stefana Vojislava (1016-1043), koji je u ratovima uspio izboriti državnu samostalnost, utemeljiti njenu nezavisnost u odnosu na Vizantiju i postati rodonačelnikom dinastije Vojislavljevića. Njegov sin Mihailo uzdiže državu na rang kraljevstva 1077.godine i stiče međunarodno priznanje. Druga crnogorska vladarska dinastija su bili Balšići, treća Crnojevići, a četvrta, poslednja i najznačajnija – Petrovići.

Odlukama *Berlinskog kongresa 1878.godine*, Crna Gora dobija državnu nezavisnost i međunarodno priznanje, te značajno teritorijalno proširenje. Opšti napredak u razvoju i izgradnji države, zadobijanje ugleda na međunarodnoj sceni, posvećivanje pažnje za manjinska- vjerska prava, uz unutrašnje antagonizme – glavne su karakteristike Crne Gore poslije *Berlinskog kongresa*.

Poslije učešća u *Balkanskim ratovima i I Svjetskom ratu*, zaokruživanjem teritorije, odlukama tzv. *Podgoričke skupštine* iz 1918.godine, kralj Nikola je zbačen sa crnogorskog prijestola, njegova dinastija svrgnuta i protjerana iz zemlje i proglašeno je bezuslovno ujedinjenje/prisajedinjenje Crne Gore Srbiji. Prisajedinjena i bezimena ona ulazi u novu državnu formu - Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca. Kasnije, u novostvorenoj Kraljevini Jugoslaviji, Crna Gora je svedena na administrativnu oblast (Zetsku banovinu).

Poslije aprilskog sloma (1941), rasparčavanjem Jugoslavije od strane okupatora, Crna Gora postaje italijanski protektorat. Dajući svoj puni doprinos antifašističkoj borbi i oslobođenju, Ustavom iz 1946. godine Crna Gora obnavlja državnost i postaje ravnopravna republika u FNRJ (kasnije SFRJ).

Raspadom ex-Jugoslavije, Crna Gora nastavlja svoju državnu egzistenciju u SR Jugoslaviji, kasnije u Državnoj zajednici Srbija i Crna Gora. U ovom periodu (1992-2007), Crna Gora se susretala sa brojnim političkim, ekonomskim i drugim teškoćama. Ratovi u okruženju, sankcije međunarodne zajednice, NATO-intervencija 1999.godine, unutrašnja politička previranja, pritisci režima u Beogradu itd. itekako su važni elementi koji su se reflektovali na položaj Crne Gore, a pogotovu na položaj manjinskih zajednica.

U Crnoj Gori 21.maja 2006.godine je sproveden referendum na kojem je od preko 86% upisanih birača njih 55,5% glasalo za crnogorsku nezavisnost. Država Crna Gora je veoma brzo postala članica Ujedinjenih nacija, OEBS-a i drugih međunarodnih asocijacija.

Prvim Ustavom nezavisne Crne Gore, usvojenim 19. oktobra 2007. Crna Gora je određena kao nezavisna, suverena država, republikanskog oblika vladavine. Crna Gora je građanska, demokratska, ekološka i država socijalne pravde, zasnovana na vladavini prava.

Članom 9 Ustava propisan je princip supremacije međunarodnog prava: „Potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava sastavni su dio unutrašnjeg pravnog poretka, imaju primat nad domaćim zakonodavstvom i neposredno se primjenjuju kada odnose uređuju drukčije od unutrašnjeg zakonodavstva”.

Vlast je uređena po načelu podjele vlasti na: zakonodavnu, izvršnu i sudsku. Zakonodavnu vlast vrši Skupština, izvršnu vlast vrši Vlada, a sudsku sud. Skupštinu čine poslanici koji se biraju neposredno, na osnovu opšteg i jednakog biračkog prava i tajnim glasanjem. Skupština ima 81 poslanika. Crnu Goru predstavlja predsjednik Crne Gore, koji se bira na osnovu opšteg i jednakog biračkog prava, neposrednim i tajnim glasanjem. Vladu čine predsjednik, jedan ili više potpredsjednika i ministri. Poslove državne uprave vrše ministarstva i drugi organi uprave. Sud je samostalan i nezavisan i sudi na osnovu Ustava, zakona i potvrđenih i objavljenih međunarodnih ugovora. Sudiju i predsjednika suda bira i razrješava Sudski savjet. Službeni jezik u Crnoj Gori je crnogorski jezik. U službenoj upotrebi su i srpski, bosanski, albanski i hrvatski jezik.

2. OSNOVNI DEMOGRAFSKI PODACI

Osnovna demografska karakteristika Crne Gore je velika izmješanost različitih etničkih zajednica na relativno malom prostoru. Istorijske okolnosti, kao što su iseljavanje naroda i neprestani ratovi uz često mijenjanje granica, osnovni su uzrok crnogorske šarolikosti.

Posljednji popis stanovništva, domaćinstava i stanova sproveden je u periodu od 01. do 15. novembra 2003. godine. Za razliku od ranijih popisa gdje su u stalno stanovništvo ubrajani i crnogorski građani na privremenom radu u inostranstvu, kao i članovi njihovih porodica (bez obzira na dužinu boravka), ovaj popis je, u skladu sa međunarodnim preporukama i Zakonu o popisu, u stalno stanovništvo obuhvatio crnogorske građane čiji je boravak u inostranstvu kraći od godinu dana.

Naredna tabela pruža podatke o broju stanovnika koji su prikupljeni u popisima sprovedenim od 1921 - 2003. godine. Pri korišćenju popisnih rezultata, treba voditi računa o tome da ne postoji potpuna uporedivost definicija stalnog, odnosno ukupnog stanovništva u popisu 2003. i ranijim popisima. Naime, u popisima 1971 - 1991. godine pored stanovništva u zemlji u stalno stanovništvo su ubrajani i crnogorski građani na privremenom radu u inostranstvu, kao i članovi koji su s njima boravili u inostranstvu. U skladu s međunarodnim preporukama, u popisu 2003. godine, osim stanovništva u zemlji, u sastav stalnog stanovništva ulaze crnogorski građani čiji je rad, odnosno boravak u inostranstvu kraći od godinu dana, kao i strani državljani koji u našoj Republici rade ili borave u svojstvu članova porodice duže od godinu dana.

Stanovništvo po popisima 1921 – 2003¹

Godina	Broj stanovnika			Lančani indeks		Indeks porasta (bazna 1921)	
	Žensko	Muško	Ukupno	Žensko	Muško	Žensko	Muško
1921	156040	155301	311341	100,00	100,00	100,00	100,00
1931	180279	179765	360044	115,53	115,75	115,53	115,75
1948	199111	178078	377189	110,45	99,06	127,60	114,67
1953	218155	201718	419873	109,56	113,28	139,81	129,89
1961	242620	229274	471894	111,21	113,66	155,49	147,63
1971	270395	259209	529604	111,45	113,06	173,29	166,91
1981	294571	289739	584310	108,94	111,78	188,78	186,57
1991	309104	305931	615035	104,93	105,59	198,09	196,99
2003	314920	305225	620145	101,88	99,77	201,82	196,54

Stanovništvo prema polu i starosti predstavlja broj lica određenog pola, grupisanih po starosti, prema navršenim godinama života. U tabeli je prikazana starosno - polna struktura preko apsolutnih frekvencija i / ili preko procentualne distribucije.

¹ Zavod za statistiku Crne Gore

Stanovništvo prema polu i starosti, procjena na 1. januar 2007. godine²

Starost	Žene	Muškarci	Struktura%		Žena na 100 muškaraca
			žene	muškarci	
	317303	307600	100.0	100.0	103,15
0-4	18688	20376	5,89	6,62	91,72
5-9	19560	20999	6,16	6,83	93,15
10-14	21241	22796	6,69	7,41	93,18
15-19	23111	24309	7,28	7,90	95,07
20-24	24578	25729	7,75	8,36	95,53
25-29	23399	23822	7,37	7,74	98,22
30-34	22238	21170	7,01	6,88	105,04
35-39	20674	20234	6,52	6,58	102,17
40-44	21703	21452	6,84	6,97	101,17
45-49	22121	22092	6,97	7,18	100,13
50-54	21620	21741	6,81	7,07	99,44
55-59	19082	17321	6,01	5,63	110,17
60-64	13463	11073	4,24	3,60	121,58
65-69	15897	13035	5,01	4,24	121,96
70-74	13102	10292	4,13	3,35	127,30
75 +	16826	11159	5,30	3,63	150,78

U sljedećoj tabeli dat je prikaz strukture stanovništva po polu i etničkoj pripadnosti, Popis 2003:

Nacionalnost	Ukupno	Žene	Muškarci	Struktura u %		Žene na 100 muškaraca
				Žene	Muškarci	
Total	620145	314920	305225	100	100	103
Crnogorci	267669	136968	130701	43.5	42.8	105
Srbi	198414	99734	98680	31.7	32.3	101
Jugosloveni	1860	848	1012	0.3	0.3	84
Albanci	31163	15355	15808	4.9	5.2	97
Bošnjaci	48184	24138	24046	7.7	7.9	100
Egipćani	225	104	121	0.0	0.0	86
Italijani	127	57	70	0.0	0.0	81
Makedonci	819	489	330	0.2	0.1	148
Mađari	362	225	137	0.1	0.0	164
Muslimani	24625	12492	12133	4.0	4.0	103
Njemci	118	67	51	0.0	0.0	131
Romi	2601	1267	1334	0.4	0.4	95
Rusi	240	160	80	0.1	0.0	200
Slovinci	415	261	154	0.1	0.1	169
Hrvati	6811	3957	2854	1.3	0.9	139
ostali	2180	1039	1141	0.3	0.4	91

² Zavod za statistiku Crne Gore

Neizjašnjeni i neopredijeljeni Regionalna pripadnost	26906	14037	12869	4.5	4.2	109
Nepoznato	1258	682	576	0.2	0.2	118
	6168	3040	3128	1.0	1.0	97

Vlada Crne Gore, je nakon sticanja nezavisnosti donijela Odluku o privremenom zadržavanju statusa i prava izbjeglih i interno raseljenih lica u Crnoj Gori, kojom se definiše privremeno zadržavanje statusa ovih lica u Crnoj Gori, u skladu sa zakonima kojima se uređuje pitanje azila i stranaca, Strategijom za trajno rješenje pitanja izbjeglica i interno raseljenih lica u Crnoj Gori i regionalnim dokumentima o rješavanju pitanja izbjeglica i raseljenih lica.

Kada su u pitanju demografske karakteristike, veoma važna činjenica su i unutrašnje migracije u Crnoj Gori. Uslijed neuravnoteženog regionalnog razvoja (nerazvijeni sjever i relativna razvijenost centralnog i južnog dijela), veoma česte, gotovo svakodnevne, su i migracije iz nerazvijenih područja u ona koja su razvijenija. Iako je broj stanovnika 2003. u odnosu na 1991. porastao za 26641, broj stanovnika na sjevernom dijelu smanjen za 17498, dok se u centralnom i južnom dijelu zajedno povećao za 44139.

U cilju utvrđivanja broja RAE populacije u Crnoj Gori i u skladu sa Strategijom poboljšanja položaja RAE populacije u Crnoj Gori 2008-2012, Zavod za statistiku Crne Gore je sproveo istraživanje »Baza podataka o RAE populaciji«. Istraživanje je sprovedeno tokom oktobra 2008. godine na području cijele Crne Gore. Ovim istraživanjem obuhvaćena su sva lica koja su na dobrovoljnoj osnovi dolazila na punkt i davala podatke za sebe i članove svojih porodica i domaćinstava, To znači da su istraživanjem obuhvaćena i lica koja trenutno ne žive u Crnoj Gori, a članovi njihovog domaćinstva su prijavila lica i dali podatke za njih. Tako je, istraživanjem obuhvaćeno ukupno 11001 lice. Od toga 9943 lica su prisutna u Crnoj Gori, a ostali su u inostranstvu.

RAE stanovništvo prema polu i opštinama

Opština	Pol	Ukupno
Crna Gora	Svega	9934
	muško	5078
	Žensko	4856
Bar	Svega	309
	muško	164
	Žensko	145
Berane	Svega	669
	muško	349
	Žensko	320
Bijelo Polje	Svega	369
	muško	181
	Žensko	188
Budva	Svega	189
	muško	96
	Žensko	93
Cetinje	Svega	86

	muško	41
	Žensko	45
Danilovgrad	Svega	12
	muško	4
	Žensko	8
Herceg Novi	Svega	299
	muško	159
	Žensko	140
Kotor	Svega	123
	muško	65
	Žensko	58
Nikšić	Svega	1001
	muško	519
	Žensko	482
Pljevlja	Svega	42
	muško	24
	Žensko	18
Podgorica	Svega	5748
	muško	2911
	Žensko	2837
Rozaje	Svega	112
	muško	56
	Žensko	56
Tivat	Svega	425
	muško	235
	Žensko	190
Ulcinj	Svega	550
	muško	274
	Žensko	276

3. OSNOVNI EKONOMSKI POKAZATELJI

Crna Gora je u procesu sveopštih ekonomskih reformi. Transformacija privrede se sprovodi kroz privatizacione postupke (masovna vaučerska privatizacija i privatizacija), uz bitno smanjenje učešća državnog kapitala, a uz stvaranje povoljnog ambijenta. Radi stvaranje što bolje slike o ekonomskim prilikama u Crnoj Gori, iznosimo neke osnovne pokazatelje za protekle dvije godine i prvi kvartal ove godine.

Crnogorska ekonomija konstantno bilježi stabilan rast bruto domaćeg proizvoda, nisku stopu inflacije, stopu nezaposlenosti koja je prvi put u posljednjoj deceniji ispod nivoa od 11%, te konstantan rast plata i penzija. Država smanjuje svoju potrošnju, dok državni budžet ostvaruje veće primitke od planiranih i bilježi značajan suficit, tako da se stvaraju uslovi i za prijevremnu otplatu kako unutrašnjeg, tako i spoljnog duga Republike. Ukoliko se nastavi ovakav trend u smanjenju državne potrošnje i rastu budžetskog suficita, realno je očekivati i da se ostvare srednjoročni fiskalni prioriteti u pogledu smanjenja državne potrošnje na nivo od 35% BDP-a, smanjenja javnog duga ispod nivoa od 30% BDP-a, te dodatnog poreskog rasterećenja crnogorske ekonomije do 2011. godine. Ono što se može istaći kao nosilac ekonomskih reformi u Crnoj Gori je finansijski sektor, koji ne samo da je u potpunosti privatizovan, već je i jedan od najkonkurentnijih u regionu. Bankarski sektor bilježi sve veći rast depozita i kredita, te pad

kamatnih stopa, čime sve stvaraju usovi za sve povoljnije finansiranje privrede i u krajnjem rast ekonomske aktivnosti. Strane direktne investicije su i dalje na visokom nivou, bez obzira što je gotovo 90% ekonomije već privatizovano i bilježe konstantan rast. Protekle godine strane direktne investicije su iznosile preko 30% BDP-a čime se Crna Gora svrstava u lidere u Evropi.

Prema zvaničnim podacima Monstata BDP u 2008. godini je iznosio 3.085,6 miliona eura, sa realnom stopom rasta od 6.9% u poređenju sa 2007. godinom kada je iznosio 2.680.5 miliona eura.

Prema podacima Ministarstva finansija, u prvom kvartalu 2009. godine ostvaren je bruto domaći proizvod u iznosu od 617 miliona eura, što predstavlja realni rast od 6,5% u odnosu na isti period prethodne godine.

Godišnja inflacija, mjerena indeksom cijena na malo u 2008. godini, iznosila 2,0% što je više za 0.2 procentna poena u odnosu na 2007. godinu, kada je iznosila 1.8%. Pored neznatnog povećanja inflacija se kreće na nivou zemalja Evropske unije.

Tokom prvog kvartala 2009. godine, cijene u Crnoj Gori, mjerene indeksom troškova života u martu u odnosu na kraj prethodne godine, porasle su za 0,5%, pri čemu su cijene roba porasle za 0,6%, a cijene usluga za 0,5%. Na godišnjem nivou, cijene su u martu bile više za 2%, što se i dalje kreće u okviru stopa inflacije u zemljama Evropske unije.

Na kraju 2008. godine stopa nezaposlenosti je iznosila 11,40%, što je u odnosu na isti period prethodne godine manje za 3,87 procentna poena. Na dan 01. 08. 2009. godine stopa nezaposlenosti iznosi 10,20%, što je u odnosu na isti period prethodne godine manje za 4.1 procentni poen. Ukoliko navedene podatke uporedimo sa julom 2000. godine kada je registrovana najveća stopa nezaposlenosti od 32.7%, zaključujemo da činjenice jasno ukazuju na sve pozitivnija kretanja na tržištu rada kao posljedicu rasta ekonomske aktivnosti koja je dovela do otvaranja novih radnih mjesta.

U 2008. godini je nastavljen trend rasta prosječnih neto plata, tako da je u toj godini zabilježen iznos od 416 eura, što je znatno više u odnosu na 2007. godinu kada je prosječna neto plata iznosila 338 eura. U prvom kvartalu 2009. godine prosječna plata iznosila je 463 eura, što je za 15.8% više nego u istom periodu prethodne godine.

I prosječne penzije bilježe rast u proteklih godinu dana. Tako je prosječna penzija u 2008. godini iznosila 256 eura, što je u poređenju sa prethodnom godinom više za 9%. U prvom kvartalu 2009. godine prosječna penzija iznosila je 258 eura.

Konsolidovana javna potrošnja u periodu januar-septembar 2009. godine procijenjena je na iznos od 990,56 mil. €. Procijenjeni nivo javne potrošnje finansiran je iz poreza u iznosu od 561,04 mil. €, doprinosa 214,51 mil. €, taksi 20,73 mil. €, naknada 82,94 mil. €, ostalih tekućih prihoda 34,80 mil. € i primitaka od otplata kredita u iznosu od 45,38 mil. €. Tekući javni prihodi procijenjeni su u iznosu od 959,41 mil. € ili 29,59 % procijenjenog BDP-a za 2009. godinu (3.242,00 mil. €). U strukturi javnih prihoda, najznačajniji su porezi – 17,31 % BDP-a i doprinosi – 6,62 % BDP-a. U odnosu na plan, izvorni javni prihodi ostvareni su sa 86,74 %.

Konsolidovani javni izdaci za devet mjeseci 2009. godine procijenjeni su na 30,55 % BDP-a. Tekuća javna potrošnja (konsolidovani izdaci umanjeni za kapitalne izdatke tekućeg

budžeta, Kapitalnog budžeta Crne Gore, državnih fondova i lokalnih samouprava) za prvih pola godine iznosila je 829,72 mil. € ili 25,59 % BDP-a. U odnosu na plan, konsolidovani javni izdaci izvršeni su sa 83,44

Strane direktne investicije su u 12 mjeseci 2007. godine iznosile su 594,1 miliona eura ili 33.34%BDP, pri čemu se 318.27 miliona eura odnosi na sektor građevinarstva .

Ubrzo nakon izglasavanja nezavisnosti Crna Gora je postala članica ključnih međunarodnih finansijskih institucija (Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka, Evropska banka za obnovu i razvoj) i intenzivirala saradnju sa ovim i drugim institucijama.

MAKROEKONOMSKI INDIKATORI³

	2007.	2008.	I-IX 2009.
BDP (mil.€)	2.680,5	3,085,6	2.470,0
Stopa realnog rasta BDP-a	10,7	6,9	-4,0
Inflacija	1,8	2,0	2,0
Broj zaposlenih	156.408	166.221	175.468
Broj nezaposlenih	32.011	28.478	29.130
Stopa nezaposlenosti	11.51	10.86	11.1
Industrijska proizvodnja	-1,9	1,0	-2,8

Sa aspekta ekonomskih pokazatelja za Okvirnu konvenciju, smatramo korisnim iznijeti sljedeću tabelu sa osnovnim ekonomskim pokazateljima po opštinama⁴:

r/b	Opština	Broj zaposlenih	Bruto zarada (u €)	Prirodni priraštaj
1.	Andrijevića	537	383	-15
2.	Bar	11876	412	113
3.	Berane	6092	401	219
4.	Bijelo Polje	8628	382	246
5.	Budva	8951	429	104
6.	Danilovgrad	2969	361	-23
7.	Žabljak	986	447	-8
8.	Kolašin	1728	435	-30
9.	Kotor	6378	473	-3
10.	Mojkovac	1638	430	21
11.	Nikšić	18312	439	268
12.	Plav	1411	394	84
13.	Plužine	938	566	-17
14.	Pljevlja	7286	465	1
15.	Podgorica	61032	509	1306
16.	Rožaje	3064	443	353
17.	Tivat	3755	475	9
18.	Ulcinj	4185	348	40
19.	Herceg Novi	11763	352	44
20.	Cetinje	4396	405	-57
21.	Šavnik	296	398	-15

³ Izvor: Sekretarijat za razvoj i MONSTAT

⁴ Izvor: MONSTAT, podaci za 2006.godinu

III IZVJEŠTAJ O SPROVOĐENJU KONVENCIJE (16 ČLANOVA)

Član 1

1. Crna Gora se, nakon referenduma održanog 21. maja 2006. godine i zvaničnog proglašenja nezavisnosti 3. juna 2006. godine usvajanjem Deklaracije o nezavisnosti, sukcesijom obavezala na poštovanje i primjenu seta konvencija iz oblasti ljudskih prava, među kojima je i Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena.⁵

2. U trenutku prihvatanja pomenutih obaveza sukcesijom, u Crnoj Gori je bio na snazi Ustav Republike Crne Gore („Službeni list RCG“, broj 48, od 13. oktobra 1992. godine). Iako nije sadržao posebne odredbe o rodnoj ravnopravnosti sadržano je niz načela kojima je proklamovana jednakost između muškaraca i žena. Ustavom je, tako, bilo propisano da su građani/ke slobodni i jednaki, bez obzira na bilo kakvu posebnost ili lično svojstvo, te da su pred zakonom svi jednaki (član 15), da se jemči nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta čovjeka, njegove privatnosti i ličnih prava, kao i dostojanstvo i sigurnost čovjeka (član 20). Ustav je, dalje, propisivao da građanin/ka Crne Gore koji je navršio 18 godina života ima pravo da bira i da bude biran i da je biračko pravo opšte i jednako (član 32). Ustavom se, u najopštijem smislu, jamčilo i pravo svojine (član 45) i pravo nasljeđivanja (član 46). Pitanje državljanstva, kao jedno od suštinskih pitanja u vezi sa kojim se diskriminacija žena često javlja, Ustavom iz 1992. godine bilo je uređeno na način što je propisano da u Crnoj Gori postoji crnogorsko državljanstvo, te da niko ne može biti lišen crnogorskog državljanstva niti prava da promijeni to državljanstvo (član 10). Dalje, kao protivustavno i kažnjivo bilo je određeno svako izazivanje i raspirivanje nacionalne, rasne, vjerske i druge mržnje i netrpeljivosti (član 43), kao i zloupotreba sloboda i prava (član 16), a, s druge strane, građaninu/ki je dato pravo na jednaku zaštitu svojih sloboda i prava u zakonom utvrđenom postupku, kao i pravo na žalbu ili drugo pravno sredstvo protiv odluke kojom se rješava o njegovom pravu ili na zakonu zasnovanom interesu (član 17). S tim u vezi, svakome je dato pravo na pravnu pomoć (član 18). Odredbama Ustava dat je poseban status omladini, ženama i invalidima kada je u pitanju zaštita na radu (član 53), zatim je propisano da djeca, trudnice i stara lica imaju pravo na zdravstvenu zaštitu iz javnih prihoda, ukoliko to pravo ne ostvaruju po nekom drugom osnovu (član 57), konačno, da majka i dijete uživaju posebnu zaštitu (član 60). Kao jedno od izuzetno značajnih prava, Ustav je propisivao i pravo na školovanje, koje imaju svi pod jednakim uslovima (član 62).

3. Ustavotvorna Skupština Republike Crne Gore, 22. oktobra 2007. godine, donijela je Ustav Crne Gore. Donošenju novog Ustava («Službeni list CG» broj 1/07) prethodilo je proglašenje nezavisnosti Crne Gore. Preambulom Ustava se, između ostalog, iskazuje opredjeljenje građana/ki Crne Gore da žive u državi u kojoj su osnovne vrijednosti: sloboda, mir, tolerancija, poštovanje ljudskih prava i sloboda, multikulturalnost, demokratija i vladavina prava. Iako je sama formulacija prilično uopštena, mogla bi se protumačiti u smislu da obuhvata i rodnu ravnopravnost, kao jedan od imperativa na putu razvoja Crne Gore kao nezavisne i demokratske države.

4. Ustav Crne Gore utvrđuje čvrstu obavezu države u vezi rodne ravnopravnosti propisivanjem da država jemči ravnopravnost žene i muškarca i razvija politiku jednakih mogućnosti (član 18).

⁵ Notifikacija o sukcesiji deponovana kod depozitara 23. oktobra 2006. godine, stupila na snagu 3. juna 2006.

Polazeći od ovog ustavnog načela, i ostala koja se tiču prava i sloboda, kao i načina ostvarivanja istih, moraju biti posmatrana u kontekstu rodne ravnopravnosti. Tako, Ustav propisuje zabranu izazivanja ili podsticanja mržnje ili netrpeljivosti po bilo kom osnovu (član 7), a naročito zabranu svake neposredne ili posredne diskriminacije, po bilo kom osnovu (član 8). U vezi sa zabranom diskriminacije, važno je napomenuti i to da Ustav određuje kao nediskriminatorne propise i posebne mjere koji su usmjereni na stvaranje uslova za ostvarivanje nacionalne, rodne i ukupne ravnopravnosti i zaštite lica koja su po bilo kom osnovu u nejednakom položaju, s tim što su posebne mjere privremenog karaktera, tj. mogu se primjenjivati samo dok se ne ostvare ciljevi zbog kojih su preduzete. Nadalje, Ustavom je propisano da Crna Gora jemči i štiti prava i slobode (član 6), da su svi pred zakonom jednaki, bez obzira na bilo kakvu posebnost ili lično svojstvo (član 17), da svako ima pravo na jednaku zaštitu svojih prava i sloboda (član 19), pravo na pravni lijek protiv odluke kojom se odlučuje o njegovom pravu ili na zakonom zasnovanom interesu (član 20), pravo na pravnu pomoć, koja može biti besplatna (član 21), da se za vrijeme proglašenog ratnog ili vanrednog stanja ne može ukidati zabrana diskriminacije (član 25), da državljanin Crne Gore koji je navršio 18 godina života i ima najmanje dvije godine prebivališta u Crnoj Gori ima pravo da bira i da bude biran (član 45), da se jemči pravo svojine (član 58), kao i pravo nasljeđivanja (član 60), da se jemči sloboda preduzetništva (član 59), te da Ustavni sud odlučuje o ustavnoj žalbi zbog povrede ljudskih prava i sloboda zajemčenih Ustavom, nakon iscrpljivanja svih djelotvornih pravnih sredstava (član 149).

5. Kod uređivanja prava na lokalnu samoupravu, Ustav propisuje da ono obuhvata pravo građana i organa lokalne samouprave da uređuju i upravljaju određenim javnim i drugim poslovima, na osnovu sopstvene odgovornosti i u interesu lokalnog stanovništva (član 113). Ovim je i na nivo lokalne samouprave prenijeta obaveza da se stara o ostvarenju i unapređivanju rodne ravnopravnosti i ostalih pitanja koja se odnose na jednak položaj žena i muškaraca.

6. Pitanje državljanstva po novom Ustavu uređeno je time što je propisano da u Crnoj Gori postoji crnogorsko državljanstvo, da država štiti prava i interese crnogorskih državljana/ki i da crnogorski državljanin/ka ne može biti prognan niti izručen drugoj državi, osim u skladu sa međunarodnim obavezama Crne Gore (član 12).

7. Konačno, izuzetno značajna odredba novog Ustava sadržana je u članu 9, prema kojem potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava predstavljaju sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka, imaju primat nad domaćim zakonodavstvom i neposredno se primjenjuju kad odnose uređuju drukčije od unutrašnjeg zakonodavstva. Ovim je omogućeno pozivanje na međunarodne izvore prava koji nude veći stepen zaštite, naročito u situacijama kada je odredbama unutrašnjih propisa predviđen niži stepen zaštite od međunarodnog. To, s druge strane, stvara obavezu i na strani sudova, koji odlučuju o povredi prava, da budu upoznati sa međunarodnom pravnom regulativom u odnosnoj oblasti i da primjenjuju norme međunarodnih pravnih akata uvijek kada predviđaju veći stepen zaštite od onog propisanog nacionalnim propisima.

8. Iako novi Ustav nije pisan rodno osjetljivim jezikom može se reći da proklamuje jednakost muškaraca i žena. Poseban položaj u skladu sa Ustavom, žena ostvaruje u vezi sa ulogom majke (čl. 69 i 73).

9. Diskriminacija je, na posredan ili neposredan način, predmet niza zakonskih odredaba važećih zakona Crne Gore.

10. Skupština Crne Gore donijela je Zakon o rodnoj ravnopravnosti 24. jula 2007. godine („Službeni list RCG“, broj 46/07). Riječ je o prvom antidiskriminacionom zakonu u Crnoj Gori, koji je odredio u kom pravcu treba da se kreće uređivanje pitanja rodne ravnopravnosti u novom ustavu Crne Gore koji je tada bio u pripremi. Predmet uređivanja Zakona o rodnoj ravnopravnosti je način obezbjeđivanja i ostvarivanja prava po osnovu rodne ravnopravnosti, kao i mjere za eliminisanje diskriminacije po osnovu pola i stvaranje jednakih mogućnosti za učešće žena i muškaraca u svim oblastima društvenog života. Po ovom zakonu, prava po osnovu rodne ravnopravnosti se obezbjeđuju i ostvaruju u skladu sa međunarodnim aktima i opšte prihvaćenim pravilima međunarodnog prava (član 1).

11. Zakonom je prvi put u pravnom sistemu Crne Gore definisana rodna ravnopravnost (član 2). Zakon, takođe, definiše diskriminaciju po osnovu pola, pod kojom se podrazumijeva svako pravno ili faktičko, neposredno ili posredno razlikovanje, privilegovanje, isključivanje ili ograničavanje zasnovano na polu zbog kojeg se nekom licu otežava ili negira priznavanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava i sloboda u političkom, obrazovnom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, sportskom i drugim područjima javnog života (član 4). Definicija diskriminacije se time ne završava, već Zakon pod diskriminacijom podrazumijeva i seksualno uznemiravanje, podsticanje drugog lica na diskriminaciju, kao i korišćenje riječi u muškom rodu kao generički neutralne forme za muški i ženski rod. Pravo žena na zaštitu materinstva, kao i posebna zaštita na radu zbog bioloških karakteristika, ne smatraju se diskriminacijom, kao ni opšte i posebne mjere, donijete ili preduzete radi otklanjanja i sprječavanja nejednakog tretmana žena i muškaraca, otklanjanja posljedica nejednakog tretmana žena i muškaraca i promovisanja rodne ravnopravnosti.

12. Zakon, takođe, daje značenje izrazima: neposredna diskriminacija po osnovu pola, posredna diskriminacija po osnovu pola, nasilje po osnovu pola, seksualno uznemiravanje (član 7).

13. Definicija diskriminacije u Zakonu o rodnoj ravnopravnosti nije uža od one date u Konvenciji, a obuhvata i javnu i privatnu sferu života, tj. odnosi se na sve životne aspekte. Takođe, zakonska definicija uključuje nasilje nad ženama zasnovano na polu.

14. Zakonom o radu („Službeni list CG“, br. 49/08 i 26/09) zabranjuje se neposredna i posredna diskriminacija lica koja traže zaposlenje, kao i zaposlenih, s obzirom na pol, rođenje, jezik, rasu, vjeru, boju kože, starost, trudnoću, zdravstveno stanje, odnosno invalidnost, nacionalnost, bračni status, porodične obaveze, seksualno opredjeljenje, političko ili drugo uvjerenje, socijalno porijeklo, imovno stanje, članstvo u političkim i sindikalnim organizacijama ili neko drugo lično svojstvo (član 5). Zakon takođe propisuje šta se, u smislu ovog Zakona, smatra neposrednom i posrednom diskriminacijom (član 6), te u odnosu na šta je takva diskriminacija zabranjena (član 7). Nadalje, Zakon propisuje zabranu uznemiravanja i seksualnog uznemiravanja na radu i u vezi sa radom, ujedno određujući šta se pod uznemiravanjem i seksualnim uznemiravanjem, u smislu ovog zakona, smatra (član 8). Zakon predviđa i pozitivnu diskriminaciju u određenim slučajevima, ujedno propisujući da se odredbe zakona, kolektivnog ugovora i ugovora o radu koje se odnose na posebnu zaštitu i pomoć određenim kategorijama zaposlenih, a posebno one o

zaštiti lica sa invaliditetom, žena za vrijeme trudnoće i porodijskog odsustva sa rada radi njege djeteta, odnosno posebne njege djeteta, kao i odredbe koje se odnose na posebna prava roditelja, usvojitelja, staratelja i hranitelja, ne smatraju diskriminacijom (član 9). Po Zakonu, zaposleni ima pravo na odgovarajuću zaradu, bezbjednost i zaštitu života i zdravlja na radu, stručno osposobljavanje i druga prava u skladu sa zakonom i kolektivnim ugovorom, dok zaposlena žena ima pravo na posebnu zaštitu za vrijeme trudnoće i porođaja (član 11).

15. Zakonom o zapošljavanju („Službeni list RCG“, br. 5/02, 79/04 i „Službeni list CG“, br. 21/08) garantuje se jednakost nezaposlenih lica u ostvarivanju prava na zaposlenje, bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, jezik, vjeru, političko ili drugo uvjerenje, obrazovanje, socijalno porijeklo, imovno stanje i drugo lično svojstvo (član 3).

16. Zakonom o zdravstvenom osiguranju („Službeni list RCG“, broj 39/04) propisano je da je obavezno zdravstveno osiguranje dio sistema socijalnog osiguranja građana kojim se, na načelima obaveznosti, uzajamnosti i solidarnosti, svim građanima/kama Crne Gore kao i drugim licima obezbjeđuje pravo na zdravstvenu zaštitu i druga prava (član 3). Zakonom je propisano koje kategorije lica ostvaruju pravo na zdravstvenu zaštitu, dok se naročita pažnja prilikom utvrđivanja obima prava i standarda zdravstvene zaštite posvećuje ženama u toku trudnoće, porođaja i materinstva (član 17).

17. Zakonom o penzijskom i invalidskom osiguranju („Službeni list RCG“, br. 54/03, 39/04, 79/04, 81/04, 47/07 i "Službeni list CG", br. 79/08), ženama su dati povoljniji uslovi za odlazak u starosnu penziju u odnosu na muškarce, pa muškarac stiže pravo na starosnu penziju sa 65, a žena sa 60 godina života i najmanje 15 godina penzijskog staža (član 17).

18. Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti („Službeni list RCG“, br. 78/05) propisuje da su u ostvarivanju prava iz socijalne i dječje zaštite građani/ke jednaki bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, jezik, vjeru, socijalno porijeklo ili druga lična svojstva (član 5). Zakon, dalje, daje značenje izraza „samohrano lice“, time izjednačavajući makar formalno pravno muškarce i žene u toj poziciji (član 11). Pravo na materijalno obezbjeđenje, prema Zakonu, mogu ostvariti određene kategorije lica među kojima su i trudnice (član 13). Konačno, Zakon propisuje da svi građani/ke imaju pravo na usluge socijalnog rada (član 63).

19. Opštim Zakonom o obrazovanju i vaspitanju („Službeni list RCG“, br. 64/02, 31/05 i 49/07) utvrđuje se da obrazovanje i vaspitanje ima za cilj da obezbijedi mogućnost za svestrani razvoj pojedinca, bez obzira na pol, životno doba, socijalno i kulturno porijeklo, nacionalnu i vjersku pripadnost i tjelesnu i psihičku konstrukciju, kao i da omogući pojedincu, u skladu sa sopstvenim mogućnostima, uključivanje i participaciju na svim nivoima rada i djelovanja (član 2). Građani/ke su jednaki u ostvarivanju prava na obrazovanje, bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, jezik, vjeru, socijalno porijeklo ili drugo lično svojstvo, a strani državljani mogu se obrazovati kao građani/ke Crne Gore pod uslovima uzajamnosti (član 9).

20. Zakon o visokom obrazovanju („Službeni list RCG“, br. 60/03) propisuje da je visoko obrazovanje dostupno svim licima, pod uslovima propisanim ovim zakonom i statutom ustanove (član 6), dok u ostvarivanju prava na visoko obrazovanje nije dozvoljena diskriminacija po osnovu: pola, rase, bračnog stanja, boje, jezika, vjere, političkog ili drugog ubjeđenja,

nacionalnog, etničkog ili drugog porijekla, pripadnosti nacionalnoj zajednici, imovinskom statusu, onesposobljenosti (invalidnosti) ili drugom sličnom osnovu, položaju ili okolnosti (član 7).

21. Porodični Zakon („Službeni list RCG“, br. 1/07) propisuje da se brak zasniva na slobodnoj odluci muškarca i žene da sklope brak, na njihovoj ravnopravnosti, uzajamnom poštovanju i međusobnom pomaganju (član 3). Nadalje, Zakonom se garantuje pravo svakog lica da slobodno odlučuje o rađanju svoje djece, a kao roditelja da stvara mogućnosti i obezbjeđuje uslove za njihov zdrav psihofizički razvoj u porodici i društvu. Država obezbjeđuje uslove za slobodno i odgovorno roditeljstvo mjerama socijalne, zdravstvene i pravne zaštite, sistemom vaspitanja, obrazovanja i informisanja, politikom zapošljavanja, stambenom i poreskom politikom, kao i razvijanjem svih drugih djelatnosti u korist porodice i njenih članova (član 7). Izuzetno značajne odredbe kojima se proklamuje ravnopravnost između muškaraca i žena propisuju da se imovinski odnosi u porodici zasnivaju na načelima ravnopravnosti, uzajamnosti i solidarnosti, kao i na zaštiti interesa djece (član 11), da su bračni drugovi ravnopravni u braku (član 39), da roditeljsko pravo pripada majci i ocu zajedno (član 60), te da roditelji imaju pravo i dužnost da se staraju o djetetu (član 69). Zakonom su takođe uređena i pitanja imovinskih odnosa između bračnih drugova (Osmi dio). Formalno pravno gledano, Zakonom je propisano da su muškarci i žene ravnopravni u svim pitanjima koja se tiču braka i roditeljstva i, što je izuzetno značajno, da se garantuje sloboda odlučivanja o rađanju svoje djece.

22. Zakonom o sudovima („Službeni list RCG“, br. 5/02, 49/04 i „Službeni list CG“, br. 22/08) propisano je da svako ima pravo da se obrati sudu radi ostvarivanja svojih prava i da su svi pred sudom jednaki (član 5). Svako ima pravo na nepristrasno suđenje u razumnom roku (član 7). Konačno, svako ima pravo da u njegovoj pravnoj stvari, nezavisno od stranaka i svojstva pravne stvari, sudi sudija određen slučajem (član 8).

23. Zakonom o Ustavnom sudu („Službeni list CG“, br. 64/08) propisano je da ustavnu žalbu može izjaviti svako lice koje smatra da mu je pojedinačnim aktom državnog organa, organa državne uprave, organa lokalne samouprave ili pravnog lica koje vrši javna ovlašćenja povrijeđeno ljudsko pravo i sloboda zajamčeni Ustavom (član 49).

24. Zakon o lokalnoj samoupravi („Službeni list RCG“, br. 42/03, 28/04, 75/05 i 13/06) propisuje da građani/ke učestvuju u odlučivanju o svojim potrebama i interesima neposredno i preko slobodno izabраних predstavnika/ca u organima lokalne samouprave (član 6), a da organi lokalne samouprave u vršenju svojih poslova obezbjeđuju jednaku zaštitu prava i na Zakonu zasnovanih pravnih interesa lokalnog stanovništva i pravnih lica (član 7).

25. Zakonom o Vojsci Crne Gore („Službeni list RCG“, br. 47/07) propisano je da službu u Vojsci mogu da vrše samo crnogorski državljani/ke, a izuzetno u ratu i lica koja nemaju crnogorsko državljanstvo, ako se prijave kao dobrovoljci (član 18). Zakonom se kandidatima/kinjama koji se prijavljuju za prijem na službu u Vojsci garantuje primjena načela transparentnosti, pravičnosti i jednakih prava, bez diskriminacije po bilo kom osnovu (pol, rasa, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, etničko ili socijalno porijeklo, imovno stanje, odnosno drugi status) (član 50).

26. Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti („Službeni list CG“, br. 79/08) zaštita ličnih podataka obezbjeđuje se svakom licu, bez obzira na državljanstvo, prebivalište, rasu, boju kože, pol, jezik, vjeru, političko i drugo uvjerenje, nacionalnost, socijalno porijeklo, imovno stanje, obrazovanje, društveni položaj ili drugo lično svojstvo (član 4).

27. Zakon o medijima („Službeni list RCG“, br. 51/02 i 62/02) zabranjuje objavljivanje informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv osoba ili grupe osoba zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, vjeri, naciji, etničkoj grupi, polu ili seksualnoj opredijeljenosti (član 23). Takođe, Zakonom je svakom fizičkom i pravnom licu garantovano pravo na ispravku i odgovor kada smatra da je, putem objavljenog programskog sadržaja, povrijeđeno neko njegovo Ustavom ili Zakonom ustanovljeno pravo (član 26).

28. Zakonom o manjinskim pravima i slobodama („Službeni list RCG“, br. 31/06 i 38/07) garantuje se ravnopravnost pripadnika manjina sa drugim državljanima Crne Gore, propisuje se da uživaju jednaku zakonsku zaštitu i da je svaka povreda prava manjina protivzakonita i kažnjiva (član 4). Zakonom je propisana zabrana preduzimanja mjera i aktivnosti kojim bi se promijenila struktura stanovništva na područjima na kojima žive pripadnici manjine, a koje imaju za cilj ograničavanje zakonskih prava i sloboda. Nadalje, zabranjuje se svaka neposredna ili posredna diskriminacija po bilo kom osnovu, pa i po osnovu rase, boje, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porijekla, rođenja ili sličnog statusa, vjeroispovijesti, političkog ili drugog ubjeđenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i prihičkog ili fizičkog invaliditeta (član 39).

29. Zakonom o azilu („Službeni list RCG“, br. 45/06) propisano je da lice koje traži azil ima pravo na komunikaciju sa službenim licem i prevodiocem istog pola, kao i da se prema licu koje traži azil, u svim fazama postupka, postupa na način kojim se uvažava njegov pol.

30. Krivičnim zakonikom („Službeni list RCG“, br. 70/03, 13/04, 47/06 i „Službeni list CG“, br. 40/08) propisano je kao kažnjivo postupanje ili nepostupanje lica koje zbog nacionalne ili etničke pripadnosti, rase ili vjeroispovijesti ili zbog odsustva te pripadnosti ili zbog razlika u pogledu političkog ili drugog ubjeđenja, pola, jezika, obrazovanja, društvenog položaja, socijalnog porijekla, imovnog stanja ili nekog drugog ličnog svojstva, drugome uskratiti ili ograničiti prava čovjeka i građanina utvrđena Ustavom, zakonima ili drugim propisima ili opštim aktima ili potvrđenim međunarodnim ugovorima, ili mu na osnovu ove razlike da je povlastice ili pogodnosti (član 159). Zakonikom su propisana krivična djela protiv polne slobode, kao i krivična djela protiv braka i porodice (glava osamnaesta i glava devetnaesta). Takođe je kao krivično djelo propisana povreda ravnopravnosti (član 159). Zakonik sankcioniše nasilje u porodici i porodičnoj zajednici (220) i trgovinu ljudima (član 444).

31. Zakonik o krivičnom postupku („Službeni list CG“, br. 57/09) propisuje da oštećeni koji je žrtva krivičnog djela protiv polne slobode, kao i dijete koje se saslušava kao svjedok ima pravo da svjedoči u odvojenoj prostoriji pred sudijom i zapisničarem, a tužilac okrivljeni i branilac da gledaju prenos iz druge prostorije, uz mogućnost da postavljaju pitanja svjedoku, a sud može da donese odluku da se ovakav način saslušanja primijeni i na svjedočenje oštećenog koji je žrtva diskriminacije (član 113).

32. Zakon o državnim službenicima i namještenicima („Službeni list CG“, br. 50/08) propisuje da su u postupku zapošljavanja državnih službenika, odnosno namještenika, kandidatima dostupna sva radna mjesta, pod jednakim uslovima (član 8).

33. Zakonom o državnoj upravi („Službeni list RCG“, br. 38/03 i „Službeni list CG“, br. 22/08) propisano je da organi državne uprave, u vršenju svojih poslova, obezbjeđuju jednaku i efikasnu zaštitu prava i na zakonu zasnovanih interesa fizičkih i pravnih lica (član 5).

34. Navedenim zakonima se na eksplicitan ili posredan način propisuje zabrana diskriminacije muškaraca i žena u različitim segmentima privatnog i javnog života. Osim u Zakonu o rodnoj ravnopravnosti, u ostalim zakonima nema preciznih formulacija jer se koriste uopšteni izrazi: lice, građanin, državljanin. Takođe, osim Zakona o rodnoj ravnopravnosti, ostali zakoni nisu pisani rodno osjetljivim jezikom.

35. Pored usvojenih, i nekoliko predloga zakona može biti dovedeno u kontekst zabrane diskriminacije po osnovu pola. Tako je na predlog Ministarstva pravde, u oktobru 2009. na sjednici Vlade, utvrđen Nacrt Zakona o zaštiti od nasilja u porodici, koji je pripreman u saradnji sa međunarodnim ekspertima/kinjama, dok na predlog Ministarstva za ljudska i manjinska prava, u novembru 2009. godine na sjednici Vlade, utvrđen Nacrt Zakona o zabrani diskriminacije. Očekuje se da ova dva zakonska rješenja budu usvojena u Skupštini Crne Gore u prvoj polovini 2010.

36. Konačno, značajna novina u zakonodavnoj praksi Crne Gore je i uvođenje klauzule rodno osjetljivog jezika koja je, zahvaljujući zalaganjima Odbora za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore, unesena u nekoliko zakona koje je do sada usvojila Skupština Crne Gore 24. saziva: „Svi izrazi koji se u ovom zakonu koriste za fizička lica u muškom rodu, obuhvataju iste izraze u ženskom rodu.“

37. Crna Gora je potvrdila i niz međunarodnih ugovora koji se u određenom dijelu odnose i na pitanje jednakih mogućnosti i ravnopravnosti polova. Tako, od međunarodnih ugovora sačinjenih pod okriljem Savjeta Evrope, Crna Gora se obavezala u odnosu na sljedeće: Konvencija za zaštitu ljudskih prava i fundamentalnih sloboda, Protokoli br. 1-8, 12, 13 i 14 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i fundamentalnih sloboda, Konvencija za zaštitu pojedinaca sa osvrtom na automatsku obradu ličnih podataka, Evropska povelju o regionalnim ili manjinskim jezicima, Konvencija o akcijama protiv trgovine ljudima. Kada je riječ o međunarodnim ugovorima sačinjenim pod okriljem Ujedinjenih nacija, Crna Gora je obavezana u odnosu na sljedeće: Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvencija protiv torture, Konvencija o pravima djeteta, Konvencija o eliminaciji diskriminacije žena. Kad je riječ o relevantnim aktima Međunarodne organizacije rada, Crna Gora se obavezala u odnosu na Konvenciju br. 100 kojom se uređuje pitanje jednake naknade za rad jednake vrijednosti i u odnosu na Konvenciju br. 111 kojom se uređuje pitanje zabrane diskriminacije u vezi zapošljavanja.

38. Podaci iz istraživanja „Stanje ženskih ljudskih prava u Crnoj Gori“⁶ pokazuju da muškarci sa 35% i žene sa 68,6% tvrde da su žene diskriminirane u Crnoj Gori. Najveći broj ispitanih osoba sa sela njih 47% tvrdi da diskriminacija žena ne postoji, dok 37,3% tvrdi da postoji. Kada se pogleda gradska populacija 52,5% tvrdi da postoji diskriminacija žena dok 26,3% misli da ne postoji. Upadljiva je razlika u odgovorima u shvatanju ravnopravnog položaja žena. Većina muškaraca je ubijeđena u ravnopravnost, 38,9% tvrdi da su u ravnopravnom položaju oba pola, dok tu tvrdnju potvrđuje samo 10,9% žena.

Član 2

39. Kako je već rečeno u dijelu izvještaja koji se odnosi na član 1 Konvencije, nakon sticanja nezavisnosti donesen je novi Ustav Crne Gore, koji predstavlja značajan pomak naprijed, s obzirom na to da su pitanja diskriminacije i rodne ravnopravnosti podignuta na ustavni nivo. Time je ispunjen jedan od zahtjeva koji Konvencija postavlja državama članicama.

40. Takođe, usvojeni zakoni, kao i nacrti zakona obrađeni u okviru dijela koji se odnosi na član 1 Konvencije, još su jedan pokazatelj da je Crna Gora u izvjesnoj mjeri ispunila svoje obaveze i kad je u pitanju donošenje zakonskih propisa kojima se uređuju oblasti opisane u materijalnim odredbama Konvencije.

41. Pitanje zaštite prava i sloboda žena, kao izuzetno značajno pitanje u vezi sa ispunjenjem obaveza Crne Gore po Konvenciji, uređeno je na više nivoa. Tako, svoja ugrožena ili povrijeđena prava žene mogu da zaštite u postupku pred sudovima. Zaštitom ljudskih prava bave se i tužilaštva i redovni sudovi, kao i Ustavni sud Crne Gore, koji pored postupka po ustavnoj žalbi, štiti prava i slobode i prilikom ocjene ustavnosti i zakonitosti opštih pravnih akata. Takođe, u Crnoj Gori postoji i institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda, koja ima funkciju zaštite ljudskih prava i sloboda zajamčenih Ustavom, zakonom, potvrđenim međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava u slučaju kad su povrijeđena aktom, radnjom ili nepostupanjem državnih organa, organa lokalne samouprave i javnih službi i drugih nosilaca javnih ovlašćenja. Prema Zakonu o rodnoj ravnopravnosti, Ministarstvu za ljudska i manjinska prava dato je ovlašćenje da postupa po predstavkama građana i građanki kojima se ukazuje na diskriminaciju po osnovu pola (čl. 25 do 31), dok predstavku mogu podnijeti sva lica koja smatraju da su diskriminirani po osnovu pola (član 26). Prema Zakonu o radu, zaposleni, kao i lice koje traži zaposlenje može pokrenuti postupak pred nadležnim sudom, u slučaju diskriminacije (član 11). Porodični zakon propisuje da je za zaštitu prava i interesa djeteta i ostalih članova porodice, kao i za rješavanje sporova između članova porodice nadležan sud (član 14). Prema Zakonu o manjinskim pravima i slobodama, zaštitu prava manjina između ostalog obezbjeđuju i sudovi (član 37).

42. Na pitanje koje je postavljeno svim sudovima u Crnoj Gori o tome da li su postojali sudski postupci u kojima su se stranke u postupku pozivale na prava garantovana Konvencijom o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena od sudova koji su odgovorili na upitnik dobili smo odgovor da nije bilo slučajeva da se neka od stranaka pozvala na prava iz Konvencije

⁶ Istraživanje je sprovedla NVO Anima u saradnji sa studentkinjama Ženskih studija i aktivistkinjama ženskog nevladinog sektora, 2007. godina

43. Prema izvještaju Zaštitnika ljudskih prava i sloboda za 2008. godinu, od ukupnog broja pritužbi podnesenih instituciji Zaštitnika (430), žene su podnijele 121 ili 28,14% pritužbi. Žene su se uglavnom žalile na rad sudova 44 ili 36,36%, zatim na rad državnih organa 31 ili 25,62%, javne službe 10 ili 8,26%, organe lokalne samouprave 7 ili 5,78%, tužilaštvo 5 ili 4,13%, policiju 4 ili 3,30% i ostale organe 19 ili 15,70%. Što se tiče oblasti povrijeđenih prava, pritužbe žena su se odnosile u vezi sa pravom djeteta, zatim pravo iz radnog odnosa i pravo na rad, pravo na imovinu i mirno uživanje imovine, pravo na penzijsko i invalidsko osiguranje, pravo na stanovanje, pravo na raspolaganje imovinom, pravo na zdravu životnu sredinu, pravo na zdravstvenu zaštitu i pravo na zdravstveno osiguranje, pravo na državljanstvo, pravo na ljudsko dostojanstvo i jednakost pred zakonom, pravo na pravnu zaštitu, manjinska prava, pravo na slobodan pristup informacijama itd. Od ukupnog broja pritužbi žena okončano je 89 ili 73,55%, a jedan broj pritužbi nije bio u nadležnosti Zaštitnika. Od ukupno 430 pritužbi primljenih u 2008. godini, muškarci su podnijeli instituciji Zaštitnika 271 ili 63,02% pritužbu. Muškarci kao i žene najviše su se žalili na rad sudova, prije svega zbog odugovlačenja sudskog postupka, zatim na rad državnih organa, organa lokalne samouprave, organa javnih službi, tužilaštva i organa za prekršaje. U pritužbama su ukazivali da su njihova prava povrijeđena nečinjenjem ili činjenjem državne administracije, i to najviše „ćutanjem administracije“, odnosno nepostupanjem.⁷

44. Vladinom mehanizmu za rodnu ravnopravnost je do sada podneseno nekoliko predavki i obraćanja za pravni savjet. Navodimo primjer predavke upućene Kancelariji za rodnu ravnopravnost po osnovu Zakona o rodnoj ravnopravnosti. Naime, podnositeljka predavke se obratila radi zaštite prava po osnovu isplate naknade za vrijeme trajanja porodijskog odsustva. Postupajući po predavci Kancelarija se, zahtjevom za inspeksijsku kontrolu, obratila Inspekciji rada – Područnom odjeljenju Podgorica. Nakon izvršene kontrole, Inspekcija rada je dostavila nalaz i obavijestila Kancelariju o preduzetim mjerama. Budući da je podnošenje predavki Ministarstvu za ljudska i manjinska prava novi institut u crnogorskom zakonodavstvu i imajući u vidu da je do sada bilo malo slučajeva podnošenja predavki, neophodno je kontinuirano raditi na unaprjeđenju znanja žena o njihovim pravima i na koji način ih mogu ostvariti.

45. Značajni institucionalni mehanizmi za zaštitu prava žena su Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore koji je osnovan 2001. godine i Odjeljenje rodnu ravnopravnost Ministarstva za ljudska i manjinska prava (ranije Kancelarija za rodnu ravnopravnost).

46. Kancelarija za rodnu ravnopravnost je osnovana Odlukom Vlade Crne Gore 27. marta 2003. godine i funkcionisala je u okviru Generalnog sekretarijata Vlade do 1. maja 2009. godine kada postaje Odjeljenje Ministarstva za ljudska i manjinska prava zaduženo za poslove rodne ravnopravnosti. Poslovi Odjeljenja su vezani za provođenje načela jednakosti i ravnopravnosti polova i implementaciju međunarodnih konvencija i ugovora, regionalnu saradnju, saradnju sa nevladinim organizacijama. Rad ovog mehanizma je svakako najobimniji i najznačajniji, kada su u pitanju dosadašnje aktivnosti države u vezi pitanja rodne ravnopravnosti. Značajna aktivnost usmjerena je na podizanje opšteg nivoa svijesti o pitanjima rodne ravnopravnosti, kroz organizovanje različitih oblika edukacija, kampanja, kao i štampanjem niza publikacija.

47. Kancelarija za rodnu ravnopravnost je, uz podršku Razvojnog fonda za žene pri Ujedinjenim nacijama (UNIFEM), pripremila i publikovala u januaru 2009. godine do sada jedinu studiju koja

⁷ Izvještaj Zaštitnika ljudskih prava i sloboda za 2008. godinu

se odnosi na izradu Komentara Zakona o rodnoj ravnopravnosti. Komentarom nije obuhvaćen samo Zakon o rodnoj ravnopravnosti, iako je njemu posvećeno najviše prostora, već se u njemu daje presjek i međunarodnopravne regulative u vezi pitanja diskriminacije, a naročito presjek propisa Crne Gore kojima se na posredan ili neposredan način uređuje isto pitanje.

48. Od aktivnosti koje je država preduzela, a koje se između ostalog odnose na unapređenje i poboljšanje položaja žena, možemo pomenuti nekoliko strateških dokumenata. Tako je Vlada jula 2007. godine usvojila Plan aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti, za period 2008-2012. godina (obaveza propisana Zakonom o rodnoj ravnopravnosti), koji predstavlja razvojni dokument za implementaciju politike rodne ravnopravnosti. Pitanje rodne ravnopravnosti obrađeno je i u okviru Nacionalnog programa integracije Crne Gore u EU, Nacionalne strategije održivog razvoja, Nacionalnog akcionog plana zapošljavanja 2008-2009, Strategije očuvanja i unaprjeđenja reproduktivnog zdravlja, Nacionalne strategije HIV/AIDS, Nacionalnog plana akcije za mlade, Individualnog partnerskog akcionog plana sa NATO. Rodna ravnopravnost je takođe sadržana u Akcionom planu za reformu lokalne samouprave i Akcionom planu za borbu protiv trgovine ljudima.

49. U cilju što efikasnije realizacije obaveza Crne Gore po Konvenciji, uspostavljena je saradnja sa međunarodnim organizacijama. Tako, Vladin mehanizam za rodnu ravnopravnost saraduje se sa OSCE Misijom u Crnoj Gori, Tematskom grupom za rodnu ravnopravnost UN, UNDP Kancelarijom u Crnoj Gori, UNHCR Kancelarijom u Crnoj Gori, Kancelarijom Savjeta Evrope u Crnoj Gori, Fondacijom Institut za otvoreno društvo Crna Gora, Holandskom agencijom za razvoj (SNV), Austrijskom kancelarijom za razvoj, Regionalnim centrom za jednakost polova, UNIFEM Kancelarijom u Beogradu, Fondacijom Konrad Adenauer, Fondacijom Eduardo Frei. Takođe, uspostavljena je saradnja i sa akademskim institucijama, prije svega Fakultetom političkih nauka, Pravnim fakultetom i Univerzitetom „Mediterran“.

50. Shodno Zakonu o rodnoj ravnopravnosti sva ministarstva i organi uprave su odredili službenike/ce, koji obavljaju poslove koordinatora/ki aktivnosti u vezi pitanja rodne ravnopravnosti iz svoje nadležnosti u učestvuju u pripremi i sprovođenju Plana aktivnosti. Odjeljenje za rodnu ravnopravnost ostvaruje redovnu saradnju sa pomenutim koordinatorima/kama na orodnjavanju politika Vlade.

51. Pored dva nacionalna mehanizma za rodnu ravnopravnost (u Skupštini i u Vladi Crne Gore) radi se na uspostavljanju lokalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost u deset opština sa kojima Vladin mehanizam za rodnu ravnopravnost ima potpisan Memorandum o saradnji (Nikšić, Bijelo Polje, Pljevlja, Berane, Cetinje, Kotor, Budva, Bar, Herceg Novi i Ulcinj). U tim opštinama rade lica koja su obučena za sprovođenje načela rodne ravnopravnosti u lokalnoj zajednici, kao i komisije/savjeti za rodnu ravnopravnost pri skupštinama opština. U toku je izrada lokalnih akcionih planova za postizanje rodne ravnopravnosti u navedenim opštinama.

52. U okviru programa stručnog usavršavanja državnih službenika/ca i namještenika/ca koji realizuje Uprava za kadrove Crne Gore jedan od sadržaja je uvođenje načela rodne ravnopravnosti u praksu. Cilj programa je upoznavanje sa osnovnim načelima rodne ravnopravnosti, sa primjenom Zakona o rodnoj ravnopravnosti, kao i pružanje smjernica za uvođenje načela rodne ravnopravnosti u praksu. Program se sprovodi od 2007. godine. Pored

navedenog programa Vladin mehanizam za rodnu ravnopravnost od svog osnivanja organizuje obuke o različitim aspektima rodne ravnopravnosti za državne službenike/ce i namještenike/ce.

53. Na obukama Uprave za kadrove koje su održane u 2009. godini među predavačima/cama je bilo 44% muškaraca i 41% žena, dok su među polaznicima/ama seminara žene činile 62% a muškarci 38%.⁸

54. Svi konkursi i javni oglasi koje objavljuje Uprava za kadrove su napisani rodno senzitivnim jezikom. Takođe, svi pravilnici o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji ministarstava i drugih organa uprave su napisani rodno senzitivnim jezikom.

Član 3

55. Formalno pravno posmatrano, žene i muškarci imaju jednak pristup zakonskim i političkim procesima, društvenim službama, zdravstvenoj i medicinskoj zaštiti, obrazovanju, programima za razvoj pismenosti, zapošljavanju, vlasništvu nad imovinom, kao i službama socijalne pomoći. To potvrđuju i odredbe zakona obrađene u dijelu kojim se komentariše član 1 Konvencije. Iz toga proizilazi da postojeći zakoni obezbjeđuju puni razvoj i emancipaciju žena, što se može reći i za načela proklamovana Ustavom.

56. Praksa pokazuje da su žene manje zastupljene u politici, prije svega, što je možda i najveća prepreka ostvarenju prava žena jer nisu u prilici da učestvuju u procesima odlučivanja. U prilog tome idu podaci o odnosu broja odbornika/ca i poslanika/ca u skupštinama opština i u Skupštini Crne Gore. Više o ovome u članu 7. Na drugoj strani, u nekim institucijama i državnim organima, broj zaposlenih žena je daleko veći od broja zaposlenih muškaraca, a nerijetko je slučaj da je daleko veći broj žena na mjestima na kojima se obavlja izuzetno značajan posao.

57. Akcioni planovi pomenuti u okviru dijela kojim se komentariše drugi član Konvencije su jedan od odgovora države na pitanje poboljšanja položaja žena u Crnoj Gori. Pored toga, u Crnoj Gori postoji i nekoliko institucionalnih mehanizama koji na direktan ili indirektan način treba da utiču na promjenu položaja žena u Crnoj Gori.

58. Institucionalni mehanizmi od kojih se najviše očekuje da doprinesu poboljšanju položaja žena svakako su Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, skupštinski Odbor za rodnu ravnopravnost i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava. Zaštitnik tu ulogu ostvaruje kroz svoju redovnu djelatnost zaštite prava i sloboda onih koji smatraju da su im ista povrijeđena aktom, radnjom ili nepostupanjem organa. Odbor za rodnu ravnopravnost aktuelnog, 24. saziva Skupštine Crne Gore, se zalaže za orodnjavanje zakona koji dođu u skupštinsku proceduru. U okviru institucionalnih mehanizama možemo pomenuti i Kancelariju za borbu protiv trgovine ljudima, koja u Crnoj Gori postoji od 2001. godine.

59. Kancelarija za rodnu ravnopravnost je organizovala, samostalno ili u saradnji sa nacionalnim nevladinim ili međunarodnim organizacijama, niz aktivnosti, među kojima se naročito izdvajaju: Regionalna konferencija na temu „Rodna ravnopravnost kao segment ljudskih prava novog crnogorskog ustava“ iz novembra 2006. godine; Konferencija posvećena „Ulozi žene u politici i

⁸ Podaci Uprave za kadrove, oktobar 2009. godine

procesima odlučivanja – pravni okvir“ iz marta 2007. godine; edukativni programi o rodnoj ravnopravnosti za državne službenike/ce i lokalnu samoupravu; treninge za žene iz političkih partija; seminar za poslanike/ce Skupštine Crne Gore i zaposlene u stručnoj službi Skupštine na temu „Odgovornosti za poštovanje ljudskih prava“; konferenciju na temu „Žene na tržištu rada – Rodna perspektiva Zakona o radu“ u julu 2008. godine; predavanje sudijama i saradnicima Ustavnog suda na temu „Pravni okvir rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori“; kampanju protiv nasilja nad ženama, kampanju o značaju postizanja rodne ravnopravnosti, kao i mnoge druge aktivnosti.

60. U Crnoj Gori djeluje i niz nevladinih organizacija koje kroz projekte koje realizuju u značajnoj mjeri doprinose jačanju svijesti o potrebi poštovanja žena i njihovih prava. Tako se temom obrazovanja i kulture s aspekta rodne ravnopravnosti, kao i politikom nenasilja bavi NVO „Anima“ iz Kotora; političkim osnaživanjem žena NVO „Ženska akcija“ i NVO „Liga žena glasača“, NVO „Forum žena“, NVO „Ženska grupa Stella“, NVO „Crnogorski ženski lobi“; edukacijom novinarki o rodnoj ravnopravnosti NVO „Ženska akcija“; ekonomskim osnaživanjem žena i promocijom radnih prava žena NVO „Ženska akcija“ i NVO „Ženska alijansa za razvoj“; potrebama žena sa sela i Romkinjama NVO „SOS Nikšić za žene i djecu žrtve nasilja“, feminističkom kulturom NVO «Nova», aktivnostima na polju suzbijanja nasilja nad ženama i djecom NVO „Sigurna ženska kuća“, NVO „SOS Nikšić“, NVO „SOS Podgorica“, NVO „SOS Bar“, NVO „SOS Berane“ i SOS „Rožaje“; aktivnostima na polju borbe protiv trgovine ljudima NVO „Crnogorski ženski lobi“; potrebama samohranih majki NVO „Dom nade“; razvojem rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou i borbom protiv nasilja nad ženama NVO „Bona Fide“; ženskim ljudskim pravima NVO „Žene za bolje sutra“ i NVO „Viva Vita“; pitanjima položaja Romkinja u Crnoj Gori NVO „Centar za romske inicijative“ i novoformirana Neformalna ženska REA mreža, položajem žena sa invaliditetom NVO „Udruženje paraplegičara Crne Gore“. Pored navedenih ženskih nevladinih organizacija u Crnoj Gori djeluje određen broj nevladinih organizacija koje sprovode aktivnosti koje se tiču osnaživanja žena i postizanja rodne ravnopravnosti. Među njima treba spomenuti sledeće: Centar za razvoj nevladinih organizacija, Centar za građansko obrazovanje, Centar za monitoring, Centar za demokratsku tranziciju, Nansen dijalog centar, Fondacija za stipendiranje Roma, Ženska vlada, Institut za strateške studije i projekcije, Centar za preduzetništvo i ekonomski razvoj. Vladin institucionalni mehanizam za rodnu ravnopravnost, od svog osnivanja 2003. godine, saraduje sa nevladinim organizacijama u različitim oblastima koje se tiču rodne ravnopravnosti, kao što su obrazovanje, zdravlje, nasilje nad ženama, mediji i kultura, političko i ekonomsko osnaživanje žena itd. Važno je napomenuti da je Plan aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti izrađen u saradnji sa 11 nevladinih organizacija. U cilju uspostavljanje dijaloga i sistema efikasnog i direktnog transfera i razmjene informacija, gledišta i perspektiva između vladinog i sektora civilnog društva u martu 2009. godine osnivan je Forum za dijalog sa civilnim društvom u oblasti rodne ravnopravnosti. Forum se sastaje najmanje tri puta godišnje i organizuje rad po tematskim grupama koje su u skladu sa Planom aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti. Logističku i finansijsku podršku održavanja sastanaka obezbjeđuje Odjeljenje za rodnu ravnopravnost Ministarstva za ljudska i manjinska prava.

61. Skupštinska Komisija za raspodjelu sredstava nevladinim organizacijama je u 2006. godini raspodijelila 286.174,00 eura za projekte nevladinih organizacija, od kojih je 11.100,00 eura

opredijeljeno ženskim nevladinim organizacijama ili 3,88%. U 2007. godini je od ukupnog iznosa 283.675,00, ženskim nevladinim organizacijama opredijeljeno 8.700,00 ili 3,07%.

62. Univerzitet Crne Gore već nekoliko godina realizuje projekat, u saradnji sa Univerzitetom u Oslu, koji se odnosi na uvođenje rodni studija u nastavne planove. Kroz projekat je, na Filozofskom fakultetu, organizovan niz radionica i seminara kao i istraživačkih projekata čiji je osnovni cilj bolje razumijevanje i širenje znanja o rodni odnosima među univerzitetskim profesorima/kama i studentima/kinjama na Zapadnom Balkanu. U okviru Univerziteta „Mediteran“ u martu 2009. godini realizovana je škola „Rodne studije“, čiju je organizaciju pomogla Kancelarija za rodnu ravnopravnost u saradnji sa UNDP Kancelarijom u Podgorici. Privatni univerzitet UDG je takođe započeo realizaciju Ženskih studija u okviru postdiplomskih magistarskih studija. NVO „Anima“ od 2002. godine sprovodi program „Ženske studije“ u cilju razvijanja samosvijesti žena i feminističke teorije, kao i podsticanja aktivnog učešća žena u javni život.

Član 4

63. Kao što je navedeno u dijelu izvještaja koji se odnosi na članove 1-3 Konvencije zakoni u Crnoj Gori ne dovode žene u nepovoljniji položaj u odnosu na muškarce.

64. Zvanična politika koja je usmjerena na ubrzanje ravnopravnosti žena i muškaraca je predviđena Planom aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti 2008-2012 i koja definiše prioritete oblasti djelovanja u navedenom periodu i to: evropske integracije, obrazovanje, zdravlje, nasilje nad ženama, ekonomija i održivi razvoj, politika i odlučivanje, mediji i kultura i institucionalni mehanizmi za kreiranje i sprovođenje politika rodne ravnopravnosti. Zakon o rodnoj ravnopravnosti predviđa posebne mjere za obezbjeđivanje i unaprjeđivanje rodne ravnopravnosti. Pozivajući se na odredbe Zakona o rodnoj ravnopravnosti Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore i Opština Bar su se, u novembru 2009. godine, obratilo Radnoj grupi za izmjenu izbornog zakonodavstva sa inicijativom za uvođenje kvota za manje zastupljeni pol (30%) u izorno zakonodavstvo.

65. Članom 9 Zakona o radu definisana je pozitivna mjera pa je u stavu 2 precizirano da odredbe zakona, kolektivnog ugovora i ugovora o radu koje se odnose na posebnu zaštitu i pomoć određenim kategorijama zaposlenih, a posebno one o zaštiti lica sa invaliditetom, žena za vrijeme trudnoće i porodijskog odsustva i odsustva sa rada radi njege djeteta, odnosno posebne njege djeteta, kao i odredbe koje se odnose na posebna prava roditelja, usvojitelja, staratelja i hranitelja, ne smatraju se diskriminacijom.

66. Kada su u pitanju posebne mjere za postizanje ravnopravnosti između muškaraca i žena istraživanje »Stanje ženskih ljudskih prava u Cnoj Gori«⁹ je pokazalo da najveći procenat žena smatra da bi kao najznačajniju posebnu mjeru za postizanje rodne ravnopravnosti trebalo uvesti plaćanje i vrednovanje ženskog rad u kući (33,3% žena i samo 19,2% muškaraca). Muškarci u najvećem procentu (28,8%) biraju mjeru – prednost ženama ili muškarcima u poslovima gdje

⁹ Istraživanje je sproveda NVO Anima u saradnji sa studentkinjama Ženskih studija i aktivistkinjama ženskog nevladinog sektora, 2007. godina

postoji tradicionalna podjela na »muška« i »ženska« zanimanja. Muškarci u dobi 25-35 godina života (32,4%) biraju kao važnu mjeru da se »posebno stimulišu očevi da se bave djecom«.

Član 5

67. U Crnoj Gori, prema popisu stanovništva iz 2003. godine¹⁰, ima ukupno 162.153 porodica, u gradskom poručju 100.929 dok u seoskom ima 61.224. Bračnih parova bez djece u ukupnom broju ima 30.456, sa djecom 105.123, majki sa djecom 21.272 i očeva sa djecom 5.302.

68. Zaključenih brakova u 2006. godini je bilo 3.462, u 2007. godini 4.005 dok u 2008. godini taj iznos je 3.445, dok je razvedenih brakova u 2006. godini bilo 470, u 2007. godini 453 a u 2008. godini 460.¹¹

69. U Crnoj Gori još uvijek postoji i njeguje se tradicionalna podjela poslova i obaveza u kući između polova. Stoga, žene još uvek obavljaju veći dio kućnih poslova, što znači da su dvostruko opterećene jer su uz to i formalno zaposlene.

70. Istraživanje "Rodni barometar – Kvalitet života muškaraca i žena"¹², je pokazalo da i muškarci i žene najviše vremena u prosjeku troše na obavljanje formalnog zaposlenja, ali muškarci nešto više od žena jer su češće zaposleni. Muškarci veoma mnogo vremena u prosjeku troše na druženje i na rekreaciji. Zbirno, oni troše više vremena na druženje i rekreaciju nego na formalno zaposlenje. Jedina aktivnost u kojoj žene troše više vremena od muškaraca je vezana za obavljanje kućnih poslova, na koje žene u prosjeku, dnevno, troše 3.6 sati. Ako se saberu sve aktivnosti koje se mogu smatrati „radom“ žene rade 8.2 sata u prosjeku dnevno, a muškarci 6.6 sati, što znači da žene rade za 20% više od muškaraca. Istovremeno, one obrnuto proporcionalno doprinose kućnom budžetu, upravo zato što rade poslove koji nijesu plaćeni. Preko 2/3 i žena i muškaraca prihvata stav da u „svakoj dobroj porodici mora da se zna ko je glava porodice“. Da svaka žena treba da je dobra domaćica slaže se 67% muškaraca i 63% žena.

71. U Zavodu za udžbenike i nastavna sredstva Crne Gore realizuje se nova generacija udžbenika i u udžbenicima koji se rade za devetogodišnju osnovnu školu se vodi računa o rodno senzitivnom jeziku. U cilju suzbijanja rodnih stereotipa u nastavnim programima Zavod za školstvo je angažovao stručnu komisiju koja je reagovala u ovoj oblasti.

72. Građansko vaspitanje uvedeno je kao novi, obavezni predmet za VI i VII razred osnovne škole. U okviru ovog predmeta izučavaju se pitanja rodne ravnopravnosti, kao i nasilja u porodici. U Gimnaziji se takođe kao obavezni predmet izučava građansko obrazovanje i to od I do IV razreda. Školske 2006/2007 godine, za nastavu GO-a se opredijelilo oko 1000 učenika/ca u 19 od 23 gimnazije. Teme koje se tiču rodne ravnopravnosti su sledeće: Politički sistemi moje države (u okviru nje izborna tema Položaj i rodna ravnopravnost u Crnoj Gori u radnoj i lokalnoj sredini); Tradicija i kultura (Operativni ciljevi-rodna ravnopravnost); Zdravi stilovi života (Operativni ciljevi- učenik/ca treba da upoznaju i razumiju osnovne razlike vezane za odnose polova u adolescenciji, društveni uticaj na seksualno ponašanje, transformaciju

¹⁰ Zavod za statistiku Crne Gore

¹¹ Ibid.

¹² Istraživanje je za potrebe Kancelarije za rodnu ravnopravnost sproveda Agencija Altera MB, 2007. godine

muškosti); Ljudska prava-univerzalija-standardi i zaštita (Izborna tema Feminizam); Zanimanje, profesija i rod (Rodna ravnopravnost-diskriminacija u oblasti roda); Položaj žene i rodna ravnopravnost u Crnoj Gori/radnoj/lokalnoj sredini-istraživanje; Rodna ravnopravnost-diskriminacija u oblasti rada (izborna tema).

73. Ministarstvo zdravlja Crne Gore u saradnji sa UNICEF Kancelarijom u Podgorici je u avgustu 2009. godine započelo tromjesečnu kampanju «Prve godine života – šansa za cio život». Kampanja ima za cilj podizanje svijesti roditelja i javnosti u Crnoj Gori o značaju dojenja, o dobrobitima aktivnog učešća očeva u vaspitanju djece, kao i o pozitivnoj disciplini djece, alternativama i fizičkom kažnjavanju. U svrhu organizovanja kampanje sprovedeno je istraživanje o stavovima i praksi roditelja djece do šest godina u Crnoj Gori. Prema istraživanju 88% osoba koje brinu o djetetu su majke, 9% očevi, 2% babe, dok su ostali staratelji zastupljeni u manjem procentu. 92% roditelja/staratelja smatra da je važno učešće oca u vaspitanju djeteta, a čak 82% da je veoma važno. Podaci iz istraživanja pokazuju da je samo sedam odsto očeva uključeno u vaspitanje djece o prvim moralnim principima. Iako se majka načešće pojavljuje i u ulozi onoga koji kažnjava djecu (70%), ipak ovu ulogu preuzima i veći broj očeva (21%). U romskim porodicama, očevi su znatno češće ti koji kažnjavaju, u 39% slučajeva. Očevi znatno manje učestvuju u obrazovnim aktivnostima, a mnogo više gledaju TV sa djecom. Kada roditelj/staratelj mora da napusti kuću na duže najveći broj njih ostavlja dijete drugom roditelju (31%) ili babama odnosno dedovima (27%). U romskim porodicama, djeca se često ostavljaju i kod drugih odraslih rođaka (8%), ali se i javlja odgovor da ih ostavljaju sa braćom i sestrama ispod 10 godina starosti (7%), što skoro da nije bio slučaj u opštoj populaciji. Osobe koje brinu o djeci iz Romskih naselja daleko rjeđe opažaju značaj oca u vaspitavanju djeteta – svega 2/3 smatra da je njegova uloga važna.¹³

74. Nevladine organizacije i institucionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost su protekle decenije radili na edukaciji različitih ciljnih grupa (partije, mediji, državni i lokalni službenici, sindikat, inspektori rada, sudije itd) kao i opšte javnosti o pitanju rodne ravnopravnosti kao i eliminaciji stereotipa. Tako je organizovan veliki broj seminara/radionica/treninga o ovoj temi, koje daju značajan doprinos unapređenju položaja žena u Crnoj Gori i podizanju svijesti o potrebi uključivanja rodne perspektive u sve tokove društva.

75. Polazeći od Ustava Crne Gore kojim je utvrđeno da svako ima pravo na slobodu izražavanja crnogorskim medijskim zakonima (Zakon o medijima, Zakon o radio-difuziji, Zakon o javnim radio-difuznim servisima Crne Gore) detaljnije se reguliše ovo fundamentalno ljudsko pravo.

76. Zakon o medijima zabranjuje objavljivanje informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv osobe ili grupe osoba zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, vjeri, naciji, etničkoj grupi, polu ili seksualnoj opredijeljenosti.

77. Zakon o radio-difuziji uređuje radio-difuziju i rad elektronskih medija, kao specifičnu formu ostvarivanja prava na slobodu izražavanja na načelima slobode, profesionalizma i nezavisnosti elektronskih medija, zabrane svakog oblika cenzure ili nezakonitog miješanja u njihov rad, razvoja konkurencije i pluralizma u oblasti radio-difuzije, objektivnosti, nediskriminacije i javnosti postupka idavanja dozvola i drugim, u kontekstu afirmacije osnovnih ljudskih prava i

¹³ Istraživanje je sprovedla Strategic Marketing Research za potrebe UNICEF-a, jun 2009. godine

sloboda. Takođe, ovaj Zakon u članu 95, stav 3 propisuje obavezu emitera da proizvode i emituju programe namijenjene svim segmentima društva, bez diskriminacije, posebno vodeći računa o specifičnim društvenim grupama kao što su djeca i omladina, manjinske etničke grupe, hendikepirani, socijalno i zdravstveno ugroženi i dr.

78. Odluka o minimalnim programskim standardima u elektronskim medijima u Crnoj Gori propisuje da programski sadržaji i njihovi djelovi moraju biti utemeljeni na poštovanju dostojanstva i osnovnih prava čovjeka i da se u njima, pored ostalog, ne smiju emitovati sadržaji kojima se očigledno može nanijeti šteta fizičkom, duševnom ili moralnom razvoju djece i drugih ranjivih društvenih grupa.

79. Zakon o javnim radio-difuznim servisima Radio Crne Gore i Televizija Crne Gore u članu 2 propisuje da je djelatnost radio difuznih servisa proizvodnja i emitovanje programa, kojim se zadovoljavaju potrebe od javnog interesa svih segmenata društva u oblasti informisanja bez obzira na njihovu političku, vjersku, rasnu ili polnu pripadnost, i kvalitetno i blagovremeno pružaju raznovrsne informativne usluge. Osnovna misija javnog servisa RTCG sadržana je u članu 9 ovog zakona, u kojem stoji: RTCG je dužna da, uz primjenu visokih standarda profesionalne etike i kvaliteta, bez bilo kojeg oblika diskriminacije ili socijalne različitosti, proizvodi i emituje programske sadržaje. Takođe, saglasno ovom zakonu, transparentan i participativan proces u odlučivanju organa RTCG se obezbjeđuje učešćem predstavnika/ca civilnog sektora u radu Savjeta. Kandidate za dva člana Savjeta, od ukupno 9, predlažu nevladine organizacije iz oblasti zaštite ljudskih prava i sloboda, koje se bave ostvarivanjem i zaštitom: nacionalne, rodne i ukupne ravnopravnosti, prava na zdravu životnu sredinu; prava potrošača; prava lica sa invaliditetom ili prava na obrazovanje i socijalnu zaštitu (član 28 Zakona o javnim radio-difuznim servisima).

80. U Kodeksu novinara Crne Gore, koji su potpisali predstavnici/e svih relevantnih novinarskih udruženja u Crnoj Gori 21.05.2002. godine, navedeno je 12 osnovnih načela, kojima novinar treba da se rukovodi. U načelu 5 se navodi da “rasu, vjeru, nacionalnost, etičku pripadnost, seksualnu orijentaciju i porodični status čovjeka, novinar će pomenuti samo ako je to neophodno za informaciju. U smjernicama za primjenu i tumačenje načela 5 Kodeksa se navodi se, između ostalog, da mediji ne smiju da objavljuju materijal namijenjen širenju neprijateljstva ili mržnje prema osobama zbog njihove rase, etničkog porijekla, nacionalnosti, pola, fizičkih nedostataka, vjere ili političke pripadnosti.

81. Zakon o rodnoj ravnopravnosti propisuje obavezu medija da kroz programsku koncepciju promovišu rodnu ravnopravnost. Mediji u Crnoj Gori posvećuju pažnju pitanjima rodne ravnopravnosti. Uočljiv je porast priloga u štampanim i elektronskim medijima o nasilju u porodici, kao i mjerama koje se preduzimaju u cilju zaštite žena i djece žrtava nasilja. Mediji su naročito spremni da naprave priloge o temi nasilja nad ženama i nasilja u porodici tokom trajanja Kampanje «16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama», kao i da besplatnim emitovanjem tv spotova i radio džinglova podrže kampanju. Međutim, evidentno je da ni novinari ni novinarke nijesu u dovoljnoj mjeri senzibilisani/e za pitanja rodne ravnopravnosti, kao i da medijski sadržaji nerijetko prenose patrijarhalne rodne uloge koje žene ograničavaju samo na privatnu sferu. Takođe je neophodno i dalje raditi na upotrebi rodno senzitivnog jezika u medijima budući

da se još uvijek u potpunosti ne koristi, iako postoji dobar primjer određenih medija koji ga kontinuirano upotrebljavaju.

82. Ministarstvo kulture, sporta i medija raspisuje godišnji konkurs za programe i projekte u medijima i medijskoj izdavačkoj djelatnosti, na kojem je u okviru teme Kultura i teorija medija odobren projekat “Rodni stereotipi i medijska kultura”.

83. U krivičnom zakoniku Crne Gore (Član 220) sankcionisano je krivično djelo nasilje u porodici i porodičnoj zajednici („ko primjenom nasilja drskim i bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojstvo, tjelesni integritet ili duševno stanje člana porodice ili porodične zajednice“). Takođe, Vlada Crne Gore je utvrdila Nacrt Zakona o zaštiti nasilja u porodici kojim se propisuje način zaštite članova porodice i druga pitanja od značaja za zaštitu od nasilja u porodici. Važna novina ovog zakona je hitnost intervencije.

84. Uprava policije Crne Gore posvećuje posebnu pažnju žrtvama porodičnog nasilja i u tom smislu preduzima niz radnji da im pruži adekvatnu pomoć i podršku, da ih zaštiti i preduzme sve potrebne mjere na suzbijanju nasilja. U Pravilniku o sistematizaciji radnih mjesta koji je u primjeni od početka 2007. godine po prvi put se u područnim jedinicama Uprave policije sistematizuju službenička mjesta policijskih komesara i policijskih narednika za suzbijanje nasilja u porodici.

85. U područnoj jedinici Podgorica, u Ekspozituri za suzbijanje krvnih delikata, formirana je posebna Filijala za suzbijanje krivičnih djela nasilja u porodici, u kojoj su angažovana/e tri službenika/ce koji/e se isključivo bave ovom problematikom. Pomenutim Pravilnikom propisani su i uslovi koje treba da ispunjavaju policijski službenici/ce angažovani/e na ovim poslovima i to: visoka školska sprema sa najmanje tri godine radnog iskustva ili viša školska sprema sa osam godina radnog iskustva.

86. Pored nastojanja da specijalizuje službenike/ce za krivična djela nasilje u porodici, kroz partnersku saradnju sa Policijskom Akademijom u Danilovgradu i nevladinim organizacijama (pored ostalih i sa SOS telefonom), a u cilju edukacije i podizanja nivoa svijesti službenika policije o problemima i posljedicama nasilja u porodici, značaja preventivnog djelovanja i efikasnijeg sankcionisanja nasilnika, Uprava policije je podržala niz aktivnosti koje su pokrenule aktivistkinje ovih organizacija kao što su:

- Edukativni trodnevni seminari o porodičnom nasilju koje je do sada pohađalo 238 službenika/ca Uprave policije, uključujući i rukovodeće strukture.
- Trodnevni treninzi izgradnje međuprofesionalne saradnje i zajedničkog djelovanja (Uprave policije, Centra za socijalni rad i Suda, institucija zdravstva, lokalne samouprave, NVO), koje do sada pohađalo ukupno 67 službenika/ca.
- Trodnevne edukacije o porodičnom nasilju koje je pohađalo 98 učenika (maturanata/kinja Srednje policijske škole u Danilovgradu).
- Predavanja i radionice za 125 pripadnika/ca policije organizovane u Policijskoj Akademiji u Danilovgradu.

87. U 2007. godini je SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja – Podgorica, u partnerstvu sa Kancelarijom za rodnu ravnopravnost i Zaštitnikom ljudskih prava i sloboda, organizovao

Regionalnu konferenciju na temu “Institucionalni mehanizmi zaštite od nasilja u porodici i njihova primjena”. Konferencija je okupila 50 predstavnika/ca policije, pravosuđa, ombudsmana i NVO iz Crne Gore, Srbije, Vojvodine, Kosova, Bosne, Hrvatske, Makedonije i Slovenije. Cilj konferencije je bio da se razmijene iskustva u oblasti pozitivne prakse i zakonodavstva u oblasti zaštite od nasilja u porodici. Nakon završetka konferencije objavljena je publikacija sa informacijama i rezultatima konferencije (izlaganja, komentari, preporuke i zaključci).

88. U cilju izgradnje neophodne međuprofesionalne saradnje u oblasti nasilja u porodici potpisan je Memorandum o saradnji i obaveznom zajedničkom djelovanju između Uprave policije, Centra za socijalni rad, Osnovnog suda, Lokalne uprave, Domova zdravlja i SOS telefona u opštinama Podgorica, Bijelo Polje, Ulcinj i Nikšić. Kada govorimo o prisutnosti nasilja u porodici u Crnoj Gori, možemo konstatovati da je ono mnogo rasprostranjenije nego što je prijavljeno ili prikazano u zvaničnoj statistici.

89. U 2006. godini prijavljeno je 511 krivičnih djela nasilja u porodici i porodičnoj zajednici. Ova djela su procesuirana nadležnim tužiocima sa 499 krivičnih prijava kojima je obuhvaćeno 514 lica . U 95% slučajeva radi se o muškarcima, među kojima je 187 ili 36,4 % povratnika. Žrtve nasilja u porodici i porodičnoj zajednici su 571 lice ili 72,8 ženskog pola. Maloljetna lica su 53 slučaja evidentirana kao žrtve porodičnog nasilja, od kojih se u 50% slučajeva radilo o djeci do 14 godina. U 2007. godini prijavljeno je 565 krivičnih djela nasilja u porodici i porodičnoj zajednici, što u poređenju sa prethodnom godinom predstavlja povećanje od 10,5 %. Ova djela su procesuirana nadležnim tužiocima sa 556 krivičnih prijava kojima je obuhvaćeno 580 lica. U 95% slučajeva radi se o muškarcima od kojih su 255 ili 44% povratnici. Žrtve nasilja u porodici su 676 lica od kojih 493 ili 72,9% žene. Maloljetna lica su evidentirana u 55 slučajeva kao žrtve porodičnog nasilja od kojih se u 72 % slučajeva radilo o djeci do 14 godina. U 2008. godini prijavljeno je 507 (565) krivičnih djela nasilje u porodici i porodičnoj zajednici, što u poređenju sa prethodnom godinom predstavlja smanjenje od 10,3%. Ova djela su procesuirana nadležnim tužiocima sa 503 krivične prijave kojima je obuhvaćeno 520 lica, u 94% slučajeva muškog pola, među kojima 212 ili 40,8% povratnika. Žrtve nasilja u porodici i porodičnoj zajednici su 561 lice, od kojih 454 ili 81% ženskog pola. Maloljetna lica su evidentirana u 47 slučajeva kao žrtve porodičnog nasilja, od kojih se u 25,5% slučajeva radilo o djeci - maloljetnim licima do četrnaeste godine života. Od januara do novembra 2009. godine prijavljeno je 395 krivičnih djela nasilje u porodici i porodičnoj zajednici. Nadležnim tužiocima podnijeto je 394 prijave protiv 406 osoba. Od ukupnog broja procesuiranih 95% su muškog pola, od kojih su njih 144 povratnici, dok su od 429 žrtava nasilja 359 ženskog pola.¹⁴

90. Broj žena žrtava nasilja evidentiranih u Centru za socijalni rad u 2007. godini iznosi 157, od tog broja 33 žena je zaposleno dok je 124 žena bez zaposlenja. Podaci o bračnom statusu i obrazovanju evidentiranih žrtava:

Starost	Bračni status			
	U braku	Vanbračna zajednica	Razvedene	Ostalo
18-35	55	17	9	

¹⁴ Podaci Uprave policije

35-50	46	6	11	1
Preko 50	9	1	2	

Starost	Obrazovni nivo		
	OS	SSS	VSS
18-35	29	41	9
35-50	34	27	5
Preko 50	10	2	

Broj žena žrtava nasilja evidentiranih u Centru za socijalni rad u 2008. godini iznosi 177, od tog broja 41 žena je zaposlena dok je 136 žena bez zaposlenja. Podaci o bračnom statusu i obrazovanju evidentiranih žrtava:

Starost	Bračni status			
	U braku	Vanbračna zajednica	Razevedene	Ostalo
18-35	55	22	11	
35-50	57	5	14	1
Preko 50	9	1	2	

Starost	Obrazovni nivo		
	OS	SSS	VSS
18-35	42	45	5
35-50	38	28	5
Preko 50	11	3	

91. Prema podacima Vrhovnog državnog tužilaštva o broju optužbi za određena krivična djela iz Krivičnog Zakonika, od momenta nezavisnosti Crne Gore evidentirano je 1021 optuženje prema članu 220 Nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici.

92. Podaci iz istraživanja „Rodna ravnopravnost i zdravlje žena u Crnoj Gori”¹⁵ pokazuju da je nasilje muškaraca nad ženama, u partnerskoj vezi, veoma prisutno i da ugrožava njihovo zdravlje. Od 614 anketiranih žena, muža ili partnera imalo je 565 ili 92% žena. Nekom od oblika nasilja od strane muža ili partnera bilo je izloženo 372 ili 65,8% žena sa iskustvom bračnog ili partnerskog odnosa. Od muža/partnera uvrede ili nešto slično od čega su se osjećale loše doživjelo je 43,9% žena, bez razlike prema stepenu obrazovanja. Postoji visoko statistički značajna povezanost radnog statusa žena i vrijeđanja od strane muža. Naime, uvrede od strane muža doživjelo je 55,6% domaćica i 46,2% nezaposlenih žena, ali znatno rjeđe se to dešava ekonomski nezavisnim ženama, radnicama i službenicama 34,3% i penzionerkama 28%. Muž ili partner je ošamario ili udario nečim 26,1% žena. Radni status i stepen obrazovanja žena visoko su značajno povezani sa prisustvom ovog tipa nasilja. Šamare i udarce doživjelo je 37,4% domaćica, ali znatno manje 19,1% radnica i službenica, odnosno 42,1% žena sa osmogodišnjom i 9,3% žena sa visokom školom. Muž je gurao i odgurkiavao 23,4% žena. Muž je vukao za kosu i

¹⁵ Istraživanje autorke doc. dr Jelene Radulović sprovedeno u okviru projekta «Rod, nasilje i demokratija na Zapadnom Balkanu», čiji su nosioci Centar za rodna istraživanja Univerziteta u Oslu i Filozofski fakultet Univerziteta Crne Gore, 2007. godina

prebijao 7,6% žena, od čega svaku petu sa osmogodišnjom školom, a 9,3% žena sa visokom školom. Muž je prijetio nekim oružjem kod 3,4% žena. Muž je prisiljavao na seksualne odnose, kada to nijesu željele, 6,6% žena, dok je fizički napadao tokom trudnoće 4,5% od broja žena koje su bivale trudne. Zlostavljane žene najčešće trpe nasilje muža ne tražeći pomoć ni od koga. Pomoć od članova porodice i institucija traže rijetko. Zbog nasilja muža pomoć policije traži 13,6% žena iz gradskih a samo 2,3% žena iz ruralnih naselja. Razlozi netraženja pomoći i podrške za prekidanje nasilja muža su različiti. Zlostavljane žene najčešće ni same ne znaju zašto ne traže pomoć i podršku, često je to zbog straha, stida ili brige za djecu. Prilikom eskalacije nasilja muškarca 44% žena je otišlo iz kuće, makar na jednu noć. Jednom je to uradilo 27,5%, a više puta 16,5% žena.

93. Od svog osnivanja Vladin mehanizam za rodnu ravnopravnost svake godine obilježava Kampanju «16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama», u saradnji sa nevladinim i međunarodnim organizacijama. U Crnoj Gori je 2008. godine po prvi put zajednički organizovana Kampanja i to od strane Kancelarije za rodnu ravnopravnost Vlade Crne Gore, Organizacije za bezbjednost i saradnju u Evropi (OSCE) – Misije u Crnoj Gori, Fondacije Institut za otvoreno društvo - Predstavništvo u Crnoj Gori (FOSI ROM) i Tima Ujedinjenih nacija za Crnu Goru (UNCT). Ova kampanja se razlikovala od dosadašnjih zato što poziva muškarce da se uključe u rješavanje problema tako što će učiti buduće generacije da nasilje nije pravi put. Ciljna grupa ove kampanje su muškarci – kao očevi, treneri, učitelji, ujaci, stričevi, braća i mentori – koji provode vrijeme sa dječacima predtinejdžerskog i tinejdžerskog uzrasta. Kampanju su podržali Vaterpolo-plivački savez, Košarkaški savez, Odbojkaški savez i Fudbalski savez Crne Gore koji su tokom trajanja akcije, u prostoru za reklame i na banerima, na utakmicama izlagali slogane „Biti snažan ne znači biti nasilnik“, „Nasilje u porodici nije fer plej“ i „Vi ste na potezu“. Igrači na utakmicama su nosili majice sa istim sloganima. Takođe, tokom kampanje su emitovani TV spotovi i radio džinglovi sa istim porukama, postavljeni bilbordi u svim opštinama u Crnoj Gori, distribuirani poster i u svim obrazovnim i zdravstvenim institucijama u Crnoj Gori i organizovane emisije na državnoj i privatnim televizijama u kojima se raspravljalo o ovom temi.

94. U Crnoj Gori su više od deceniju aktivne nevladine organizacije SOS telefoni za žene i djecu žrtve nasilja koje pružaju pravnu i psihološku podršku ženama žrtvama nasilja i vode evidenciju o broju telefonskih poziva građana/ki. SOS telefon Nikšić je u januaru 2009. godine osnovao Krizni centar za žene u okviru kojeg pruža smještaj ženama žrtvama nasilja, pravnu, psihološku i medicinsku pomoć i organizuje dvadesetčetvoročasovno telefonsko dežurstvo za pomoć žrtvama u krizi. Odjeljenje za rodnu ravnopravnost ima uspostavljenu saradnju sa SOS telefonima, naročito sa SOS Podgorica i SOS Nikšić, sa kojima je realizovan niz zajedničkih projekata koji se odnose na organizaciju seminara i konferencija, izrada studija i izvještaja o nasilju nad ženama u crnoj Gori i regionu. Ove organizacije su takođe dale značajan doprinos u izradi Plana aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori tj. njegovom segmentu koji se odnosi na nasilje nad ženama. U Crnoj Gori postoji jedno sklonište za žene i djecu žrtve nasilja koje vodi nevladina organizacija Sigurna ženska kuća od 1999. godine. Pored ovog skloništa postoji prihvatilište za samohrane i maloljetne neudate majke koje vodi NVO «Dom nade» od 2009. godine.

Član 6

95. Krivično djelo trgovine ljudima (član 444 Krivičnog zakonika Crne Gore), prvi put je u Crnoj Gori normirano Krivičnim zakonom Crne Gore ("Sl.list RCG", br. 70/03, 13/04 i 47/06). Kroz osnovni oblik ovog krivičnog djela određen je širok spektar radnji koje se tretiraju kao radnje KD trgovine ljudima ako se vrše u cilju prinudnog rada, dovođenje u položaj sluge, vršenja kriminalne djelatnosti, prostitucije ili prosjačenja, upotrebe u pornografske svrhe, radi oduzimanja dijela tijela za presađivanje ili radi korišćenja u oružanim sukobima. Takođe su određeni i načini izvršenja radnji ovog krivičnog djela, među kojima figurišu sila ili prijetnja, dovođenje u zabludu ili održavanje u zabludi i zloupotreba povjerenja. Krivični zakonik propisuje i posebne oblike ovog krivičnog djela, i to ako je izvršeno prema maloljetnom licu, ako je usled izvršenja nastupila teška tjelesna povreda nekog lica, ili ako je nastupila smrt nekog lica ili ako je djelo izvršeno na organizovan način. U istoj grupi krivičnih djela propisana su i krivična djela "Trgovina djecom radi usvojenja" i "Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu".

96. Definicija krivičnog djela trgovine ljudima iz člana 444 preuzima definiciju utvrđenu Palermo protokolom. Ističemo da za krivično djelo trgovina ljudima kao i za krivično djelo zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom položaju kao otežavajuća okolnost se uzima ako je učinjeno prema maloljetnom licu. Na ovaj način crnogorsko zakonodavstvo je usklađeno sa relevantnim međunarodnim instrumentima iz ove oblasti. KZ predviđa širok spektar krivičnih djela na koja se oštećeni može dodatno pozvati ako je učinilac jednom radnjom ili sa više radnji učinio više krivičnih djela (sticaj krivičnih djela) npr. trgovina ljudima i nedozvoljen prelaz granice. U tom slučaju, sud će prethodno utvrditi kazne za svako od tih djela i izreći jedinstvenu kaznu, u skladu sa članom 48 KZ. Dalje, ako nije moguće dokazati neophodne elemente bića krivičnog djela trgovina ljudima, učinilac može biti gonjen za jedno ili više relevantnih krivičnih djela (npr. falsifikovanje službenih dokumenata i davanje mita).

97. Ostali zakonski i podzakonski akti koji tretiraju trgovinu ljudima u Crnoj Gori su: Krivični zakonik, Zakon o krivičnom postupku, Zakon o državnom tužiocu, Zakon o zaštiti svjedoka, Zakon o policiji, Zakon o agenciji za nacionalnu bezbjednost, Zakon o strancima, Sporazum o međusobnom razumijevanju.

98. Imajući u vidu činjenicu da je Crna Gora zemlja tranzita kada je u pitanju trgovina ljudima, te da ista nema karakter pojave, već se može posmatrati isključivo na nivou pojedinačnih slučajeva zvanične statistike o broju podnesenih krivičnih prijava, podignutih optuženja i donijetih presuda, za period 2003 – 2009. godine, govore jasno o tome da se postojeći zakonski propisi efikasno primjenjuju. U periodu od 2004. do 01.06. 2009. Uprava policije je podnijela 15 krivičnih prijava za krivično djelo trgovina ljudima, čl. 444 KZ CG i 1 za krivično djelo trgovina djecom radi usvajanja čl. 445 KZ CG. U istom periodu državni tužioci su podigli optužnice protiv 38 lica za krivično djelo trgovina ljudima čl. 444 KZ CG i optužnica protiv 6 lica za krivično djelo trgovina djecom radi usvajanja čl. 445 KZ CG. Nadležni sudovi su u istom izvještajnom periodu donijeli ukupno 17 presuda protiv 44 lica.¹⁶

¹⁶ Vladina Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima, 2009.

100. U Crnoj Gori prostitucija nije legalizovana i ona se prekršajno kažnjava. Nadležni resori u upravi policije u dobroj mjeri veoma efikasno djeluju kada je u pitanju preventivno pokrivanje ove problematike. U svakom slučaju ne možemo i ne smijemo vjerovati da smo kao društvo efikasni u tolikoj mjeri da smo u potpunosti imuni od problema prostitucije koji je prisutan u svim zemljama, te ne treba negirati postojanje ove pojave. Posredovanje u vršenju prostitucije je protivno zakonu, i definiše se u Krivičnom zakoniku: d) Posredovanje u vršenju prostitucije, član 210: „Ko navodi ili podstiče drugog na prostituciju ili učestvuje u predaji nekog lica drugome radi vršenja prostitucije ili ko putem sredstava javnog informisanja i drugih sličnih sredstava propagira ili reklamira prostituciju, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine. Ako je djelo iz stava 1 ovog člana izvršeno prema maloljetnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do deset godina“.

101. Imajući u vidu čestu uzročno-posledičnu vezu između krivičnog djela Trgovina ljudima i ilegalan prelazak državne granice, Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima u saradnji sa predstavnicima MUP-a Crne Gore budno prati i slučajeve ilegalnih migracija, izdižući podatke na viši nivo obrade. Ilegalni migranti, kao i krijumčari, za vrijeme boravka u Crnoj Gori, a do završetka istražnih radnji, bivaju smješteni u vladino Sklonište za žrtve trgovine ljudima, gdje im se obezbjeđuje sva neophodna njega, zaštita i pomoć.

102. U skladu sa Akcionim planom kojim se operacionalizuju prioriteti predviđeni Nacionalnom strategijom za borbu protiv trgovine ljudima, predviđen je i sproveden veliki broj obuka namijenjenih zaposlenima Zavoda za zapošljavanje. Na drugoj strani, Vladina kancelarija ima odličnu saradnju sa Kancelarijom međunarodne organizacije za migracije u Podgorici, koja zapošljava službenika koji, u saradnji sa policijom prati sve oglase raznih agencija za zapošljavanje i kontroliše validnost istih.

103. U Krivičnom zakoniku Crne Gore, koji je u primjeni od aprila 2004. godine, posebnu grupu krivičnih djela čine i krivična djela protiv polne slobode, među kojima su i krivična djela “Podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa”, “Posredovanje u vršenju prostitucije”, i “Prikupljanje pornografskog materijala”.

104. Crna Gora je, kako je navedeno, uglavnom zemlja tranzita za žrtve trgovine ljudima. U tom dijelu smatramo jako važnim jačanje saradnje sa državama koje su prepoznate kao zemlje porijekla, kao i onima koje su prepoznate kao zemlje krajnje destinacije. Imajući u vidu KD trgovine ljudima uglavnom ima međunarodni karakter, efikasna borba protiv ovog fenomena može biti jedino ukoliko se udruže snage i zemalja porijekla i tranzita i krajnje destinacije.

105. Imajući u vidu da je Crna Gora turistička zemlja, preduzete su brojne preventivne aktivnosti kako do ne bi došlo do pojave seksualnog turizma. Od 2006. godine, pa do danas, preko 200 hotela, turističkih agencija i transportnih preduzeća potpisali su „Kodeks ponašanja za zaštitu maloljetnika od seksualne eksploatacije u putovanjima i turizmu“, čime su se obavezali na sprovođenje njegovih principa: 1) Usvojiti zajedničke etičke principe u borbi protiv komercijalizovanja seksualne eksploatacije djece; 2) Obučiti osoblje u zemljama porijekla i turističkih destinacija; 3) Unijeti klauzule u ugovore sa snabdjevačima, koje sadrže uobičajena odricanja od seksualne eksploatacije djece; 4) Pružati informacije putnicima kroz kataloge, brošure, filmove tokom leta, putničke karte, web stranice itd. Takođe, kontinuirano se organizuju

obuke za zaposlene koji su kroz svoj posao u prilici da primijete neke vrste atipičnog ponašanja koje bi signalizirale na trgovinu ili seksualnu eksploataciju, o tome kako postupati u takvim situacijama i kako prepoznati iste.

Član 7

106. Biračko pravo je opšte i jednako i ostvaruje se na izborima. Članom 45 Ustava Crne Gore biračko pravo je zagarantovano svakom građaninu/ki Crne Gore koji/a je navršio/la 18 godina i ima najmanje dvije godine prebivališta na teritoriji Crne Gore. Članom 11 Zakona o izboru poslanika i odbornika, pored ustavom navedenih kriterijuma, navodi se i poslovna sposobnost građana/ki Crne Gore. Formalnopravno, pravo glasa nije ograničeno pismenošću i imovinskim stanjem.

107. Prema Zakonu o rodnoj ravnopravnosti Skupština Crne Gore i Vlada Crne Gore će, u okviru svojih nadležnosti, primjenjivati principe rodne ravnopravnosti, a naročito princip rodno balansirane zastupljenosti prilikom izbora i imenovanja na određene funkcije, obrazovanja radnih tijela i utvrđivanja sastava zvaničnih delegacija. Član 12 Zakona predviđa da političke stranke, svojim aktima, određuju način i mjere za postizanje rodno balansirane zastupljenosti žena i muškaraca u svojim organima, na kandidacionim listama za izbor poslanika i odbornika, u izabranim klubovima poslanika i odbornika i za izbor na javne funkcije na svim nivoima.

108. Plan aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti (PAPRR) detaljno razrađuje aktivnosti koje je neophodno sprovesti kako bi se ojačalo učešće žena u životu crnogorskog društva, određen je niz strateških ciljeva, mehanizmi kojim će se omogućiti njihovo postizanje i prepoznati su strateški partneri.

109. Podaci o učešću žena u organizacionim strukturama političkih partija pokazuju nizak stepen zastupljenosti žena u njihovom radu, kao i njihovu slabu zastupljenost na visokim funkcijama koje uključuju donošenje odluka.

*Podatke o učešću žena u organizacionoj strukturi partija prikupilo Odjeljenje za rodnu ravnopravnost, 2009. Podaci se odnose na sve parlamentarne partije, izuzev Demokratski savez i Albanska koalicija Perspektiva

	Predsjedništvo		Glavni odbor		Izvršni odbor		Klub poslanika	
	ukupno	žene	ukupno	žene	ukupno	žene	ukupno	žene
Demokratska Partija socijalista	16	1	139	24	10	1	34	4
Socijaldemokratska partija	14	2	82	11	6	1	7	1
Socijalistička Narodna partija	-	-	107	9	36	3	16	3
Nova srpska demokratija	9	-	181	18	21	-	8	-
Pokret za promjene	20	2	85	19	-	-	5	1
Demokratska unija albanaca	10	2	30	5	-	-	1	-
Nova demokratska	-	-	19	3	-	-	1	-

Forca								
Bošnjačka stranka	15	1	65	3	5	0	3	0
Hrvatska građanska inicijativa	9	1	16	1	-	-	1	1

110. U okviru parlamentarnih partija žena obavlja funkciju predsjednice partije samo u jednoj partiji (Hrvatska građanska inicijativa), dok samo u Pokretu za promjene jedna žena obavlja funkciju potpredsjednice partije.

111. U programima političkih partija ne postoje konkretne mjere kojim bi se povećao broj žena na odgovornim pozicijama koje uključuju donošenje odluka, iako većina partija u svojim statutima kao jedan od osnovnih ciljeva navode afirmaciju rodne ravnopravnosti. Zakon o političkim partijama propisuje da statuti partija treba da sadrže način obezbjeđenja afirmativne akcije radi ostvarenja ravnopravnosti polova u postupku izbora organa partije.

112. Parlamentarni izbori održani 31. marta 2009. godine pokazuju trend pada učešća žena na partijskim izbornim listama.

*Procenat žena na izbornim listama, Parlamentarni izbori 2009. podatke prikupilo Odjeljenje za rodnu ravnopravnost

Naziv partije/koalicije	Ukupan broj	Kandidatkinje	%
Koalicija "Evropska Crna Gora- Milo Đukanović"	81	12	15%
Socijalistička narodna partija	81	15	18%
PZP Možemo-Nebojša Medojević	81	18	22%
Nova srpska demokratija- Andrija Mandić	81	8	10%
Narodnjačka koalicija NS i DSS Glas naroda	81	17	21%
LP i DC.- Za drugačiju Crnu Goru-dr Goran Batričević	80	16	20%
Srpska nacionalna lista Prava za srbe	81	8	10%
Stranka penzionera i invalida Crne Gore	66	1	1,5%
OSS "Za istinske srbe"-doc.dr Aleksandar Stamatović	60	8	13%
Koalicija "Bošnjaci i Muslimani-Zajedno, jedno"	55	14	25%
FORCA- Nazif Cungu	27	4	15%
Demokratska unija albanaca	31	4	13%
Crnogorski komunisti	60	5	8%
Albanska koalicija- Perspektiva	27	4	15%
Albanska lista-Demokratski savez Albanska alternativa	36	4	11%
Ukupno	929	138	15%

113. Na posljednjim parlamentarnim izborima, od ukupno 498.825 upisanih birača (80,44% ukupnog broja stanovnika) 250.165, tj. 50,15% je žena. Broj poslanica u novom sazivu skupštine je ostao nepromijenjen u odnosu na prethodni, od ukupno 81 poslanika 9 su žene, što čini 11%.

114. Samo dvije poslanice u Skupštini Crne Gore se nalaze na mjestu predsjednice/ka odbora, i to na čelu Odbora za rodnu ravnopravnost i Odbora za zdravstvo, rad i socijalno staranje. U Odboru za rodnu ravnopravnost uočava se nešto veća zastupljenost žena, dok su Odbor za bezbjednost i odbranu, Odbor za ekonomiju i finansije, Odbor za turizam i Administrativni odbor bez žena.

Podatke prikupilo Odjeljenje za rodnu ravnopravnost, 2009.

Radna tijela u Parlamentu Crne Gore	Broj članova	Broj žena
Odbor za ustavna pitanja i zakonodavstvo	11	2
Odbor za politički sistem, pravosuđe i upravu	12	2
Odbor za bezbjednost i odbranu	12	/
Odbor za međunarodne odnose i evropske integracije	14	1
Odbor za ekonomiju, finansije i budžet	13	/
Odbor za ljudska prava i slobode	13	3
Odbor za rodnu ravnopravnost	10	7
Odbor za turizam, poljoprivredu, ekologiju i prostorno planiranje	12	/
Odbor za prosvetu, kulturu, nauku i sport	10	1
Odbor za zdravstvo, rad i socijalno staranje	10	2
Administrativni odbor Parlamenta	12	/
Komisija za praćenje i kontrolu postupka privatizacije	7	1

115. Na čelu Nacionalnog savjeta za evropske integracije je muškarac, dok od 28 članova Savjeta ima 7 žena ili 25%.

116. Na nivou lokalne samouprave podaci takođe pokazuju nizak procenat zastupljenosti žena na odlučujućim položajima. Samo u jednoj opštini žena obavlja funkciju predsjednice opštine. Od ukupno 21 opštine dvije žene se nalaze na mjestu potpredsjednica opštine. U 4 opštine na mjestu predsjednika/ca skupštine opštine nalaze se žene. Funkciju glavnog/e administratora/ke u dvije opštine obavljaju žene, dok se na mjestu menadžera/ke u jednoj opštini nalazi žena. Skupštine opština Budva, Kotor, Bar, Nikšić i Cetinje imaju formiran Savjet za ravnopravnost polova kao radno tijelo. Takođe se može primijetiti veoma mali procenat odbornica u skupštinama opština. Žene su i na nivou lokalne samouprave najviše zastupljene u sektorima koji se odnose na oblasti porodice, kulture i obrazovanja.

* Podaci o broju odbornika i odbornica u lokalnim parlamentima u Crnoj Gori. Podatke prikupilo Odjeljenje za rodnu ravnopravnost, 2009.

Opština	Odbornici		
	ukupno	žena	%
Tivat	32	7	21,8
Mojkovac	31	4	13%
Plužine	31	4	13%
Ulcinj	33	2	6%
Plav	32	3	9%

Herceg Novi	35	7	20%
Cetinje	33	4	12%
Pljevlja	35	2	5%
Andrijevića	31	1	3%
Žabljak	31	6	19%
Nikšić	41	4	9%
Berane	35	2	5%
Danilovgrad	33	6	18%
Rožaje	33	3	9%
Bijelo Polje	38	4	10%
Kolašin	31	6	19%
Bar	36	5	14%
Budva	32	7	21%
Kotor	33	7	21%
Podgorica	55	8	14%
Ukupno	724	92	12,7%

117. Značajan broj žena je prisutan u sudskoj vlasti. Na funkciji Vrhovnog državnog tužioca i predsjednika Vrhovnog suda se nalaze žene.

*Podaci o učešću žena u sudovima. Izvor: Sudski savjet na dan 31.12.2009.

R. Br	SUD	Br. žena Sudija	Ukupan br. Sudija	Predsjednik/ca suda	Procenat žena
1	Vrhovni sud	6	15	žena	40%
2	Upravni sud	3	9	muškarac	33.3%
3	Apelacioni sud	5	9	muškarac	55.5%
4	Privredni sud Bijelo Polje	1	5	muškarac	20%
5	Privredni sud Podgorica	13	19	muškarac	68.42%
6	Viši sud Bijelo Polje	2	15	muškarac	13.32%
7	Viši sud Podgorica	23	34	muškarac	67.64%
8	Osnovni sud Bar	4	12	muškarac	33.3%
9	Osnovni sud Berane	5	10	muškarac	50%
10	Osnovni sud Bijelo Polje	8	13	muškarac	61.53%
11	Osnovni sud Cetinje	2	5	muškarac	40%
12	Osnovni sud Danilovgrad	1	4	muškarac	25%
13	Osnovni sud Herceg Novi	5	9	žena	55.5%
14	Osnovni sud Kolašin	2	4	muškarac	50%
15	Osnovni sud Kotor	7	14	muškarac	50%
16	Osnovni sud Nikšić	8	17	muškarac	47.05%
17	Osnovni sud Plav	1	3	muškarac	33.3%
18	Osnovni sud Pljevlja	6	8	muškarac	75%
19	Osnovni sud Podgorica	23	37	muškarac	62.16%
20	Osnovni sud Rožaje	1	4	muškarac	25%
21	Osnovni sud Ulcinj	0	5	muškarac	0%
22	Osnovni sud Žabljak	0	3	muškarac	0%

Na čelu Sudskog savjeta je žena, dok su od 9 članova 3 žene. U Tužilačkom savjetu ima 10 članova od kojih je 4 žene.

118. U državnoj izbornoj komisiji od ukupno 16 članova 6 je žena, što predstavlja 37, 5%. Podaci o broju žena u opštinskim izbornim komisijama pokazuju u prosjeku nizak stepen učešća žena, s tim što postoje opštine u kojim žene broje više od polovine članova.

Podatke prikupilo Odjeljenje za rodnu ravnopravnost, 2009.

R.br.	Opština	Opštinske izborne komisije			
		muškarci	žene	ukupno	% žena
1	Andrijevica	20	2	22	9.1
2	Bar	12	6	18	33.33
3	Berane	5	2	7	28.58
4	Bijelo Polje	14	2	16	12.5
5	Budva	7	4	11	36.36
6	Danilovgrad	9	2	11	18.18
7	Žabljak	9	2	11	18.18
8	Kolašin	3	4	7	57.14
9	Kotor	13	4	17	23.53
10	Mojkovac	10	2	12	16.66
11	Nikšić	10	3	13	23.07
12	Plav	9	2	11	18.18
13	Plužine	6	5	11	45.45
14	Pljevlja	11	6	17	35.29
15	Podgorica	13	6	19	31.58
16	Rožaje	13	1	14	7.14
17	Tivat	3	4	7	57.14
18	Ulcinj	6	1	7	14.28
19	Herceg-Novi	21	7	28	25
20	Cetinje	17	5	22	22.72
21	Šavnik	5	2	7	28.57
	Ukupno	216	72	288	25.00

119. Sindikalni savez Crne Gore broji oko 70 hiljada zaposlenih, od čega je 25 hiljada, ili 43% žena. Od 2008. godine Ženska mreža Saveza sindikata Crne Gore ulazi u sastavni dio SSCG. Od 24 Granska sindikata koji ulaze u sastav SSCG, samo 3 žene su predsjednice (Granski sindikat turizma i ugostiteljstva, Granski sindikat trgovine i šumarstva i Granski sindikat drvoprerađivača), dok od 21 Opštinskog povjereništva samo jedna žena, i to u opštini Mojkovac, obavlja funkciju Predsjednice. Skupština SSCG broji 71 člana, od kojih je 9 žena. Koordinatorica Ženske mreže je ujedno i članica skupštine. Izvršni odbor broji 15 članova, od kojih su dvije žene, pri čemu u ovom organu nema predstavnice Ženske mreže. Na funkcijama predsjednika skupštine, generalnog sekretara, kao i izvršnih sekretara nalaze se muškarci. Funkcije predsjednika/ce odbora za edukaciju i informisanje u SSCG i Stručne službe SSCG obavljaju žene.¹⁷

120. Funkciju predsjednika i potpredsjednika Vlade Crne Gore obavljaju muškarci. Od ukupno 17 ministarstava samo jedna žena obavlja funkciju ministarke. Žene u 22% obavljaju funkciju

¹⁷ Podaci Saveza sindikata Crne Gore, 2009. godine

pomoćnica ministara i starješinki državnih organa. Od ukupno zaposlenih u državnim organima Crne Gore 54% čine žene dok 46% čine muškarci.¹⁸

121. Podaci iz istraživanja "Rodni Barometar"¹⁹ pokazuju da su žene su po pravilu manje angažovane od muškaraca. I žene i muškarci su najčešće angažovani u političkim strankama i u aktivnostima dobrotvornog rada, a zatim slijede protesti, aktivnosti u lokalnoj zajednici i, na kraju, NVO sektor. Najveće razlike između žena i muškaraca su u slučaju protesta i anagažovanja u strankama, a najmanje u slučaju dobrotvornog rada i NVO aktivnostima. Obrazovanije žene su dva puta češće članice stranaka od neobrazovanih. Žene na selu su članice stranaka u samo 7% slučajeva, za razliku od žena u gradu koje su članice stranaka u 17% slučajeva.

122. U cilju povećanja učešća žena u politici i njihovog osnaživanja održan je veliki broj edukacija žena i muškaraca – članova/ica političkih partija. Edukacije su većinom sprovedene od strane ženskih nevladinih organizacija i to u okviru projekta «Žene to mogu». Kancelarija za rodnu ravnopravnost u saradnji sa fondacijama Konrad Adenauer i Eduardo Frei od 2004. godine realizuje projekat čija su ciljna grupa žene iz političkih partija. U početku je projekat podrazumijevao održavanje konferencija na različite teme koje se tiču žena, dok od 2007. godine godišnje sprovodimo ciklus od tri edukacije za žene iz političkih partija u cilju njihovog osnaživanja i aktivnijeg bavljenja politikom. Realizaciju ove aktivnosti je nastavilo Odjeljenje za rodnu ravnopravnost.

123. Dvije ženske nevladine organizacije Ženska akcija i Forum žena su 2002. i 2006. inicirale potpisivanje dokumenta kojim se parlamentarne partije obavezuju da će na predstojećim izborima imati na listama najmanje 30% žena. Međutim, iako je većina partija potpisala taj dokument obaveza nije ispunjena.

124. Jedna trećina muškaraca misli da ima dovoljan broj žena u političkom životu Crne Gore (30,7%), a čak 73,3% žena misli da ih nema dovoljno, prema podacima istraživanja „Stanje ženskih ljudskih prava u Crnoj Gori“²⁰. Isto istraživanje pokazuje da trećina muškaraca kaže da broj poslanica u Skupštini treba da bude proporcionalan broju žena u ukupnom stanovništvu (29,6%), a to isto tvrdi više od polovine žena (54,6%). Nadalje, podaci pokazuju da najveći dio i muške i ženske populacije (38,5% žena i 30,5% muškaraca) patrijarhalni pogled na svijet vidi kao jedan od najvažnijih uzroka male zainteresovanosti žena da se bave politikom.

125. Imajući u vidu još uvijek nizak nivo zastupljenosti žena u politici i na mjestima odlučivanja Odjeljenje za poslove rodne ravnopravnosti Ministarstva za ljudska i manjinska prava će u narednom periodu usmjeriti intenzivnije napore ka povećanju učešća žena na svim nivoima odlučivanja. U tom smislu, aktivnosti će biti usmjerene na implementaciju segmenta Politika i odlučivanje iz Plana aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti.

¹⁸ Podaci Uprave za kadrove, oktobar 2009. godine

¹⁹ Istraživanje je za potrebe Kancelarije za rodnu ravnopravnost sprovedla Agencija Altera MB, 2007. godine

²⁰ Istraživanje je sprovedla NVO Anima u saradnji sa studentkinjama Ženskih studija i aktivistkinjama ženskog nevladinog sektora, 2007. godina

Član 8

126. Žene imaju pravo i mogućnost da zastupaju Vladu na međunarodnom nivou i da učestvuju u radu međunarodnih organizacija pod ravnopravnim uslovima sa muškarcima.

127. U Crnoj Gori, na rezidentnoj osnovi od ukupnog broja ambasadora u Crnoj Gori (20), dva (9,52%) ambasadora su žene (Ukrajina i Bugarska). Na nerezidentnoj osnovi od 36 ambasadora, 9 (25%) su žene.

128. Na nivou otpravnika poslova, kojih je u Crnoj Gori na rezidentnoj i nerezidentnoj osnovi ukupno 6, broj žena je 1. Jedan generalni konzul i sedam počasnih konzula u Crnoj Gori su muškarci.

129. Ne postoje slučajevi da je ženama, zbog pola, uskraćena mogućnost da predstavljaju svoju zemlju ili da učestvuju u radu međunarodnih organizacija.

130. U unutrašnjoj službi Ministarstva inostranih poslova Crne Gore zaposleno je 87 lica od kojih su 60 žene (69%). Od 92 zaposlenih u diplomatsko-konzularnim predstavništvima Crne Gore 27 su žene (30%). Ukupan procenat zastupljenosti žena zaposlenih u službi spoljnih poslova je 49%.

Struktura zaposlenih u MIP-u (na dan 10. april 2009.)

UNUTRAŠNJA SLUŽBA	UKUPAN BROJ	MUŠKARCI	ŽENE
Ministar	1	1	
Politički direktor	1	1	
Sekretar	1	1	
Pomoćnik ministra	3	2	1
Šef kabineta	1		1
Šef protokola	1		1
Direktor direkcije	7	3	4
Samostalni savjetnik I	1	1	
Savjetnik	2		2
I savjetnik	2	2	
Samostalni namještenik I	1		1
Načelnik službe	2	1	1
I sekretar			
II sekretar	5	1	4
III sekretar	13	4	9
Namještenik IV	17	3	14
Pripravnik	4		4
Ugovor o djelu	17	3	14
Ambasador	4	4	
Neraspoređen	4		4
UKUPNO	87	27	60

DIPLOMATSKO-KONZULARNA PREDSTAVNIŠTVA	UKUPAN BROJ	MUŠKARCI	ŽENE
Ambasador	21	17	4
Generalni konzul	2	2	
Savjetnik	3	2	1
Konzul	3	3	
Vicekonzul	2	1	1
Ministar savjetnik	9	6	3
I savjetnik	10	6	4
I sekretar	12	6	6
II sekretar	4	1	3
III sekretar	5	4	1
Namještenik	21	17	4
UKUPNO	92	65	27

131. Učešće žena na međunarodnim konferencijama i sastancima u prosjeku iznosi 60%. U najvećem broju slučajeva žene u crnogorskim delegacijama zauzimaju mjesto zamjenice šefa delegacije ili savjetnice.

132. U 11 međunarodnih organizacija, od 14 kojima je prosljeđen upitnik, zastupljenost žena je sljedeća:

133. UNDP - lokalno osoblje čine 47 zaposlena, od kojih su 26 žene (55,3%) i 21 muškarac (44,7%). Na mjestu programskog menadžera od ukupnog broja zaposlenih na toj poziciji (25), 13 (52%) su žene, dok je na mjestu asistenta na programu, od ukupno 14 zaposlenih, njih 9 (64,28%) žene. Na funkciji menadžera za realizaciju aktivnosti, od ukupno 5 zaposlenih, 3 (60%) su žene, dok je na poziciji asistenta u realizaciji aktivnosti od 3 zaposlenih, jedna žena (33,33%). Funkciju stalnog predstavnika UNDP obavlja muškarac.

134. UNICEF – od ukupno 11 crnogorskih građana/ki zaposlenih u Kancelariji UNICEF, 9 (81,8%) zaposlenih su žene. Žene su zaposlene na sljedećim funkcijama: programska specijalistkinja, službenica za realizaciju aktivnosti, službenica za oblast dječije zaštite, službenica za projekat maloljetničkog pravosuđa, službenica za komunikacije, pomoćnica za finansije, pomoćnica na projektu maloljetničkog pravosuđa, pomoćnica na programu, izvršna asistentkinja. Funkciju šefa Kancelarije UNICEF obavlja žena.

135. UNHCR – od 15 zaposlenih u Kancelariji njih 11 čine lokalno osoblje, od kojih su 6 (54,54%) žene i one zauzimaju sljedeće funkcije: pomoćnica na programu, finansijska savjetnica, pomoćnica za opšte poslove, viša aministrativna službenica, dok su na položaju pomoćnica projekta i pomoćnica u izvršavanju aktivnosti zaposlene dvije žene volonterke. Funkciju šefa Kancelarije UNHCR obavlja muškarac.

136. Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) – Od ukupnog broja zaposlenih (2), u Kancelariji Svjetske zdravstvene organizacije u Crnoj Gori, dvije su žene zaposlene na funkcijama šefice Kancelarije i administrativnog službenika.

137. Međunarodna organizacija za migracije (IOM) – od ukupno 8 zaposlenih, 4 zaposlena su žene crnogorske nacionalnosti. One su zaposlene na funkcijama pomoćnica na projektu (3) i konsultantkinja (1).

138. OEBS – lokalno osoblje čine 37 zaposlenih, od kojih su 22 žene (59, 45%) zaposlene na određeno vrijeme i osoblje zaduženo za realizaciju određenih programa; po jedna žena je zaposlena na poziciji pomoćnice za podršku programa, pomoćnice za javno informisanje, pomoćnice šefa misije, prevoditeljke, službenice za nacionalnu obuku, službenice za nacionalnu edukaciju, pomoćnice na programu policijske reforme, finansijske asistentkinje, pomoćnice za oblast ljudskih resursa i čistačica, dok su po dvije žene zaposlene na sljedećim mjestima: saradnica na programu za pitanja demokratizacije, saradnica za domaće zakonodavstvo, saradnica na projektu nadgledanja sudova, saradnica na programu policijske reforme, asistentkinja za jezik u policijskom centru za obuku u Danilovgradu. Funkciju šefice Misije i ambasadorke obavlja žena.

139. Savjet Evrope – od ukupno 6 zaposlenih, 5 čine lokalno osoblje od kojih su tri žene (60%) i to na pozicijama pravne savjetnice, koordinatorke Projekta reforma lokalne samouprave i sekretarica.

140. Svjetska banka – od ukupno 4 zaposlena, 3 su žene na poziciji ekonomistkinje, službenice za realizaciju aktivnosti i programske asistentkinje, što čini 100% lokalnog osoblja. Stalni predstavnik Svjetske banke je muškarac.

141. Evropska banka za obnovu i razvoj – u okviru Kancelarije Evropske banke za rekonstrukciju i razvoj, od 4 zaposlena koja čine lokalno osoblje, dvije zaposlene su žene na mjesto analitičarke i administrativne pomoćnice. Šef Kancelarije je muškarac.

142. Save the children UK – lokalno osoblje čine 8 zaposlenih, od kojih su 6 (75%) žene, sa punim radnim vremenom - 2 program menadžerke i 3 koordinatorke programa, dok je na mjesto higijeničarke sa pola radnog vremena zaposlena jedna žena.

143. Nacionalni demokratski institut (NDI) – od ukupno 4 crnogorska državljanina zaposlena u NDI, tri su žene sa sljedećim zvanjima: zamjenica direktora zadužena za parlamentarni program, zamjenica direktora zadužena za Program za političke partije i koordinatorka programa.

144. S aspekta unutrašnjeg pravnog poretka žene imaju jednake mogućnosti da budu predstavnice svoje zemlje i učesnice u radu međunarodnih organizacija. Ministarstvo inostranih poslova, pri zapošljavanju novih službenika/ca i pripravnika/ca, pored njihovih stručnih kvalifikacija i sposobnosti vodi računa i o ravnopravnoj zastupljenosti polova.

Član 9

145. Pitanje državljanstva po Ustavu uređeno je time što je propisano da u Crnoj Gori postoji crnogorsko državljanstvo, da država štiti prava i interese crnogorskih državljana/ki i da crnogorski državljanin/ka ne može biti prognan niti izručen drugoj državi, osim u skladu sa međunarodnim obavezama Crne Gore (član 12).

146. Crnogorsko državljanstvo je zakonska veza između fizičkog lica i Crne Gore i ne ukazuje na nacionalno i etničko porijeklo. Crnogorsko državljanstvo se stiče:

1. porijeklom;
2. rođenjem na teritoriji Crne Gore;
3. prijemom;
4. po međunarodnom ugovoru.

147. Crnogorsko državljanstvo porijeklom stiče dijete:

- čija su oba roditelja u trenutku njegovog rođenja crnogorski državljani;
- čiji je jedan roditelj u trenutku rođenja crnogorski državljanin, a rođeno je u Crnoj Gori;
- čiji je jedan roditelj u trenutku rođenja djeteta crnogorski državljanin, a drugi bez državljanstva ili nepoznatog državljanstva ili je nepoznat, a rođeno je na teritoriji druge države;
- čiji je jedan roditelj u trenutku rođenja djeteta crnogorski državljanin, a rođeno je na teritoriji druge države, ukoliko ostaje bez državljanstva.

148. Lice koje je u braku sa crnogorskim državljaninom/kom najmanje tri godine i zakonito i neprekidno boravi u Crnoj Gori najmanje pet godina, može steći crnogorsko državljanstvo prijemom, ako ispunjava zakonske uslove (osim: otpusta, zakonitog boravka; znanja crnogorskog jezika; dokaza o izmirenim poreskim i drugim zakonskim obavezama).

Član 10

149. Ustav Crne Gore i zakoni iz oblasti obrazovanja i vaspitanja obezbjeđuju jednak pristup obrazovanju za muškarce i žene u Crnoj Gori. Ustavom Crne Gore jemči se pravo na školovanje pod jednakim uslovima, a osnovno obrazovanje je obavezno i besplatno. Takođe, jemči se autonomija univerziteta, visokoškolskih i naučnih ustanova. Pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica jemči se pravo na školovanje na svom jeziku i pismu u državnim ustanovama, a obrazovni programi obuhvataju istoriju i kulturu pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.

150. Obrazovni sistem u Crnoj Gori ostvaruje se kroz predškolsko vaspitanje i obrazovanje, osnovno obrazovanje i vaspitanje, srednje stručno obrazovanje, opšte srednje obrazovanje (gimnazije), obrazovanje odraslih, vaspitanje i obrazovanje djece i omladine sa posebnim potrebama i visoko obrazovanje. Navedeni nivoi obrazovanja regulisani su posebnim zakonima. 2002. godine donijeti su: Zakon predškolskom vaspitanju i obrazovanju, Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, Zakon o gimnaziji, Zakon o stručnom obrazovanju, Zakon o obrazovanju odraslih, kao i Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim potrebama, donijet 2004. godine, i Zakon o visokom obrazovanju, donijet 2003. godine. Takođe, 2002.

godine donijet je i Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju kojim su regulisana pitanja koja su zajednička za sve oblasti obrazovanja.

151. Promjene u obrazovanju sadržane u navedenim zakonima zahtijevale su odgovarajuću infrastrukturu za implementaciju promjena i daljeg razvoja obrazovnog sistema. U tom cilju kao i radi depolitizacije i deregulacije sistema i za odlučivanje o stručnim pitanjima i davanje stručne pomoći u postupku donošenja odluka i pripreme propisa iz oblasti obrazovanja značajan dio ovlašćenja i odgovornosti sa Ministarstva prosvjete i nauke prenijet je na stručne savjete koje je osnovala Vlada Crne Gore, i to: Savjet za opšte obrazovanje, Savjet za stručno obrazovanje, Savjet za obrazovanje odraslih i Savjet za visoko obrazovanje.

152. Opštim zakonom o obrazovanju i vaspitanju definisano je da je obrazovanje i vaspitanje djelatnost od javnog interesa, da obrazovanje i vaspitanje ima za cilj da obezbijedi mogućnost za svestrani razvoj pojedinca, bez obzira na pol, životno doba, socijalno i kulturno porijeklo, nacionalnu i vjersku pripadnost i tjelesnu i psihičku konstituciju, a građani/ke su jednaki u ostvarivanju prava na obrazovanje, bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, jezik, vjeru, socijalno porijeklo ili drugo lično svojstvo. Takođe, propisano je da se rasporedom obrazovno-vaspitnih ustanova na teritoriji Crne Gore obezbjeđuje građanima/kama jednaka dostupnost u sticanju obrazovanja i vaspitanja.

153. Potpuno je liberalizovan način osnivanja obrazovno-vaspitnih ustanova. Obrazovne vaspitne ustanove se osnivaju kao javne ili privatne. Osnivač javne ustanove može biti, država, odnosno opština, glavni grad, ili prijestonica. Privatnu ustanovu može da osnuje domaće i strano pravno ili fizičko lice, uz jedno ograničenje da osnovnu školu ne može osnovati strano pravno ili fizičko lice. Gimnaziju kao javnu ustanovu može osnovati država, ili glavni grad, odnosno prijestonica. Javne ustanove osnivaju se u skladu sa mrežom ustanova, koju donosi Vlada Crne Gore, a kojom se utvrđuje vrsta djelatnosti i raspored javnih ustanova na teritoriji Crne Gore.

154. Djelatnost javnih ustanova je neprofitabilana i iste se finansiraju iz budžeta, a propisana je mogućnost i uslovi pod kojima privatne obrazovno-vaspitne ustanove koje izvode javno važeće obrazovne programe mogu da se finansiraju iz javnih prihoda. Ustanova počinje sa radom kada ministarstvo nadležno za poslove prosvjete utvrdi da ustanova ispunjava uslove za rad, tj. kada donese rješenje o licenciranju.

155. Predškolsko vaspitanje i obrazovanje, kao dio jedinstvenog vaspitno-obrazovnog sistema, obuhvata djecu do polaska u osnovnu školu, a realizuje se u vrtićima i jaslicama i drugim predškolskim organizacijama i ustanovama. U jaslicama borave djeca do tri godine života, a u vrtiću od tri godine do polaska u školu. Predškolsko vaspitanje i obrazovanje nije obavezno. Javne ustanove realizuju primarni obrazovni program, koji može biti cjelodnevni u trajanju od šest do 10 sati i poludnevni u trajanju od četiri do šest sati, kao i druge programe, u skladu sa mogućnostima ustanove i potrebama i interesima djece i roditelja. Predškolsko vaspitanje i obrazovanje može da se ostvaruje i u porodici, a može da se ostvaruje i u vaspitnim jedinicama predškolskih ustanova, koje su smještene u osnovnim školama i dugim pravnim licima. Troškove ishrane djece u javnim predškolskim ustanovama snose roditelji, a visinu tih troškova utvrđuje ustanova uz saglasnost ministarstva nadležnog za poslove prosvjete. Korisnika/ca predškolskih ustanova u Crnoj Gori u 2006. godini je ukupno bilo 10.511, od čega je 5.031 ženskog pola

(47,8%), u 2007. godini je bilo ukupno 11.277, od čega je 5421 bilo ženskog pola (48%), dok je u 2008. godini bilo ukupno 12084, od čega je ženskog pola 5740 (47,5%).²¹ Djeca RAE populacije starosti ispod 7 godina ide u vrtić u 14% slučajeva, ne ide u vrtić u 67% slučajeva i nepoznato je 19%.²²

156. Osnovno obrazovanje i vaspitanje ostvaruje se u skladu sa Zakonom o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, traje 9 godina i obavezno je za svu djecu od šest 15 godina života. Roditelji ili staratelji djeteta moraju obezbijediti djetetu pohađanje nastave, odnosno ispunjavanje osnovnoškolske obaveze. Učenik/ca koji u toku školske godine navršši 15 godina života ne može napustiti školu do kraja te školske godine. Uporedo sa sticanjem osnovnog obrazovanja učenik može da stiče umjetničko obrazovanje u umjetničkim školama. Djeca sa posebnim potrebama stiču osnovno obrazovanje u školama, ili posebnim ustanovama-zavodima. Osnovno obrazovanje lica starijih od 15 godina života (odraslo lice) ostvaruje se u posebnim odjeljenjima škole, ili kod organizatora obrazovanja odraslih lica.

157. Stručno obrazovanje ostvaruje se u skladu sa Zakonom o stručnom obrazovanju. Stiče na nivou nižeg, srednjeg i višeg stručnog obrazovanja. Niže stručno obrazovanje traje dvije godine i stiče se u dvogodišnjim stručnim školama, srednje stručno obrazovanje traje tri, odnosno četiri godine i stiče se u trogodišnjoj, odnosno četvorogodišnjoj stručnoj školi. Srednje opšte obrazovanje ostvaruje se u skladu sa Zakonom o gimnaziji, stiče se u gimnaziji i traje četiri godine.

158. Podaci o broju učenika u osnovnim i srednjim školama ne ukazuju na značajna odstupanja u zastupljenosti dječaka i djevojčica na ovim nivoima obrazovanja. Naime, u školskoj 2006/2007 godini, od ukupno 75.116 učenika/ca u osnovnim školama, 38.937 su dječaci, tj. 51,84% i 36.179 su djevojčice, tj. 48,16%. U školskoj 2007/2008 godini od ukupno 75.058 učenika/ca u osnovnim školama, 38.805 su dječaci tj. 51,7% i 36.253 su djevojčice tj. 48,2%. Za školsku 2008/2009 godinu podaci su sledeći: od ukupno 74.220 u osnovnim školama, 38.149 su dječaci tj. 51,39% i 36.071 su djevojčice tj. 48,6%.²³

159. Podaci za srednje škole su sljedeći. Za školsku 2006/2007. godinu, od ukupno 31.571 učenika/ca, 15.944 su učenici, tj. 50,5 %, a 15.627 su učenice, tj. 49,5 %. Za školsku 2007/2008 godinu, od ukupno 31.381 učenika/ca 15.847 su muškog pola tj. 50,49% i 15.534 su ženskog pola tj. 49, 5%. Za školsku 2008/2009 godinu, od ukupno 31.333 učenika/ca 15.761 je muškog pola tj. 50,3% dok je 15.572 ženskog pola tj. 49,6%.²⁴

160. Zakonom o obrazovanju odraslih, kojim se ova oblast obrazovanja prvi put u Crnoj Gori reguliše posebnim zakonom, kao jedan od ciljeva obrazovanja odraslih, propisano postizanje najmanje osnovnog obrazovanja i prvog zanimanja za sve građane. Za sticanje osnovnog obrazovanja i nižeg stručnog obrazovanja odrasli ne plaćaju školarinu, tj. to obrazovanje se finansira iz budžeta, a za sticanje ostalih vidova obrazovanja i osposobljavanja odrasli plaćaju participaciju, u skladu sa posebnim zakonom i aktom organizatora obrazovanja. Po načinu i

²¹ Statistički godišnjak Crne Gore, 2008. godine

²² Baza podataka RAE populacije u Crnoj Gori, oktobar 2008. godine

²³ Podaci Ministarstva prosvjete i nauke

²⁴ Ibid.

mjestu sticanja obrazovanje odraslih može biti formalno, neformalno i informalno. Formalno, odnosno školsko obrazovanje odrasli stižu na način propisan posebnim zakonom iz oblasti obrazovanja, a neformalno i informalno obrazovanje dokazuje se polaganjem ispita kod Ispitnog centra.

161. Zakonom o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim potrebama propisana je obaveznost vaspitanja i obrazovanja, odnosno rehabilitacija i rehabilitacija djece sa posebnim potrebama od momenta otkrivanja posebne potrebe djeteta. Vaspitanje i obrazovanje djece sa posebnim potrebama obezbjeđuje onaj stepen obrazovanja koji odgovara fizičkom, intelektualnom, emocionalnom i socijalnom razvoju djeteta. Dijete sa posebnim potrebama upisuje se u predškolsku ustanovu, školu ili posebnu ustanovu na osnovu rješenja o usmjeravanju. Novina u ovoj oblasti je inkluzivna nastava. Naime, djeca sa posebnim potrebama koja mogu da budu uključena u redovna odjeljenja, odnosno grupe usmjeravaju se u redovne ustanove, uz dodatnu stručnu pomoć i individualizaciju obrazovnog programa, a vaspitanje i obrazovanje djece sa posebnim potrebama koja se ne mogu obrazovati u školi, zbog neophodne podrške i tijesne povezanosti obrazovanja, rehabilitacije i rehabilitacije ostvaruje se u posebnim ustanovama-zavodima.

162. Zakonom o visokom obrazovanju propisano je da je visoko obrazovanje dostupno svim licima pod uslovima propisanim tim zakonom i statutom visokoškolske ustanove. Zabranjena je diskriminacija u ostvarivanju prava na visoko obrazovanje po osnovu pola, rase, bračnog stanja, boje, jezika, vjere, političkog ili drugog ubjeđenja, nacionalnog, etničkog ili drugog porijekla, pripadnosti nacionalnoj zajednici, imovinskom statusu, onesposobljenosti (invalidnosti) ili drugom sličnom osnovu, položaju ili okolnosti.

163. Ustanove visokog obrazovanja osnivaju se kao javne ili privatne. Javne ustanove osniva Vlada. Nastava, istraživanje i umjetnički rad u tim ustanovama finansira se iz budžeta. Privatne ustanove mogu sticati sredstva iz budžeta za nastavu i istraživanje koje su u javnom interesu, na predlog Savjeta za visoko obrazovanje. Od 2003. godine studijski programi su inovirani u skladu sa Bolonjskom deklaracijom.

164. Ovakve ustavne i zakonske odredbe kojima su definisana osnovna pitanja u vezi sa ostvarivanjem prava na obrazovanje pružaju mogućnost, odnosno predstavljaju osnovu za jednak pristup obrazovanju bez obzira na polnu pripadnost, odnosno jednake polazne osnove i uslove u sticanju obrazovanja za muškarce i žene. Karakteristika svih ovih zakona jeste to da ne sadrže ni jedan prepoznatljiv oblik diskriminacije među polovima, osim što tekstovi zakona nijesu rodno senzitivni, tj. pisani u muškom rodu kada se govori o učenicima, nastavnom osoblju ili rukovodećem kadru u ustanovama. S obzirom da su u Crnoj Gori sve škole mješovitog tipa, nastavni planovi i programi, nastavno osoblje, školske zgrade i oprema u formalnom obrazovanju su u potpunosti ravnopravni kada su u pitanju oba pola.

166. Obrazovno vaspitni rad u osnovnim i srednjim školama, kao i na fakultetima, ostvaruje se na osnovu obrazovnih programa, odnosno studijskih programa, koji su jedinstveni za dječake i djevojčice, odnosno studente i studentkinje. Sve obrazovne ustanove su mješovitog tipa, odnosno u svim javnim i privatnim ustanovama se zajedno obrazuju dječaci i djevojčice, koji mogu da uče iste predmete utvrđene obrazovnim programom za pojedinu oblast obrazovanja.

Nazivi obrazovnih programa i nazivi zanimanja za stručno obrazovanje su rodno senzitivni, što je novina u našem obrazovnom sistemu (npr. Obrazovni program tehničar/ tehničarka drvoprerade).

167. U gimnaziji se u okviru obrazovnog programa izučavaju obavezni i izborni predmeti. U stručnoj školi se takođe izučavaju obavezni predmeti, koje izučavaju svi učenici jednog područja rada, a izborne predmete, koji su programski vezani za zanimanje, učenik bira prema svojim interesovanjima i sklonostima. Obrazovni program koji realizuje privatna ustanova postaje javnovažeći kada ga odobri nadležni savjet. Ministarstvo objavljuje javnovažeće obrazovne programe 3 mjeseca prije početka njihove primjene.

168. Postupak upisa u srednje škole i fakultete je javan i propisan je zakonima za pojedinu oblast obrazovanja, kao i podzakonskim propisima, tako da je obezbijeđeno da svi bez obzira na polnu pripadnost uče, odnosno studiraju u školama i fakultetima koji su im na raspolaganju i da te mogućnosti koriste prema vlastitom izboru i sklonostima.

169. Redovno osnovno obrazovanje za školsku 2007/2008 godinu završilo je ukupno 9007 učenika/ca, od čega je 4368 djevojčica ili 48,4%, dok je redovno srednje obrazovanje završilo ukupno 8480 učenika/ca, od čega je 4251 ženskog pola ili 50,11%.²⁵

170. Podaci Zavoda za statistiku Crne Gore Monstat sa popisa iz 2003. godine pokazuju da u Crnoj Gori ima 12617 nepismenih lica. Od ukupnog broja nepismenih u Crnoj Gori većinu čine žene 10.611 dok je nepismenih muškaraca 2.006. Podaci pokazuju da ima mnogo više nepismenih lica na selu 8.245 nego u gradu 4.372 lica. I u gradu ima mnogo više nepismenih žena nego muškaraca (3.572 nepismene žene) kao i na selu (7.039 nepismenih žena).

171. U starosnoj grupi od 15-24 godine ukupno nepismenih lica ima 580 i to: 272 muškarca i 308 žena. U ovoj starosnoj grupi ima više nepismenih u gradu 427 ukupno i to: 194 muškarca i 333 žene nego na selu gdje ima ukupno 153 nepismena lica i to: 78 muškaraca i 75 žena.

172. U starosnoj grupi od 25-44 godine ukupno nepismenih lica ima 954 i to: 362 muškarca i 612 žena. U ovoj starosnoj grupi ima više nepismenih u gradu 543 ukupno i to: 193 muškarca i 350 žena, nego na selu gdje ima ukupno 411 nepismenih lica i to: 169 muškaraca i 242 žene.

173. U starosnoj grupi od 45-59 godine ukupno nepismenih lica ima 1036 i to: 243 muškarca i 793 žene. U ovoj starosnoj grupi ima više nepismenih na selu 642 ukupno i to: 151 muškarac i 491 žena, nego u gradu gdje ima ukupno 394 nepismena lica i to: 92 muškaraca i 302 žene.

174. U starosnoj grupi od 60 godine – ima najviše nepismenih lica 9374 i to: 921 muškarac i 8453 žene. U ovoj starosnoj grupi ima više nepismenih na selu 6697 ukupno i to: 730 muškarac i 5967 žena, nego u gradu gdje ima ukupno 2677 nepismena lica i to: 191 muškarac i 2486 žena.

175. Od 4-7 razreda osnovne škole ima ukupno 40665 stanovnika Crne Gore od čega 13127 muškaraca i 27528 žena. U gradskoj sredini živi ukupno 13608 i to 3470 muškaraca i 10138 žena. U seoskoj sredini živi ukupno 27047 i to 9657 muškaraca i 17390 žena.

²⁵ Statistički godišnjak, 2009. godine

176. Završeno osnovno obrazovanje ima 113 085 stanovnika Crne Gore i to 50671 muškaraca i 62414 žena. U gradskoj sredini živi ukupno 60412 i to 24945 muškaraca i 35467 žena. U seoskoj sredini živi ukupno 52673 i to 25726 muškaraca i 26947 žena.

177. Podaci o upisanim studentima/kinjama²⁶

Godina	Ukupno	Žene	Muškarci	Polna raspodjela, %	
				žene	muškarci
2000/2001	8271	4675	3596	56.5	43.5
2001/2002	7878	4503	3375	57.1	42.9
2002/2003	8333	4891	3442	58.7	41.3
2003/2004	9759	5961	3798	61.1	38.9
2004/2005	11011	6630	4381	60.0	40.0
2005/2006	12903	7712	5191	59.7	40.3
2006/2007	16173	9248	6925	57.2	42.8
2007/2008	18009	9651	8358	53.5	46.4
2008/2009	20490	11048	9442	53.9	46.0

178. Podaci o diplomiranim studentima/kinjama²⁷

Godina	Ukupno	Žene	Muškarci	Polna raspodjela, %	
				žene	muškarci
2000.	879	505	374	57.4	42.6
2001	1025	596	429	58.1	41.9
2002	1274	673	601	52.8	47.2
2003	1271	727	544	57.2	42.8
2004	1456	864	592	59.3	40.7
2005	1656	958	698	57.8	42.2
2006	1867	1087	780	58.2	41.8
2007	2389	1685	704	70.5	29.4
2008	2812	1792	1020	63.7	36.2

179. Podaci o magistrima nauka²⁸

Godina	Ukupno	Žene	Muškarci	Polna raspodjela %	
				žene	muškarci

²⁶ Izvor: Zavod za statistiku Crne Gore

²⁷ Ibid

²⁸ Ibid

2000	17	9	8	52.9	47.1
2001	15	8	7	53.3	46.7
2002	16	7	9	43.7	56.3
2003	21	8	13	38.0	62.0
2004	32	17	15	53.1	46.9
2005	40	15	25	37.5	62.5
2006	37	19	18	51.3	48.7
2007	186	104	82	55.9	44.0
2008	140	69	71	49.2	50.7

180. Podaci o magistrima nauka prema obrazovnom području naučnog rada u 2007.god.²⁹

	Ukupno	Žene	Muškarci	Polna raspodjela, %	
				žene	muškarci
Ukupno	186	104	82	55.9	44.0
Društvene nauke, poslovanje i pravo	115	68	47	59.1	40.8
Tehnika, tehnologija i građevinarstvo	21	6	15	28.5	71.4
Umjetnost i humanističke nauke	15	8	7	53.3	46.6
Prirod. nauke matematika i informatika	24	16	8	66.6	33.3

181. Podaci o doktorima/kama nauka³⁰

Godina	Ukupno	Žene	Muškarci	Polna raspodjela, %	
				žene	muškarci
2001	11	3	8	27.2	72.8
2002	10	2	8	20.0	80.0
2003	5	1	4	20.0	80.0
2004	10	3	7	30.0	70.0
2005	17	7	10	41.1	58.9
2006	7	2	5	28.5	71.5
2007	6	6	-	100.0	-
2008	14	3	11	21.4	78.5

182. Doktori nauka prema obrazovnom području naučnog rada u 2008.god.³¹

²⁹ Ibid

³⁰ Ibid

	Ukupno	Žene	Muškarc i	Polna raspodjela, %	
				žene	muškarc i
Ukupno	14	3	11	21.4	78.5
Društvene nauke, poslovanje i pravo	10	2	8	20	80
Tehnika, tehnologija i građevinarstvo	4	1	3	25	75
Umjetnost i humanističke nauke	-	-	-	-	-
Prirod. nauke matematika i informatika	-	-	-	-	-

183. Ministarstvo prosvjete i nauke dodjeljuje kredite studentima/kinjama koji se finansiraju iz budžeta; stipendije talentovanim učenicima/ama i studentima/kinjama i to: talentovanim učenicima/ama 35; talentovanim studentima/kinjama 50. Ministarstvo prosvjete - sektor za nauku dodjeljuje određena sredstva studentima/kinjama postdiplomskih studija (izrada magistarskih i doktorskih disertacija). Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju (Sl. list, br. 64/2002), predviđa prava i obaveze iz oblasti učeničkog standarda, na osnovu koga učenik/ca ima pravo na: smještaj i ishranu u domu, stipendiju za talentovane, participaciju prevoza. Zakon o visokom obrazovanju (Sl. list, br. 60/2003) utvrđuje prava i obaveze iz oblasti studentskog standarda i to da student/kinja javne ustanove ima pravo na: smještaj i ishranu u domu, studentski kredit, stipendiju za najbolje studente/kinje, participaciju prevoza u prigradskom i međugradskom saobraćaju za studente koji se finansiraju iz budžeta, usavršavanje i zdravstvenu zaštitu.

184. Sva prava za učenike/ce i studente/kinje predviđena Zakonom podjednako su dostupna i muškarcima i ženama. Na sve stipendije i oblike pomoći imaju podjednako pravo i muškarc i žene, zavisno od uspjeha u toku studija koji je jedini kriterijum. Zakonska regulativa kojom su regulisana prava i obaveze učenika/ca i studenata/kinja je Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju i Zakon o visokom obrazovanju.

185. Pregled odobrenih stipendija po polu³²

	UČENICI/E		STUDENTI/KINJE		ODOBRENO		% odobr.		Ukupno
	žen.pol	muš.pol	žen.pol	muš.pol	žen.pol	muš.pol	žen	muš.	
2003/04	30	19	59	25	89	44	67	33	133
2004/05	46	24	75	29	121	53	70	30	174
2005/06	51	22	76	34	127	56	70	30	183
2006/07	46	27	109	41	155	68	69	31	223

186. Saglasno odredbama Zakona o osnovnom obrazovanju i vaspitanju da je osnovno obrazovanje obavezno, te s tim u vezi da roditelji moraju obezbijediti da njihova djeca ispune osnovnoškolsku obavezu, organ lokalne samouprave je dužan da dostavi školi do kraja februara svake godine spisak djece dorasle za školu iz naselja koja pripadaju području škole, a škola je

³¹ Ibid.

³² Podaci Ministarstva prosvjete i nauke

dužna da podnese prijavu nadležnoj prosvjetnoj inspekciji protiv roditelja djeteta koje nije upisano u školu, odnosno koje ne pohađa nastavu. Navedenu prijavu škola je dužna da podnese u roku od 15 dana od dana isteka roka za upis, odnosno od dana prestanka ispunjenja osnovnoškolske obaveze.

187. U Zakonu o stručnom obrazovanju i Zakonu o gimnaziji, kao i Zakonu o visokom obrazovanju, ne postoje odredbe kojima bi se uticalo da se učenici i učenice, odnosno studenti i studentkinje, zadrže u srednjoškolskoj ustanovi, odnosno fakultetu, do završetka školovanja. Međutim, date su mogućnosti i podsticajne norme za učenike/ce da završe započeto obrazovanje. Naime, učenik koji prekine redovno školovanje može da nastavi školovanje kao lice koje nema status učenika polaganjem ispita, s tim da mu se priznaju pozitivne ocjene koje je stekao tokom redovnog školovanja na kraju nastavne godine, ili u toku prethodnog polaganja ispita. Takođe navedenim zakonima propisane su mogućnosti da učenik/ca polaganjem dopunskih, odnosno diferencijalnih ispita pređe iz jedne u drugu vrstu škole, da promijeni zanimanje u istoj školi, ili da poslije sticanja jednog zanimanja stekne drugo zanimanje.

188. Navedeno ukazuje da ne postoje posebne odredbe u zakonima iz oblasti obrazovanja kojima bi se uticalo posebno na djevojčice da završe započeto školovanje. Na osnovu podataka iz prekršajnih postupaka koje Ministarstvo prosvjete i nauke vodi protiv roditelja koji ne upišu dijete u školu, odnosno koji nijesu obezbijedili djetetu da pohađa nastavu može se zaključiti da se od 80 prekršajnih postupaka koliko ih je bilo u posljednje četiri godine u 90% slučajeva radi o ženskoj djeci iz ruralnih sredina, koja prekidaju školovanje poslije završenog četvrtog razreda osnovne škole. Roditelji te djece navode kao razlog loše materijalno stanje, nemogućnost da kupuju udžbenike, obuču i odjeću, potrebu da ženska djeca rade poljoprivredne poslove i poslove u domaćinstvu, udaljenost škole od pojedinih ruralnih poručja i sl. Ovi roditelji podliježu prekršajnoj odgovornosti, a kazna je novčana. Najčešće se novčna kazna odmjeri u najmanjem iznosi jer se u najvećem broju slučajeva radi o licima slabog imovnog stanja, ili licima bez zaposlenja. Ipak, ukoliko poslije izrečene kazne roditelj ne upiše dijete ili nije obezbijedio da dijete pohađa nastavu kazne se mogu ponavljati.

189. Osim navedenih podataka koji se odnose na učenice osnovne škole, nemamo podatke o procentu učenica srednjih škola koje prekidaju školovanje, a utvrđivanje glavnih razloga zbog kojih učenice osnovnih i srednjih škola prekidaju školovanje zahtijevalo bi potpunu i stručnu analizu nadležnih institucija, kako onih koje se bave obrazovanjem, tako i drugih relevantnih institucija. Ipak, i ako je u svim zakonima iz oblasti obrazovanja data jednaka mogućnost školovanja i ženskoj i muškoj djeci, uočljivo je da postoji razlika u obrazovanju i da je ta razlika veća u ruralnim sredinama. I pored toga što je osnovno školovanje obavezno, utisak je da takve djece koja ne završe osnovno školovanje ima mnogo više od onog broja koji je procesuiran u Ministarstvu, i da se možda mora naći efikasniji mehanizam od postojećeg da se osigura osnovno školovanje djevojčica.

190. Struktura zaposlenih u obrazovnim ustanovama za školsku 2007/2008 i 2008/2009 godinu³³

³³ Ibid.

Broj zaposlenih	Predškolsko obrazovanje			Osnovno obrazovanje			Srednje obrazovanje		
	M	Ž	Ukupno	M	Ž	Ukupno	M	Ž	Ukupno
2007/2008	61	1306	1367	2079	4548	6627	1109	1855	2964
2008/2009	71	1407	1478	2074	4685	6759	1116	1904	3020

191. Struktura direktora/ki u obrazovnim ustanovama za školsku 2007/2008 i 2008/2009 godinu³⁴

Broj direktora/ki	Predškolsko obrazovanje			Osnovno obrazovanje			Srednje obrazovanje		
	M	Ž	Ukupno	M	Ž	Ukupno	M	Ž	Ukupno
2007/2008	6	14	20	138	23	161	44	5	49
2008/2009	7	14	21	136	26	162	44	5	49

192. Uočljivo je da u predškolskim ustanovama imamo dominantan broj žena na vaspitno-obrazovnim poslovima, kao i na rukovodećim poslovima. To se može objasniti činjenicom o postojanju predrasude da je ova profesija "ženska". Što se tiče osnovne i srednje škole, tu također imamo dominantan broj žena na obrazovno vaspitnim poslovima, ali je potpuno drugačija situacija kada je u pitanju rukovodeći kadar i tu je znatno više direktora nego direktorica. Nešto povoljniji podaci su oni koji se tiču pomoćnika/ca direktora. Navedeni podaci jasno govore da se muškarci nalaze na rukovodećim mjestima i mjestima odlučivanja u obrazovno vaspitnim ustanovama.

193. Djevojčice i dječaci, odnosno žene i muškarci, imaju jednake mogućnosti za učestvovanje u fizičkom obrazovanju i sportovima. Ne postoje propisi koji zabranjuju djevojčicama i ženama da učestvuju u fizičkom obrazovanju i sportovima. Ne postoje propisi o odijevanju koji sprječavaju da djevojčice i žene ravnopravno učestvuju u sportovima. Sportski objekti su podjednako dostupni dječacima i djevojčicama, muškarcima i ženama. Zakon o sportu ni jednim članom ne propisuje diskriminaciju u odnosu na prava žena.

194. U program osnovnog obrazovanja odraslih koji se realizuje u institucijama za obrazovanje odraslih koje imaju u tome višegodišnju tradiciju – radnički univerziteti (u Crnoj Gori ima ih tri: u Podgorici, Nikšiću i Herceg Novom) u prethodnih 5 godina bilo je uključeno 2.086 lica, od čega 603 žene. U sve tri sredine u proteklih 5 godina u program osnovnog obrazovanja odraslih uključeno je više muškaraca (u Podgorici 840 muškaraca i 380 žena, u Nikšiću 612 muškaraca i 380 žena, u Herceg Novom 29 muškaraca i 15 žena), iako je obezbijeđen jednak pristup svima koji žele da se uključe u program osnovnog obrazovanja za odrasle. U program elementarnog funkcionalnog opismenjavanja koji se realizuje u okviru Projekta »Druga šansa - Pismoenošću i stručnim osposobljavanjem do socijalne integracije« za domicilne Rome sa područja opštine Podgorica i Nikšić, upisano je 75 polaznika, od čega su 33 žene.

195. Ove programe realizuje nastavni kadar koji ima isti obrazovni nivo i kvalifikacije kao i onaj koji realizuje programe redovnog školskog sistema. Kako bi se što kvalitetnije i uspješnije

³⁴ Ibid.

realizovao program angažuje se nastavni kadar sa većim iskustvom. S obzirom da obrazovanje odraslih zahtijeva specifičan pristup i način rada u poslednjih godinu dana nastojimo da se nastavni kadar koji radi u obrazovanju odraslih andragoški osposobi za rad sa odraslim polaznicima (kroz seminare, radionice i dr.). Za što uspješniju realizaciju programa za osnovno obrazovanje i opismenjavanje romske populacije pored nastavnika angažuju se i romski asistenti u nastavi, koji takođe prolaze kroz osposobljavanje za ove aktivnosti.

196. Pored ovih programa posmatrali smo učešće žena u programima koji se realizuju u ovim institucijama: program obuke za rad na računaru i programi stranih jezika. Kroz program obuke za rad na računaru u proteklih 5 godina ukupno je prošlo 2902 lica, od čega 1536 žena. U Podgorici su većinu činile žene (od ukupno 1162 lica žena je bilo 810) kao i u Herceg Novom (od ukupno 457lica žena je bilo 285), dok su u Nikšiću većinu polaznika činili muškarci (od ukupno 1283 lica, muškaraca je bilo 840). Kroz programe stranih jezika u proteklih 5 godina ukupno je prošlo 1424 lica od čega 726 žena. U Podgorici su većinu činile žene (od ukupno 375 lica žena je bilo 240) kao i u Herceg Novom (od ukupno 533 lica žena je bilo 338) dok su u Nikšiću većinu polaznika činili muškarci (od ukupno 516 lica, muškaraca je bilo 368).

197. Žene romske nacionalnosti imaju najviše prepreka za obrazovanje i učenje. Prema podacima UNDP-a i Instituta za strateške studije i prognoze iz 2003. godine u izbjegličkoj populaciji od 11-18 godina koji su napustili školu, oko 17,6% je odustalo zbog nedostatka motivacije, oko 30% zbog nedostatka finansijskih sredstava, prevoza, udžbenika, a 17,6% je moralo da počne da radi.

198. Prema podacima Fondacije za stipendiranje Roma i Zavoda za zapošljavanje u populaciji domicilnih Roma koji žive na teritoriji Crne Gore³⁵ 63,1% nema formalno obrazovanje, 21,3% nema završenu osnovnu školu, 9,2% ima završeno osnovno obrazovanje, 1% ima završeno dvogodišnje usmjereno obrazovanje, 2,5% trogodišnje usmjereno obrazovanje, 2,3% završenu stručnu školu i 0,3% fakultet.

199. Istraživanje NVO SOS iz Nikšića, koje je finansijski podržao UNICEF, pokazuje da u romskoj populaciji 81,4% romskih porodica je bez redovnih mjesečnih prihoda. Romske porodice su izuzetno brojne, preko 70% romskih porodica ima između 5 -10 članova, dok preko 10% porodica ima preko 10 članova. 45% roditelja nema uvid u kretanje svoje djece, 31% roditelja nemaju uvid u učenje svoje djece. Roditelji romske djece su uglavnom nepismeni ili nemaju završenu osnovnu školu, oko 70% roditelja je nepismeno. 54% roditelja govori romski i albanski kao maternji jezik. U 75% porodica djed, otac ili sin donose odluke u vezi obrazovanja djece, u 13% porodica roditelji zajedno donose odluke u vezi obrazovanja djece, u 12% porodica majka ili brat donose odluku o obrazovanju djece. Oko 25% romske djece je je radno angažovano, oko 40% roditelja se izjasnilo da bi primorali svoju kćerku da napusti školu ako se ukaže prilika za udaju. Preko 56% romske djece nema podršku i pomoć u savladavanju gradiva.

200. Prema podacima ankete³⁶ među polaznicima programa elementarnog funkcionalnog opismenjavanja i njihovim porodicama, bez formalnog obrazovanja je 81,8% Romkinja, završen prvi razred osnovne škole ima 6% Romkinja, drugi razred osnovne škole ima 3%, treći razred

³⁵ Istraživanje urađeno na uzorku oko 2000 domicilnih Roma u 9 opština 2006. godine

³⁶ Fondacija za stipendiranje Roma, 2007. godine

ima 9,1%. U ciljnoj grupi 75,8% Romkinja je nepismeno u Podgorici i Nikšiću a 24,2% je pismeno, a 60% muškaraca je nepismeno. 94% poznaje službeni jezik a 6% ne poznaje službeni jezik. 66,6% neudatih Romkinja od 15-30 godina, 27,2% udatih i 6,1% razvedenih među Romkinjama koje su izrazile spremnost za obrazovanje i učenje. Neoženjenih muškaraca Roma ima 67%, oženjenih 30% i 3% razvedenih. Na Birou rada nije prijavljeno 48,5% žena, a prijavljeno je 51,5%. Na Birou rada prijavljeno je 61,8% muškaraca, a 38,2% nije prijavljeno. 72,7% Romkinja nema posebnih znanja i vještina dok 27,3% ima neka posebna znanja i vještine (krojačke, frizerske vještine). 40% muškaraca Roma nema posebnih znanja i vještina a 60% njih ima neka posebna znanja i vještine (fizički poslovi, sviranje, crtanje, stolarske vještine, zidarske vještine, skupljanje sekundarnih sirovina). 90% Romkinja je izrazilo želju za osposobljavanjem za neki zanat (kozmetičarka, krojačica, frizerka, a neke za trgovkinju, radnicu u turizmu), dok je veoma mali broj njih koje imaju ambicije za zanimanja iz oblasti umjetnosti, nauke. 93,9% Romkinja ne posjeduje nikakvo radno iskustvo, 61% muškaraca nema nikakvo radno iskustvo. 45,4% Romkinja trenutno živi od roditeljske pomoći, 33,3% od socijalne pomoći, 18% povremeno radi. 87,9% muškaraca Roma nije zadovoljno mjesečnim primanjima. Najčešći iznos mjesečnog primanja je u rasponu od 50 – 200 € kod 67% Roma, mjesečni iznos od 300€ ima 6,1%.

201. Prema bazi podataka RAE populacije³⁷ od ukupnog broja pripadnika RAE populacije sa 15 i više godina starosti koje je završilo neki stepen obrazovanja bez osnovne škole je 2729. Od tog broja osnovnu školu završilo 2758, od čega je 1686 muškaraca i 1072. Srednju školu je završili njih 250, od čega je 174 muškaraca i 76 žena. Visoku školu je završilo svega 14 pripadnika RAE populacije, od čega 8 muškaraca i 6 žena. Nepismeno RAE stanovništvo iznad 15 godina starosti čini 2434, od čega je 842 muškaraca i 1592 žena.

202. Za potrebe sticanja osnovnog obrazovanja odraslih u Crnoj Gori pripremljeno je Prilagođavanje obrazovnog programa osnovne škole obrazovanju odraslih. Prilagođavanje se vrši u pogledu izvođenja programa i to: vremena trajanja obrazovanja, obaveznog načina provjeravanja i ocjenjivanja znanja, uslova za upis, uslova za napredovanje i završetak obrazovanja, usavršavanja nastavnika. Prilagođava se i sami plan i program, izbacuju se neki sadržaji koji nijesu primjereni odraslom polazniku i uključuju funkcionalni sadržaji koji su im potrebni u svakodnevnom životu. Odrasla lica koja su iz nekog razloga napustila redovno školovanje i nemaju završeno osnovno obrazovanje na ovaj način mogu da ga steknu.

203. Pripremljen je i program elementarnog funkcionalnog opismenjavanja koji je namijenjen nepismenim licima. Program se sastoji iz 6 predmetnih oblasti: Elementarna jezička pismenost na maternjem jeziku (150 časova), za program koji se izvodi na Albanskom jeziku potrebno je organizovati Službeni jezik kao nematernji (72 časa), Matematička pismenost (120 časova), Obrazovanje za roditeljstvo i porodicu sa osnovama zdravstvenog obrazovanja (20 časova), Obrazovanje za zaštitu životne sredine (10 časova), Obrazovanje za život u društvenoj zajednici (10 časova) i Funkcionalne vještine (20 časova).

204. U okviru programa elementarnog funkcionalnog opismenjavanja jedna od predmetnih oblasti je i Obrazovanje za roditeljstvo i porodicu sa osnovama zdravstvenog obrazovanja. Za predmetnu oblast obrazovanje za roditeljstvo i porodicu planirani su sledeći sadržaji:

³⁷ Zavod za statistiku Crne Gore, oktobar 2008. godine

- Pojam, oblik i funkcije porodice
- Razvojne faze porodičnog života
- Osnovna prava i obaveze članova porodice
- Različiti načini donošenja odluka u porodici (podrška i strpljenje, dogovor, uzajamno poštovanje, uspostavljanje i poštovanje pravila.)
- Porodični odnosi (emocionalni odnosi u porodici, odlučivanje u porodici - načini donošenja odluka u porodici, ukazivanje na razlike između ravnopravnosti i neravnopravnosti u porodici, povezanost – nepovezanost članova porodice)
- Zajedničke potrebe porodice
- Osnovni poremećaji (problemi) porodičnog života i načini za njihovo prevazilaženje (vrste problema, rešavanje konflikata, snage i slabosti u porodici, kažnjavanje, nasilje u porodici)
- Planiranje porodice

205. Za dio predmetne oblasti koji se odnosi na zdravstveno obrazovanje planirani su osnovni sadržaji neophodni za očuvanje i unapređenje vlastitog tjelesnog i duševnog zdravlja i zdravlja porodice:

- Zdravstveni rizici i faktori očuvanja i unapređenja zdravlja
- Lična higijena
- Ishrana (vitamini, namirnice, pravilno pripremanje)
- Bolesti zavisnosti
- Prva pomoć
- Institucionalna i društvena podrška u slučaju zdravstvenih problema
- Bazična znanja u funkciji prepoznavanja simptoma pojedinih oboljenja i pravilan način reagovanja.

206. Centar za stručno obrazovanje je u saradnji sa Zavodom za zapošljavanje Crne Gore identifikovao jednostavna zanimanja (koja se nalaze na II nivou složenosti) i pripremio programe obrazovanja za stručno osposobljavanje za potrebe projekta "Druga šansa" i projekta UNDP «Smanjenje ugroženosti domicilne RAE populacije u Crnoj Gori» koji su realizovani u Crnoj Gori. Po ovim programima su obučavani predstavnici/e RAE populacije kako bi se uključili u svijet rada.

207. Centar za stručno obrazovanje je pripremio 2 projekta koji su namijenjeni manjinskim narodima, prije svega RAE populaciji «Pismošću do stručnog osposobljavanja i boljeg položaja Roma u Crnoj Gori» i «Korak po korak – PROMJENA». Prvi projekat je logičan produžetak dobro započete prakse koja je realizovana kroz projekat «Druga šansa» a koji se bavi problemom opismenjavanja RAE populaciji, koji su donirali Evropska agencija za rekonstrukciju i DVV international. Drugi projekat imao je za cilj da se započne aktivan i permanentan socio-edukativni program sa oba roditelja iz romske populacije (koji imaju djecu predškolskog uzrasta) o životu u porodici, zdravoj životnoj sredini uz podsticanje razvoja sposobnosti komunikacije i uspješnije integracije Roma u širu životnu zajednicu.

208. Već duži niz godina Centar za stručno obrazovanje u saradnji sa institucijama socijalnog partnerstva promoviše oblast obrazovanja odraslih organizujući manifestaciju »Festival obrazovanja odraslih«. Do početka 2009. godine u Crnoj Gori je organizovano sedam festivala

posvećenih obrazovanju odraslih. Partneri Centru za stručno obrazovanje u organizaciji i realizaciji ovih festivala su: Zavod za zapošljavanje, Privredna komora, CRNVO, Kancelarija za rodnu ravnopravnost (Sada Odjeljenje), Uprava za kadrove, Institut za javno zdravlje Crne Gore, organizatori obrazovanja odraslih, stručne škole i dr. Opšti cilj Festivala obrazovanja odraslih se odnosi na informisanje šire javnosti, propagiranje koncepcije doživotnog obrazovanja i učenja, propagiranje društva koje uči, značaja obrazovanja i učenja za razvoj pojedinca i društva, kao i prakse učenja odraslih koja kod nas postoji. U okviru svih sedam festivala održanih do sada u saradnji sa Kancelarijom za rodnu ravnopravnost organizovani su različiti oblici na planu edukacije žena u cilju postizanja rodne ravnopravnosti (okrugli stolovi, predavanja, radionice i dr.)

209. Prema istraživanju o upotrebi informaciono komunikacionih tehnologija u Crnoj Gori³⁸ 46,6% ispitanica iz uzorka koristi računar, dok 53,4% još uvijek ne koristi. Ovdje je potrebno naglasiti da je najmanji procenat ispitanica iz sjevernog regiona koje koriste računare, što ukazuje na postojanje digitalnog jaza među regionima u Crnoj Gori. Najveći broj ispitanica (60%) nema potrebu ili nije lično zainteresovano da se informaciono opismeni. Među ženama koje koriste računare 77,7% njih koristi internet. Internet najčešće koriste za e-mail komunikaciju, traženje informacija i dopisivanje i to 45,7% ispitanica čini svakodnevno. Potreba za dodatnom edukacijom svakako postoji sa čim se slaže 37% ispitanica a prosječna starost ispitanica koje žele dodatnu edukaciju iznosi 24 godine.

Član 11

210. Po Ustavu Crne Gore svako ima pravo na rad, na slobodan izbor zanimanja i zapošljavanja, na pravične i humane uslove rada i na zaštitu za vrijeme nezaposlenosti (član 62). Ustavom je definisano da omladina, žene i invalidi uživaju posebnu zaštitu na radu (član 64, stav 4).

211. Neophodnu osnovu za donošenje kvalitetnih odluka u kreiranju politike zapošljavanja predstavlja set zakona, uredbi i pravilnika, prije svega Zakon o radu (»Službeni list CG«, br. 49/2008) i Zakon o zapošljavanju (»Službeni list RCG«, br. 5/2002, 21/2008). Ostala pravna akta na osnovu kojih je regulisan rad Zavoda su: Pravilnik o posredovanju pri zapošljavanju (»Službeni list RCG«, br. 52/2002), Pravilnik o pripremi za zapošljavanje (»Službeni list RCG«, br. 52/2002 i 1/2004), Zakon o evidencijama u oblasti rada i zapošljavanja (»Službeni list RCG«, br. 69/2003), Pravilnik o vrstama, načinu i sredstvima za vođenje pomoćnih evidencija u oblasti zapošljavanja (»Službeni list RCG«, br. 52/2002), Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom (»Službeni list CG«, br. 49/2008), Zakon o zapošljavanju i radu stranaca (»Službeni list CG«, br. 22/2008), itd.

212. Zakonom o radu zabranjuje se neposredna i posredna diskriminacija lica koja traže zaposlenje, kao i zaposlenih, s obzirom na pol, rođenje, jezik, rasu, vjeru, boju kože, starost, trudnoću, zdravstveno stanje, odnosno invalidnost, nacionalnost, bračni status, porodične obaveze, seksualno opredjeljenje, političko ili drugo uvjerenje, socijalno porijeklo, imovno stanje, članstvo u političkim i sindikalnim organizacijama ili neko drugo lično svojstvo. Pri tome, ovaj Zakon razrađuje pojam neposredne i posredne diskriminacije, gdje se neposrednom diskriminacijom smatra svako postupanje uzrokovano nekim od navedenih osnova, kojim se lice

³⁸ Institut za strateške studije i projekcije, 2008. godine

koje traži zaposlenje, kao i zaposleni stavlja u nepovoljniji položaj u odnosu na druga lica u istoj ili sličnoj situaciji. Posredna diskriminacija, u smislu ovog zakona, postoji kada određena odredba, kriterijum ili praksa stavlja ili bi stavila u nepovoljniji položaj u odnosu na druga lica, lica koje traži zaposlenje kao i zaposleno lice, zbog određenog svojstva, statusa, opredjeljenja ili uvjerenja.

213. Diskriminacija u smislu ovog zakona zabranjena je u odnosu na:

- 1) uslove zapošljavanja i izbor kandidata za obavljanje određenog posla;
- 2) uslove rada i sva prava iz radnog odnosa;
- 3) obrazovanje, osposobljavanje i usavršavanje;
- 4) napredovanje na poslu;
- 5) otkaz ugovora o radu.

214. Isti Zakon zabranjuje bilo kakvo uznemiravanje i seksualno uznemiravanje na radu i u vezi sa radom, gdje se uznemiravanje definiše kao svako neželjeno ponašanje uzrokovano nekim od prethodno navedenih osnova, kao i uznemiravanje putem audio i video nadzora, koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica koje traži zaposlenje, kao i zaposlenog, a koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje.

215. Seksualno uznemiravanje, u smislu ovog zakona, jeste svako neželjeno verbalno, neverbalno ili fizičko ponašanje, koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica koje traži zaposlenje, kao i zaposlenog lica u sferi polnog života, a koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće, neugodno, agresivno ili uvredljivo okruženje. Zaposleni ne može trpjeti štetne posljedice u slučaju prijavljivanja, odnosno svjedočenja zbog uznemiravanja i seksualnog uznemiravanja na radu i u vezi sa radom. U slučajevima diskriminacije, lice koje traži zaposlenje, kao i zaposleni, može pokrenuti postupak pred nadležnim sudom, u skladu sa zakonom.

216. Pojedini članovi u Zakonu o radu odnose se, između ostalog, na posebnu zaštitu žena (član 11), tako da zaposlena žena za vrijeme trudnoće, zaposlena žena koja ima dijete do pet godina života i samohrani roditelj koji ima dijete mlađe od sedam godina života, zaposleni roditelj koji ima dijete sa težim smetnjama u razvoju, zaposleni mladi od 18 godina života i zaposleno lice s invaliditetom, ne mogu biti raspoređeni na rad u drugo mjesto van mjesta prebivališta, odnosno boravišta.

217. Poseban dio Zakona o radu (VI Zaštita zaposlenih) odnosi se na zaštitu žena, omladine i lica sa invaliditetom, pri čemu svi oni imaju pravo na posebnu zaštitu. Zaposlena žena i zaposleni mladi od 18 godina života ne mogu da rade na radnom mjestu na kojem se pretežno obavljaju naročito teški fizički poslovi, radovi pod zemljom ili pod vodom, niti na poslovima koji bi mogli štetno i s povećanim rizikom da utiču na njihovo zdravlje i život. Poseban član u Zakonu odnosi se na zaštitu žena u industriji i građevinarstvu, u smislu da se zaposlena žena koja radi u oblasti industrije i građevinarstva ne može rasporediti na rad noću, osim izuzetno, kada je neophodno da se nastavi rad prekinut usljed elementarnih nepogoda, odnosno da se spriječi šteta na sirovinama ili drugom materijalu. Ova zabrana se ne odnosi na zaposlenu ženu koja radi na rukovodećem radnom mjestu ili koja obavlja poslove zdravstvene, socijalne i druge zaštite.

218. Zakonom o radu definisana je i posebna zaštita žena zbog trudnoće i njege djeteta, tako da poslodavac ne može odbiti da zaključi ugovor o radu sa trudnom ženom, niti joj može otkazati ugovor o radu zbog trudnoće ili ako koristi porodiljsko odsustvo. Takođe, na osnovu nalaza i preporuke nadležnog doktora medicine, žena za vrijeme trudnoće i dok doji dijete može biti privremeno raspoređena na druge poslove, ako je to u interesu očuvanja njenog zdravlja ili zdravlja njenog djeteta. Ukoliko poslodavac nije u mogućnosti da joj obezbijedi raspored na drugi posao, zaposlena ima pravo na odsustvo sa rada, uz naknadu zarade u skladu sa kolektivnim ugovorom, koja ne može biti manja od naknade koju bi zaposlena ostvarila da je na svom radnom mjestu. Zaposlena žena u tom slučaju za vrijeme privremenog rasporeda na druge poslove ima pravo na zaradu radnog mjesta na koje je radila prije raspoređivanja. Zaposlena žena za vrijeme trudnoće i žena koja ima dijete mlađe od tri godine života ne može raditi duže od punog radnog vremena, niti noću. Izuzetno od navedenog, zaposlena žena koja ima dijete starije od dvije godine života, može raditi noću, samo ako pisanom izjavom pristane na takav rad.

219. U okviru dijela Zakona koji se odnosi na zaštitu materinstva i prava zaposlenih koji se staraju o djeci, precizirano je da zaposlena žena za vrijeme trudnoće, porođaja i njege djeteta, ima pravo na porodiljsko odsustvo u trajanju od 365 dana od dana rođenja djeteta. Ukoliko to želi, zaposlena žena može da otpočne da radi i prije isteka odsustva koje je propisano Zakonom, ali ne prije nego što protekne 45 dana od dana porođaja. Ukoliko zaposlena žena otpočne da radi prije isteka porodiljskog odsustva, ima pravo da pored dnevnog odmora, koristi još 60 minuta odsustva sa rada, radi dojenja djeteta. Ukoliko je prekinula svoje porodiljsko odsustvo i počela da radi, zaposlena žena nema pravo da nastavi korišćenje odsustva. Za vrijeme porodiljskog odsustva zaposlena žena ima pravo na naknadu zarade, u skladu sa zakonom i kolektivnim ugovorom. Otac djeteta može koristiti pravo na porodiljsko odsustvo, odnosno njegu djeteta, u slučaju kada majka napusti dijete, umre ili je iz drugih opravdanih razloga spriječena da koristi to pravo (izdržavanje kazne zatvora, teža bolest i dr.). Za vrijeme ovog odsustva, zaposlena žena, odnosno otac djeteta ima pravo na naknadu zarade, skladu sa zakonom i kolektivnim ugovorom.

220. Ovim je Zakonom predviđena zaštita zaposlene žene u slučaju rođenja mrtvog djeteta. Ukoliko zaposlena žena rodi mrtvo dijete ili ako dijete umre prije isteka porodiljskog odsustva, ona ima pravo da produži porodiljsko odsustvo za onoliko vremena koliko je, prema nalazu ovlašćenog ljekara specijaliste, potrebno da se oporavi od porođaja i psihičkog stanja prouzrokovanog gubitkom djeteta, a najmanje 45 dana, za koje vrijeme joj pripadaju sva prava po osnovu porodiljskog odsustva.

221. Shodno odredbama Zakona o zapošljavanju (čl. 3) nezaposlena lica u ostvarivanju prava na zaposlenje su jednaka, bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, jezik, vjeru, političko ili drugo uvjerenje, obrazovanje, socijalno porijeklo, imovno stanje i drugo lično svojstvo. Ovim Zakonom uređuje se zapošljavanje, osiguranje za slučaj nezaposlenosti, prava svih nezaposlenih lica i uslovi i postupak za njihovo ostvarivanje, način obezbjeđivanja sredstava i druga pitanja od značaja za organizovano i produktivno zapošljavanje. U tom smislu sve odredbe ovog Zakona odnose se na sva nezaposlena lica i nijedna njegova odredba ne definiše posebno prava žena.

222. U smislu ovog Zakona sva nezaposlena lica imaju pravo na:

- 1) informisanje o mogućnostima i uslovima zapošljavanja;
- 2) posredovanje u zapošljavanju i radnom angažovanju;

- 3) uključivanje u programe aktivne politike zapošljavanja;
- 4) pripremu za zapošljavanje;
- 5) osiguranje za slučaj nezaposlenosti;
- 6) novčanu pomoć;
- 7) zdravstveno osiguranje;

223. Vlada Crne Gore je polovinom 2008. godine usvojila Nacionalnu strategiju zapošljavanja i ljudskih resursa kojom su definisani ciljevi za navedeni period. Strategija je suštinski i metodološki slična strategijama država članica EU. Po svom sadržaju, osnovnim pravcima i strukturi postavljenih ciljeva, predstavlja sintezu saznanja o problemu nezaposlenosti u Crnoj Gori i prikazuje moguće načine smanjivanja stope nezaposlenosti, sa ambicijom da u skorije vrijeme bude ispod 10%. Ciljevi, mjere i aktivnosti definisane su u skladu sa opštim određenjima i smjernicama politike zapošljavanja Evropske Unije. Jedna od smjernica se odnosi na uklanjanje svih oblika diskriminacije na tržištu rada i otvaranja jednakih mogućnosti za sve.

224. Jedna od mjera realizacije Strategije je i obezbjeđivanje ravnopravnosti polova na tržištu rada i efikasno sprječavanje diskriminacije u tom smislu. Povećanje stope zaposlenosti žena predstavlja značajnu težnju za uspostavljanje jednakosti između polova u zaposlenosti, nezaposlenosti i u plaćanju. Značajan faktor za veće aktivno učešće žena na tržištu rada predstavlja usklađivanje profesionalnog i porodičnog života, prije svega u obliku obezbjeđivanja zaštite djece i starijih zavisnih lica. U obezbjeđivanju jednakosti među polovima, značajnu ulogu imaju socijalni partneri.

225. Strategijom su definisane mjere i aktivnosti na polju ravnopravnosti polova u zapošljavanju:

- Ostvarivanje efikasne i blagovremene zakonske zaštite od svih oblika kršenja prava na rodnu jednakost na tržištu rada i efikasna primjena odgovarajućih mjera u slučaju kršenja tih prava.
- Uvođenje standarda za identifikaciju različitih oblika diskriminacije pri zapošljavanju kao i mehanizme za njihovo otklanjanje.
- Uvođenje mjera za olakšani povratak na radno mjesto žene koja je bila na odsustvu. To se može sprovesti i uz pomoć ugovora kojima bi se precizirali detalji tako da ne bi došlo do situacije da žene koje planiraju djecu, izgube zaposlenje.
- Prednost pri odobravanju kredita kojima se pokreće i stimuliše preduzetništvo u narednom periodu, će se davati projektima koje realizuju žene.
- Sprovođenje ciljanih programa za žene na tržištu rada.
- Stručnim tretmanom povećavanje motivisanost žena za obrazovanje i obuku, kako bi se obezbjedilo njihovo veće učešće u programima obuke, posebno u netradicionalnim zanimanjima.
- Poboljšanje položaja žena domaćica. Porodične obaveze domaćica su velike a njihov doprinos porodici i društvu nemjerljiv, tako da je potrebno njihov status i zakonom uobličiti i novčano valorizovati, kako bi im se omogućilo sticanje ekonomske nezavisnosti u mjeri u kojoj je to moguće.

Indikatori za praćenje realizacije su:

- Stopa zaposlenosti i nezaposlenosti muškaraca i žena.
- Visina zarada muškaraca i žena.

- Profesionalna struktura prema polu (učešće žena na višim pozicijama)

226. Najznačajnija institucija za realizaciju mjera u oblasti zapošljavanja u Crnoj Gori je Zavod za zapošljavanje Crne Gore. Osnovna djelatnost Zavoda je pružanje pomoći nezaposlenim licima (posredovanje u zapošljavanju i profesionalno savjetovanje za nezaposlene i mlade, realizacija programa aktivne politike zapošljavanja, te osiguranje za slučaj nezaposlenosti), a sve sa ciljem bržeg i spremnijeg uključivanja u tokove tržišta rada. Ukupan broj zaposlenih u Zavodu za zapošljavanje je 348. Od tog broja 259 je žena (74,42%).

227. Zahvaljujući dinamiziranju privrednih aktivnosti i realizaciji mjera aktivne politike zapošljavanja značajno je porasla tražnja za radnom snagom, što je doprinijelo smanjenju registrovane nezaposlenosti – sa oko 85.000, koliko je iznosila sredinom 2000. godine na ispod 40.000 u prvoj polovini 2006. te ispod 30.000 krajem 2008. godine. Stopa nezaposlenosti se sa nešto preko 32% (sredina 2000.) smanjila na manje od 15% (polovina 2006.) odnosno 10,75% koliko je iznosila na 31.12.2008. godine.

228. Polna struktura nezaposlenih u Crnoj Gori ukazuje na potrebu uvažavanja ovog aspekta ponude u analizi tržišta rada. Učešće žena u ukupnom broju nezaposlenih kreće se oko 45%.³⁹

229. Broj nezaposlenih po godinama sa učešćem žena

Rb	Datum							
	31.12.2006.		31.12.2007.		31.12.2008.		15.3.2009.	
	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene
3	39387	17975 (45,63%)	32011	14250 (44,51%)	28478	12785 (44,89%)	29130	13017 (44,68%)

stopa nezaposlenosti žena stopa nezaposlenosti muškaraca

31.12.2006.	16,02%	14,08%
31.12.2007.	12,70%	11,68%
31.12.2008.	11,40%	10,32%
15.03.2009.	11,60%	10,59%

230. Prolongirana nezaposlenost predstavlja još jedno obilježje registrovane ponude na tržištu rada. Duže čekanje na zaposlenje izraženo je kod svih stepena stručne spreme i oba pola.

231. Nezaposleni prema vremenu čekanja na zaposlenje

Rb		Datum											
		31.12.2006.			31.12.2007.			31.12.2008.			15.3.2009.		
	Vrijeme čekanja	Ukupno	Žene		Ukupno	Žene		Ukupno	Žene		Ukupno	Žene	
3	Do 6 mjeseci	7818	3733	47.75%	8115	3647	44.94%	8170	4043	49.49%	8941	4182	46.77%

³⁹ Izvor podataka iznijetih u ovom članu je Zavod za zapošljavanje Crne Gore

4	Od 6 do 9 mjeseci	3033	1333	43.95%	1874	872	46.53%	2840	1393	49.05%	2092	1146	54.78%
5	Preko 9 do 12 mj	3445	1325	38.46%	2006	964	48.06%	1630	773	47.42%	2384	1122	47.06%
6	ukupno do 1 god	14296	6391	44.70%	11995	5483	45.71%	12640	6209	49.12%	13417	6450	48.07%
7	Preko 1 do 3 god	11728	4981	42.47%	9268	3890	41.97%	7431	3055	41.11%	6953	3025	43.51%
8	Preko 3 do 5 god	4680	1990	42.52%	5017	1947	38.81%	3737	1381	36.95%	4007	1408	35.14%
9	Preko 5 do 8 god	2944	1346	45.72%	1885	809	42.92%	1888	723	38.29%	2008	746	37.15%
10	Preko 8 godina	5739	3267	56.93%	3846	2121	55.15%	2782	1417	50.93%	2745	1388	50.56%
11	ukupno preko 1 god	25091	11584	46.17%	20016	8767	43.80%	15838	6576	41.52%	15713	6567	41.79%
12	Ukupno6+11	39387	17975	45.64%	32011	14250	44.52%	28478	12785	44.89%	29130	13017	44.69%

Struktura nezaposlenih lica prema nivoima obrazovanja, ili stepenima stručne spreme, je osnovni parametar za sagledavanje bitnih karakteristika ponude na tržištu rada. Njihova obilježja prema polu i godinama starosti dopunjuju predstavu o radnim potencijalima kandidata za uključivanje u rad.

232. Pregled nezaposlenih lica po stepenima stručne spreme

Rb		Datum											
		31.12.2006.			31.12.2007.			31.12.2008.			15.3.2009.		
2	SSS	Ukupno	Žene	%	Ukupno	Žene	%	Ukupno	Žene	%	Ukupno	Žene	%
3	I	8000	3043	16.93%	6458	2230	15.65%	6149	2219	17.36%	6366	2292	17.61%
4	II	2134	1059	5.89%	1667	769	5.40%	1526	724	5.66%	1522	718	5.52%
5	III	12494	4612	25.66%	9811	3539	24.84%	8298	3089	24.16%	8543	3152	24.21%
6	IV	12672	7232	40.23%	9763	5569	39.08%	8664	4930	38.56%	8801	5002	38.43%
7	V	424	45	0.25%	538	39	0.27%	491	36	0.28%	470	36	0.28%
8	VI ₁	1605	829	4.61%	1465	738	5.18%	1193	558	4.36%	1224	563	4.33%
9	VI ₂	11	1	0.01%	9	1	0.01%	6	1	0.01%	6	1	0.01%
10	VII ₁	2010	1136	6.32%	2249	1334	9.36%	2105	1203	9.41%	2158	1229	9.44%
11	VII ₂	34	17	0.09%	48	29	0.20%	43	23	0.18%	38	22	0.17%
12	VIII	3	1	0.01%	3	2	0.01%	3	2	0.02%	2	2	0.02%
13	Σ	39387	17975	45.64%	32011	14250	44.52%	28478	12785	44.89%	29130	13017	44.69%

233. Starosna struktura nezaposlenih lica

Rb		Datum											
		31.12.2006.		31.12.2007.		31.12.2008.		15.3.2009.					
2	Starosna grupa	Ukupno	Žene		Ukupno	Žene		Ukupno	Žene		Ukupno	Žene	
3	Do 18 godina	7	2		22	15		75	41		89	45	
4	Od 18 do 25 god	5332	2272	42.61%	4370	2030	46.45%	4247	2022	47.61%	4541	2077	45.74%
5	ukupno do 25	5339	2274	42.59%	4392	2045	46.56%	4322	2063	47.73%	4630	2122	45.83%
6	Od 25 do 30 god	5700	2720	47.72%	4038	2102	52.06%	3066	1551	50.59%	3241	1605	49.52%
7	Od 30 do 40 god	9142	4765	52.12%	6249	3394	54.31%	4629	2552	55.13%	4864	2642	54.32%
8	Od 40 do 50 god	8851	4632	52.33%	6904	3406	49.33%	6191	3234	52.24%	6263	3296	52.63%
9	Preko 50 godina	10355	3584	34.61%	10428	3303	31.67%	10270	3385	32.96%	10132	3352	33.08%
10	ukupno preko 25 godina	34048	15701	46.11%	27619	12205	44.19%	24156	10722	44.39%	24500	10895	44.47%
11	Ukupno 5+10:	39387	17975	45.64%	32011	14250	44.52%	28478	12785	44.89%	29130	13017	44.69%

234. Nezaposleni prema radnom stažu

R		Datum							
		31.12.2006.		31.12.2007.		31.12.2008.		15.3.2009.	
2	Radni staž	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene
3	Bez staža	10603	4973	7726	3832	6678	3284	6770	3237
4	Do 1 godine	5673	2901	3978	2096	2740	1448	2967	1517
5	Preko 1 do 2 god	2891	1681	2070	1285	1614	957	1739	1036
6	Preko 2 do 3 god	1522	853	1078	618	847	493	930	528
7	Preko 3 do 5 god	1929	1068	1410	833	1121	676	1218	712
8	Preko 5 do 10 god	2862	1461	2072	1061	1744	977	1878	1024
9	Preko 10 do 20 god	4767	1994	3681	1431	3331	1489	3378	1548
0	Preko 20 do 30 god	6994	2632	7314	2623	7747	3015	7685	2981
1	Preko 30 godina	2146	412	2682	471	2656	446	2565	434
2	Ukupno:	39387	17975	32011	14250	28478	12785	29130	13017

235. U Crnoj Gori oko 45% nezaposlenih čini ženska populacija. Ako posmatramo kvalifikacionu strukturu nezaposlenih žena uočljivo je da dominiraju žene sa srednjim stručnim obrazovanjem, IV stepen, oko 39%, sa III stepenom stručnosti oko 24% i oko 16% žena bez kvalifikacija. Osnovne karakteristike stanja i prisutnih kretanja u oblasti zapošljavanja žena u Crnoj Gori, u nekoliko posljednjih godina, su sljedeće: učešće žena u ukupnom broju nezaposlenih lica konstantno se smanjuje: 45,64% 31.12.2006, 44,52% 31.12.2007, 44,89% 31.12.2008, te 44,69% na 15.3.2009. godine. Na ovakav trend učešća žena uticalo je znatno povećanje njihovog zapošljavanja u nekim djelatnostima koje, po pravilu, više zapošljavaju

žensku radnu snagu (trgovina, ugostiteljstvo i turizam, itd.). Pored toga, žene se aktivnije odnose prema traženju zaposlenja, prihvataju ponuđene poslove i programe pripreme za zapošljavanje koje realizuje Zavod za zapošljavanje Crne Gore (stručno osposobljavanje, prekvalifikacija, dokvalifikacija).

236. Nedostatak praktičnih vještina lica koja završe srednju školu čini ih nekompetentnim i nespremnim za tržište rada, te se mjere aktivne politike zapošljavanja koriste upravo da ublaže nesklad koji se javlja između ponude i tražnje radne snage na tržištu rada. Ako posmatramo projekte aktivne politike zapošljavanja možemo reći da zastupljenost žena u tim projektima iznosi oko 57% na godišnjem nivou. Žene inače bolje prihvataju programe obuke koje Zavod sprovodi i spremnije su da prihvate ponuđene poslove i ako nijesu u njihovoj struci. Zavod je u svojim projektima obezbijedio jednake uslove za oba pola u svim fazama koje su u nadležnosti Zavoda. Zaposlenost žena je najzastupljenija u uslužnim djelatnostima kao što su hotelijerstvo, ugostiteljstvo, trgovina. Veoma su zastupljene i u obrazovnom sistemu, posebno u dijelu predškolskog obrazovanja. Indikativno je da je njihovo učešće veće u djelatnostima koje su slabije plaćene. Veoma malo ih ima na istaknutim i rukovodećim mjestima a u većini su na manje stručnim kancelarijskim poslovima.

237. Prema Anketi o radnoj snazi MONSTAT-a u četvrtom kvartalu 2008. godine je bilo 221.200 zaposlenih (muškaraca 58,2% i žena 41,8%). Stopa zaposlenosti bila je 43,1% i to muškaraca 51,6%, a kod žena 35,1%.

238. Pored toga što žene u ukupnoj nezaposlenosti učestvuju sa oko 45%, kao i činjenice da su u znatno manjem broju i sa nižim kvalifikacijama zastupljene među zaposlenima, postoje i drugi razlozi za efikasnije podsticanje njihovog zapošljavanja putem posebnih programa. Prije svega, tradicionalna shvatanja o profesionalnoj podobnosti žena za pojedina zanimanja uticala su, a vjerovatno će tako biti još neko vrijeme, na razvoj programske strukture i kapaciteta redovnog obrazovanja, naročito srednjeg, u kojem je sužen prostor za opredjeljivanje ženske populacije. Iz istog razloga i poslodavci izbjegavaju zapošljavanje žena, ponekad i na poslovima koji su upravo za njih primjereni.

Gašenje velikih preduzeća u oblasti tekstilne industrije uslovilo je nagli porast nezaposlenih žena sa zanimanjima iz ovog područja rada. Osim toga, jedan broj njih je po 20 i više godina proveo isključivo u tekstilstvu i kožarstvu, a time je i u starosnoj grupi preko 50 godina, što znatno otežava njihovu prekvalifikaciju za druge poslove i umanjuje spremnost poslodavaca za zapošljavanjem takvih kadrova. Dio nezaposlenih tekstilnih radnica koje su obavljale poslove u pripremi i preradi sirovina, zbog nepovoljnih uslova rada (prašina, buka, temperatura...) je sa umanjenim radnim sposobnostima koje, iako nemaju karakter invalidnosti određene kategorije, predstavljaju prepreke čak i za poslove iz djelokruga svog zanimanja. Vrsta poslova, zahtjeva i uslova rada, aktuelni i očekivani, dinamičan razvoj djelatnosti kao što su: građevinarstvo, drvoprerađiva, saobraćaj i neke druge, neće pratiti povećano otvaranje radnih mjesta za zapošljavanje žena.

239. Kao područja rada koja, u našim uslovima, preferiraju zapošljavanje žena, pa ih kao takva treba uključiti u određene oblike socijalne ekonomije, mogu se izdvojiti djelatnosti, kao što su:

- poljoprivreda, proizvodnja i prerada hrane,

- tekstilstvo i kožarstvo,
- trgovina, ugostiteljstvo i turizam,
- intelektualne usluge,
- grafičke usluge,
- socijalne usluge (čuvanje djece, njega starih osoba...),
- pomoć u kući,
- čišćenje zgrada, radnih prostora, opreme i okoline,
- uređivanje i održavanje zelenih površina, vrtova, parkova...

240. Pregled nezaposlenih lica po opštinama

Rb	Opština	Datum							
		31.12.2006.		31.12.2007.		31.12.2008.		15.3.2009.	
		Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene
1									
2	Opština								
3	Andrijevica	454	188	407	171	357	142	345	141
4	Berane	2332	839	1962	729	1733	671	1719	660
5	Budva	648	422	450	298	396	233	439	268
6	Bijelo Polje	4958	2090	4290	1843	3552	1617	3589	1562
7	Bar	2579	1570	1666	1000	1314	821	1392	870
8	Cetinje	1015	515	779	369	1674	774	1662	777
9	Danilovgrad	947	399	728	321	761	321	728	310
10	Herceg Novi	1213	632	943	453	955	434	989	457
11	Kotor	1433	613	1053	388	975	374	990	387
12	Kolašin	961	426	739	305	710	284	699	274
13	Mojkovac	1010	358	759	278	642	233	752	278
14	Nikšić	5221	2467	3884	1879	3268	1663	3351	1668
15	Podgorica	8845	4081	6723	3161	5824	2696	5900	2773
16	Plav	719	282	497	183	406	119	445	132
17	Plužine	157	83	122	53	121	50	132	55
18	Pljevlja	2945	1324	2723	1209	2448	1106	2545	1103
19	Rožaje	1232	385	1563	451	1303	392	1333	391
20	Šavnik	244	94	198	70	187	68	189	61
21	Tivat	697	365	891	329	719	267	762	302
22	Ulcinj	1357	622	1220	543	843	380	872	404
23	Žabljak	420	220	414	217	290	140	297	144
24	UKUPNO:	39387	17975	32011	14250	28478	12785	29130	13017

Posmatrano po regionima, stopa nezaposlenosti iznosi:

	31.12.2006.	31.12.2007.	31.12.2008.	15.3.2009.
Sjever	19,51%	17,29%	14,86%	15,23%
Centar	13,02%	9,84%	9,37%	9,46%
Jug	11,83%	10,08%	8,60%	8,96%

Ili po polu:

	31.12.2006.		31.12.2007.		31.12.2008.		15.3.2009.	
	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M
Sjever	20,41%	18,94%	17,88%	16,92%	15,65%	14,35%	15,58%	15,01%
Centar	13,86%	12,38%	10,64%	9,22%	10,13%	8,78%	10,26%	8,83%
Jug	13,07%	10,81%	9,90%	10,22%	8,31%	8,83%	8,95%	8,97%

Stopa nezaposlenosti po polu, posmatrano po regionima, odslikava nezaposlenost na nivou Crne Gore, pri čemu je najveća u sjevernom regionu. Po podacima od 31.12.2008. i 15.3.2009. godine stopa nezaposlenosti muškaraca i žena u južnom dijelu Crne Gore je skoro ista.

241. Evidencija i posredovanje zaposlenja predstavlja najbitniju djelatnost svih javnih službi za zapošljavanje. Zakonom o evidencijama u oblasti rada i zapošljavanja propisano je da evidencija o nezaposlenim licima sadrži podatke o licima koja traže zaposlenje i koja su prijavljena područnoj jedinici Zavoda za zapošljavanje nadležnoj po mjestu na kome ta lica imaju prebivalište. Evidencija se vodi unošenjem podataka u osnovni obrazac vođenja evidencije nezaposlenog, koji sadrži između ostalog i pol lica koje traži zaposlenje.

242. Zavod za zapošljavanje sprovodi aktivnu politiku zapošljavanja i realizacijom takvih mjera i razvojnih projekata koji podrazumijevaju otvaranje novih radnih mjesta, pokušava da utiče na smanjenje broja nezaposlenih. U tom smislu, pravo na uključivanje u programe mjera aktivne politike zapošljavanja imaju: nezaposlena lica, zaposleni koji rade na radnom mjestu kraće od punog radnog vremena (nepuno radno vrijeme) i lica za čijim je radom prestala potreba usled tehnoloških, ekonomskih i organizacionih promjena. Dakle, ni u ovom slučaju posebno se ne definiše pravo žena da učestvuju u mjerama aktivne politike zapošljavanja (APZ), već se podrazumijevaju ista prava za sva nezaposlena lica.

243. Priprema za zapošljavanje je jedna od mjera APZ koja obuhvata: profesionalnu orijentaciju, stručno osposobljavanje, prekvalifikaciju ili dokvalifikaciju, inoviranje znanja nezaposlenih lica koja čekaju na zaposlenje duže od dvije godine, osposobljavanje pripravnika za samostalan rad u stepenu njegove školske spreme i druge oblike osposobljavanja. Pravo na pripremu za zapošljavanje u smislu Zakona o zapošljavanju ima nezaposleno lice mlađe od 50 godina života (muškarac), odnosno 45 godina života (žena).

244. U cilju usklađivanja ponude i tražnje na tržištu rada, na osnovu konkretnih zahtjeva poslodavaca i praćenja potreba tržišta rada, Zavod organizuje razne vidove pripreme za zapošljavanje. Ciljevi realizacije obuka su: smanjenje nezaposlenosti, povećanje zapošljivosti lica koja traže zaposlenje kroz unapređenje kvaliteta ponude, zadovoljenje aktuelnih potreba, zahtjeva i uslova rada, kao i ublažavanje nesklada između ponude i tražnje na tržištu rada.

245. Od ukupnog broja nezaposlenih lica koja se u toku godine obučavaju kroz razne vidove programa stručnog osposobljavanja za poznatog poslodavca kao i programa pripreme za tržište rada (obuke za zanimanja i programi sticanja posebnih znanja) oko 57% čine žene.

246. Jedan od uspješnih programa APZ, kojim se ublažavaju posljedice otvorene nezaposlenosti, su javni radovi. Javni radovi su lokalni i državni programi zapošljavanja, koji se organizuju u cilju sprovođenja programa socijalne zaštite, obrazovnih, kulturnih, komunalnih i ekoloških programa, koji se temelje na društveno korisnom i neprofitabilnom radu. Ovim programima podstiče se otvaranje novih radnih mjesta i podizanje nivoa radnih potencijala, znanja i vještina nezaposlenih lica, a istovremeno se pomaže razvoju lokalnih samouprava. Procenat učešća žena u ukupnom broju lica koji se godišnje angažuju u javnim radovima je oko 44%.

247. Zavod posebnu brigu vodi o teže zapošljivim kategorijama nezaposlenih. Među najugroženijim kategorijama teže zapošljivih lica su svakako pripadnici RAE populacije u Crnoj Gori i lica sa invaliditetom. U cilju njihovog bržeg zapošljavanja podstiče se realizacija određenih programa aktivne politike zapošljavanja. Cilj ovih programa, nije samo popravljjanje njihovog socijalnog i materijalnog stanja, već i psihološko osnaživanje, integracija u društvo, povećanje vjere u sebe i svoje mogućnosti i podsticanje na samoinicijativno donošenje odluka bitnih za dalji život.

248. Zavod realizuje različite programe i aktivnosti koji su primjereni mogućnostima i ograničenjima osoba sa preprekama u zapošljavanju. Pri tome, prioritetno ih uključuje u programe aktivne politike zapošljavanja: javni radovi, kreditna podrška za samozapošljavanje, stručno osposobljavanje za određena zanimanja, sufinansiranje doprinosa za socijalno osiguranje za određeni vremenski period, kao i zarada pripravnika

249. U kontekstu diskriminacije i pripadnosti kategoriji teže zapošljivog lica, Romkinje predstavljaju dvostruko diskriminisanu kategoriju nezaposlenih lica. S jedne strane nepismenost, nizak nivo obrazovanja, izuzetno niska stopa zaposlenosti, i s druge strane tradicionalističko romsko nasleđe.

250. Odziv žena za učešćem u mjerama APZ koje im se nude je jako slab, a uzroci tome su različiti, od rane udaje, velikog autoriteta muževa, nedostatka vremena za obuke zbog velikog broja djece, velika nepismenost među njima. Očevi ne dozvoljavaju kćerkama školovanje i obuku iz straha da ne one ne dođu u kontakt sa suprotnim polom. Zato ih muškarci, očevi, čim osjete da im žensko dijete može biti ugroženo u tom smislu, povlače iz škola, obuka i sl.

251. Projekat »Druga šansa«, koji je zajednički realizovan od strane Fondacije za stipendiranje Roma, Zavoda za zapošljavanje Crne Gore, Centra za stručno obrazovanje i njemačke međunarodne organizacije za obrazovanje odraslih »DVV International«, orjentisan je na smanjenje siromaštva i marginalizacije ranjivih grupa. Ovaj projekat finansirala je Evropska Unija posredstvom Evropske Agencije za rekonstrukciju.

252. Projekat je obuhvatao obuku lica od funkcionalnog opismenjavanja do stručnog osposobljavanja. U prvoj polovini 2008. godine je realizovana VET komponenta projekta. Ukupno 60 pripadnika RAE populacije sa učešćem žena od 40% završilo je obuku za pomoćna zanimanja iz oblasti građevinarstva, ugostiteljskih i ličnih usluga. Osim ove obuke, većina kandidata dobila je osnovna znanja iz informatike i položila vozački ispit za B kategoriju.

253. Projekat »Smanjenje ugroženosti domicilne RAE populacije«, Zavod za zapošljavanje Crne Gore realizuje sa Kancelarijom Programa Ujedinjenih Nacija za razvoj u Crnoj Gori (UNDP). Ovaj projekat predstavlja pokušaj unapređivanja profesionalnih kvalifikacija Roma i stvaranja većih šansi za uspjeh na tržištu rada. U okviru jednog od definisanih Projekta koji se odnosio na unapređenje usluga iz oblasti zapošljavanja, u periodu od oktobra 2007 do decembra 2008. godine 57 lica je uspješno završilo neku od obuka. Od tog broja 22 su žene ili 38,60%.

254. Zanimanja su nižeg nivoa stručnosti uz postojanje stereotipa kod odabira obuke u smislu da je većina muškaraca tražila obuku za automehaničara, dok je većina žena završila obuku za ženskog frizera.

255. Jedan od projektnih ciljeva bio je i podrška razvoju preduzetničkih aktivnosti kroz dodjelu grantova za pokretanje sopstvenog biznisa, gdje je pored ostalih, grant dodijeljen i Romkinji, koja je zajedno sa još desetak žena, uz pomoć NVO iz Nikšića, formirala zadrugu „Rukatnica“, u kojoj posluje krojački i frizerski salon.

256. Podaci o RAE populaciji (nezaposleni) (na dan 15. mart 2009. godine)

Rb	Opština/ CG	REA – SVI			REA – AKTIVNI*		
		M	Ž	Σ	M	Ž	Σ
1	Andrijevića	1	2	3	0	0	0
2	Berane	64	40	104	2	0	2
3	Budva	9	12	21	1	0	1
4	Bijelo Polje	96	91	187	6	1	7
5	Bar	56	57	113	3	5	8
6	Cetinje	9	11	20	1	1	2
7	Danilovgrad	5	6	11	1	0	1
8	Herceg Novi	36	47	83	5	6	11
9	Kotor	25	26	51	2	2	4
10	Kolašin	1	0	1	0	0	0
11	Mojkovac	0	0	0	0	0	0
12	Nikšić	92	75	167	16	17	33
13	Podgorica	196	136	332	29	9	38
14	Plav	0	0	0	0	0	0
15	Plužine	2	0	2	2	0	2
16	Pljevlja	1	0	1	0	0	0
17	Rožaje	0	1	1	0	0	0
18	Šavnik	0	0	0	0	0	0
19	Tivat	21	32	53	4	8	12
20	Ulcinj	30	10	40	7	1	8
21	Žabljak	0	0	0	0	0	0
22	UKUPNO:	644	546	1190	79	50	129

257. Prema bazi podataka RAE populacije u Crnoj Gori⁴⁰ aktivnog muškog RAE stanovništva sa 15 i više godina starosti ima 77%, izdržavano 9%, lica sa ličnim prihodom 6%, ostalih koji ne obavljaju zanimanje 3% i nepoznatih je 5%. Aktivnog ženskog RAE stanovništva sa 15 i više godina starosti ima 17%, izdržavano 71%, lica sa ličnim prihodom 7%, ostalih koji ne obavljaju zanimanje 2% i nepoznatih je 3%.

258. Zavod za zapošljavanje Crne Gore, kontinuirano implementira projekte namijenjene zapošljavanju i socijalnoj inkluziji lica sa invaliditetom.

259. Podaci o licima sa invaliditetom (II i III kategorije)

Rb	Opština	Datum							
		31.12.2006.		31.12.2007.		31.12.2008.		15.3.2009.	
		Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene
3	Andrijevića	6	3	5	2	5	2	5	2
4	Berane	259	65	237	57	221	56	222	56

⁴⁰ Baza podataka RAE populacije u Crnoj Gori, oktobar 2008. godine

5	Budva	5	2	4	2	5	3	4	3
6	Bijelo Polje	407	159	368	143	309	127	305	122
7	Bar	40	20	31	17	24	16	25	14
8	Cetinje	3	2	6	2	22	13	22	14
9	Danilovgrad	63	27	63	28	68	30	64	30
10	Herceg Novi	63	17	62	17	57	11	63	13
11	Kotor	60	21	58	21	54	17	53	16
12	Kolašin	24	5	47	16	45	15	43	15
13	Mojkovac	192	38	185	38	174	37	178	37
14	Nikšić	198	61	184	56	176	50	175	49
15	Podgorica	480	139	450	129	419	117	400	120
16	Plav	5	1	5	1	3	1	3	1
17	Plužine	0	0	0	0	1	0	1	0
18	Pljevlja	313	68	302	66	288	64	287	64
19	Rožaje	66	9	63	9	59	8	59	7
20	Šavnik	8	3	7	2	7	2	7	2
21	Tivat	7	2	22	1	19	2	22	2
22	Ulcinj	14	3	13	3	10	2	10	2
23	Žabljak	13	3	11	2	10	2	10	2
24	UKUPNO:	2226	648	2123	612	1976	575	1958	571

260. Kategorisana omladina

Rb	Opština	Datum							
		31.12.2006.		31.12.2007.		31.12.2008.		15.3.2009.	
		Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene
3	Andrijevica	6	1	6	1	6	1	6	1
4	Berane	51	14	53	17	58	19	57	18
5	Budva	1	1	1	1	1	1	1	1
6	Bijelo Polje	69	29	80	35	79	34	77	33
7	Bar	34	14	27	8	32	14	38	16
8	Cetinje	17	6	17	5	18	5	18	5
9	Danilovgrad	16	8	15	7	15	7	15	7
10	Herceg Novi	13	5	11	5	10	4	10	4
11	Kotor	9	6	10	6	12	6	13	6
12	Kolašin	1	1	1	1	1	1	1	1
13	Mojkovac	15	4	15	4	15	4	15	4
14	Nikšić	41	23	34	18	33	18	36	19
15	Podgorica	205	74	204	81	202	83	202	82
16	Plav	15	5	16	5	14	4	14	4
17	Plužine	0	0	0	0	0	0	0	0
18	Pljevlja	51	26	45	23	49	27	44	25
19	Rožaje	9	3	11	3	12	3	12	3
20	Šavnik	4	0	4	0	3	0	3	0
21	Tivat	6	2	7	3	4	1	5	2
22	Ulcinj	15	6	14	6	13	6	13	6
23	Žabljak	3	1	3	1	3	1	3	1
24	UKUPNO:	581	229	574	230	580	239	583	238

261. Na evidenciji Zavoda, prosječno godišnje se nalazi 2600 lica sa invaliditetom (invalidi rada II i III kategorije invalidnosti - 2.000 i kategorisana lica – 600), što predstavlja oko 9% od ukupnog broja nezaposlenih. Invalidi rada su ostali bez posla usljed stečaja, likvidacije preduzeća ili su proglašeni tehno-ekonomskim viškom. Žena je oko 29%. Najveći broj nezaposlenih invalidnih lica je u opštinama Bijelo Polje i Podgorica (učešće žena oko 40% u Bijelom Polju i oko 28% u Podgorici).

262. Mjere APZ usmjerene na poboljšanje položaja invalida:

- uključivanje invalida u javne radove (“Sunčana radionica” – višegodišnji projekat);
- dodjela zajmova za samozapošljavanje pod povoljnim uslovima;
- stručno osposobljavanje za pojedina zanimanja;
- subvencioniranje doprinosa;
- otvaranje rehabilitacionog centra.

Zavod u kontinuitetu realizuje Javni rad pod nazivom “Sunčana radionica”, u cilju efikasnijeg i bržeg zapošljavanja lica sa invaliditetom, kao jednog od najtežih i dugoročnih problema sa kojima se suočava naše društvo. Učešće žena u ovom javnom radu je oko 53,8%.

263. U periodu od maja 2006. do decembra 2008. godine odobreno je 10 projekata za samozapošljavanje invalidnih lica. Od tog broja 4 projekta su dobile žene za pokretanje zanatsko-uslužne radionice (tri projekta – opština Bar) i jedan za djelatnost trgovine odjećom i obućom (opština Tivat).

264. Jedan od programa, koji Zavod za zapošljavanje Crne Gore sprovodi u okviru aktivne politike zapošljavanja, pored ostalog i u cilju ubrzanja ravnopravnosti muškaraca i žena, jeste program samozapošljavanja. Evidentno je, da sve češće ženska preduzeća bilježe značajne uspjehe i to ne samo u malom biznisu, već i u oblastima koje su do skoro smatrane netipičnim za žensko preduzetništvo, kao što su IT, mašinska industrija, građevinarstvo i mnoge druge.

265. Zavod za zapošljavanje želi da motiviše žene koje su krenule ili se spremaju da krenu putem preduzetništva i na taj način sebi obezbijede posao i profesionalni razvoj. Tako je, kao specijalna podsticajna mjera zapošljavanja, kamatna stopa struktuirana tako da iznosi 3% na godišnjem nivou za finansiranje projekata čiji su nosioci žene, i za projekte koji se realizuju u sjevernim opštinama. Za ostale projekte kamatna stopa na godišnjem nivou iznosi 4%.

266. U periodu od maja 2006. godine do februara 2009. godine odobreno je 959 projekata, kako za postojeća, tako i buduća preduzeća čiji su vlasnici žene, što u procentima iznosi 39,33% u odnosu na ukupni broj odobrenih projekata u tom periodu. Na taj način uposlilo se 1.355 radnika, a sredstva namijenjena za realizaciju ovih projekata iznose 5.089.197 €.

267. Najviše projekata postojećih i budućih žena preduzetnica je odobreno u Nikšiću (25,95%), Podgorici (12,61%), Pljevljima (8%), Rožajama (7,5%), Beranama (6,8%), itd.

Najveći broj projekata odnosio se na poljoprivredu i ribarstvo (46,64%), trgovinu (21,60%), zanatstvo i lične usluge (13,43%), ugostiteljstvo i turizam (6,80%), itd. Imajući u vidu da se skoro polovina odobrenih projekata odnosila na poljoprivredu i ribarstvo, treba pomenuti još jednu podsticajnu mjeru koja se tiče projekata iz te oblasti. U slučaju da se sredstva odobrena za realizaciju projektnih ideja iz oblasti poljoprivrede iskoriste namjenski i u skladu sa Agro budžetom, predviđen je otpis do 30% kreditnih sredstava. Procenat kredita koji se dodjeljuju ženama vjerovatno bi bio još veći da ne postoji barijera po pitanju hipoteke u kreditima gdje su žene tražioci. Naime, tradicija Crne Gore koja podrazumijeva da su muškarci u većini slučajeva titulari imovine, predstavlja prepreku ženama kod dobijanja kredita, jer je bankama potrebno kao garanciju za tražena sredstva dati hipoteku u većoj vrijednosti.

268. U okviru Programa „Državne podrške i pomoći malim i srednjim preduzećima za 2008. i 2009. godinu.“ zaključno sa 05.11.2009. godine. Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća je u saradnji sa poslovnim bankama odobrila za kreditne linije „Start UP“ i „Podsticanje preduzetništva“, ukupno 88 projekata. Za kreditnu liniju „Podsticanje početnika u biznisu - start up“ odobreno je ukupno 30 projekata. Od toga u 10 projekata su osnivači i direktori žene, a u ostalih 20 su osnivači i direktori muškarci. Za kreditnu liniju „Podsticanje preduzetništva“ odobreno je ukupno 58 projekata. Od toga je u 8 projekata direktor žena, a u ostalih 50 su muškarci.

269. Zanimanja koja se nalaze na evidenciji Zavoda nijesu rodno senzitivna. Od velikog broja zanimanja, tradicionalno postoje ona u kojima preovlađuju žene, kao što je npr. tekstilna industrija. Postoje zanimanja u kojima po običajima preovlađuju muškarci, kao što su poslovi metalo - prerađivačke struke.

270. Od ukupnog broja lica koja su sezonski zapošljena u 2008. godini, po podacima ZZZ, preko 50% su činile žene. Zanimanja u kojima su u većem broju zapošljavane u odnosu na muškarce u okviru I stepena stručne sprema su čistačice prostorija, trgovinski manipulanti, dok u istom stepenu stručnosti gotovo u 100% iznosu muškarci su zapošljavani kao građevinski manipulanti, ugostiteljsko-turistički manipulanti, nosači. U okviru zanimanja II stepena žene su u većem broju u odnosu na muškarce zapošljavane kao pomoćnice konfektionara, peračice rublja, pomoćni prodavci, pomoćni ugostitelji, pripremači namirnica, serviri, pomoćni kuvari, pomoćni poslastičari, sobarice (u gotovo 100% iznosu), pomoćni daktilografi (100%), pomoćni ženski frizer, pomoćni kozmetičar. U okviru II stepena stručnosti, zanimanja za koja su posao nalazili uglavnom muškarci su sledeća: pomoćnik pekara, stolara, limara, automehaničara, pomoćni građevinski radnik, pomoćnik tesara, zidara, čuvar. U okviru zanimanja III stepena žene su u većem broju u odnosu na muškarce zapošljavane kao: krojač i konfektionar, šivač konfekcije, obućar, prodavac, magacioner, točilac pića, frizer za žene. Sledeća radna mjesta u okviru ovog stepena stručnosti isključivo su popunjavali muškarci: proizvođač bilja, ratar, cvjećar, metaloglođač, bravar, zavarivač, brodomehaničar, automehaničar, autoelektričar, tesar, zidar. Što se tiče IV stepena stručnosti žene su u većem broju radile kao trgovački i komercijalni tehničari, medicinske sestre, fizioterapeutske sestre. Muškarci su u većem broju zapošljavani kao mašinski i elektrotehničari elektronike i energetike. Radna mjesta za zanimanja u okviru ostalih stepena stručnosti (V, VI1, VI2, VII1, VII2) popunjavala su nezaposlena lica oba pola.

271. Pravo na novčanu naknadu ostvaruje osiguranik kojem je u smislu Zakona o radu prestao radni odnos bez njegovog zahtjeva, saglasnosti ili krivice, a koji je bio u radnom odnosu kod jednog ili više poslodavaca sa punim radnim vremenom najmanje devet mjeseci neprekidno ili 12 mjeseci sa prekidima u poslednjih 18 mjeseci, ako se prijavi Zavodu u roku od 30 dana od dana prestanka radnog odnosa. Ovo pravo pod istim uslovima ostvaruje osiguranik koji je prestao da obavlja djelatnost preduzetnika.

272. Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o zapošljavanju (»Sl.list CG«, br. 21 od 27.3.2008.godine), koji je stupio na snagu 4.4.2008. godine, regulisano je da nezaposleno lice ima pravo na novčanu naknadu u visini najniže penzije predviđene Zakonom o penzijskom i invalidskom osiguranju do sticanja uslova za ostvarivanje prava na penziju, odnosno do

nastupanja nekog od osnova za prestanak prava na novčanu naknadu prema ovom Zakonu, kad navrší:

- 60 (muškarac) odnosno 55 (žena) godina života i najmanje 10 godina staža osiguranja;
- 30 godina staža osiguranja i najmanje 50 godina života.

273. Poseban član Zakona definiše dodatna prava za žene po osnovu novčane naknade, pa se ranije definisana prava u smislu navedenog Zakona, nastavljaju za vrijeme trudnoće i porođaja koje se zaposlenoj ženi priznaje kao porodijsko odsustvo po propisima o radnim odnosima. Pravo na novčanu naknadu ima i invalidno lice osposobljeno za rad u ustanovi socijalne zaštite ili drugoj porodici dok čeka na zaposlenje.

274. Korisnici novčane naknade na dan 9.4.2009. godine

Rb	Kategorija	Ukupno:	Muškarci	Žene	Žene starije od 50 godina
1	NN	6534	3748	2786	1173
2	Uvećana NN	4385	2936	1449	1446
3	Ukupno:	10919	6684	4235	2619

Član 12.

275. Zdravstvena politika u Crnoj Gori do 2020. godine definisala je opšte ciljeve zdravstvene politike, među kojima i smanjenje razlika u zdravlju. Cilj zdravstvene politike je da utiče da se ove razlike ne produbljuju, već da se smanje kroz ciljne i aktivne mjere preraspodjele zdravstvenih dobara i resursa prema ugroženim djelovima društva.

276. Usvajanjem Strategije očuvanja i unaprijeđenja reproduktivnog zdravlja, Crna Gora je prihvatila i implementirala preporuke SZO da u okviru zdravstvene politike posebno mjesto treba da imaju stavovi i politika unaprjeđenja zdravlja majki i djece. Unapređenje zdravlja majki i djece predstavlja prioritet u svim strateškim dokumentima Vlade Crne Gore.

277. Usvajanjem Zakona o zdravstvenoj zaštiti obezbijedjena je jednaka mogućnost ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu bez razlike po polnoj, nacionalnoj, religioznoj, teritorijalnoj i bilo kojoj drugoj pripadnosti (čl.4.).

278. Žene imaju isti pristup zdravstvenoj zaštiti kao muškarci. Cilj pomenutog Zakona o zdravstvenoj zaštiti (čl.2.) je da se stvore uslovi za: očuvanje, zaštitu i unaprjeđenje zdravlja građana, poboljšanje kvaliteta života u vezi sa zdravljem, obezbjeđenje dostupnosti zdravstvene zaštite pod jednakim uslovima, posebna briga za zdravstveno i socijalno osjetljive i ugrožene kategorije i poboljšanje efikasnosti i kvaliteta zdravstvene službe.

279. Odredbama Zakona o zdravstvenom osiguranju, besplatna je njega žena u toku trudnoće, porođaja i materinstva. Prioritetne mjere zdravstvene zaštite su saglasno odredbama Zakona o zdravstvenoj zaštiti (čl.10.), pored unaprijeđivanja zdravlja, otkrivanja i spriječavanja bolesti i povreda, obezbjeđivanja potrebnih lijekova i edukacija i obrazovanje u vezi sa zdravljem, zatim, zdravstvena zaštita djece i mladih i zaštita žena u vezi sa planiranjem porodice, trudnoćom, porođajem i materinstvom.

280. Ženama su na raspolaganju sve javne zdravstvene ustanove svih nivoa zdravstvene zaštite, kao i svo raspoloživo osoblje u tim ustanovama. Nema posebnih ustanova i osoblja koje je namijenjeno zdravstvenim potrebama žena, osim, ginekoloških ambulanti u domovima zdravlja i bolnicama, porodilišta i Ginekološke klinike KCCG.

281. Prema podacima Instituta za javno zdravlje Crne Gore⁴¹, glavni uzroci morbiditeta kod žena su bolesti krvotoka (4801), a to je istovremeno i glavni uzrok mortaliteta kod žena (1787).

282. Prema podacima Statističkog godišnjaka za 2007. godinu zabilježen je jedan slučaj smrti na porođaju.

283. Stopa letaliteta (mrtvorodeni) 2007. godine je bila 0,3, a stopa umrle odojčadi 7,4. Od ukupno 58 umrlih odojčadi u toku 2007, 36 su dječaci, a 22 djevojčice. Najčešći uzroci smrti odojčadi u 2007. su stanja u porođajnom periodu, i to 26 dječaka i 15 djevojčica.

284. Očekivano trajanje života živorođenih je po poslednjim dostupnim kalkulacijama za 2004. oko 73,25 (muški 69,76 i ženski 76,09) godina.

285. U 2007. godini⁴² ukupan broj živorođenih je iznosio 7834, od čega 3698 žena i 4136 muškaraca. Prirodno priraštaj iste godine je iznosio 1855. Broj ukupno umrlih je bio iste godine 5979, od čega žena 2931, a muškaraca 3048. Stopa prirodnog priraštaja u 2007. godini je iznosila 3,01, stopa živorodjenih 12,71, a stopa umrlih 9,70.

286. Sve žene uživaju predporođajnu zaštitu u skladu sa Zakonom o zdravstvenom osiguranju i Zakonu o zdravstvenoj zaštiti.

287. Ukupan broj živorođenih u 2007. godini je 7834, od čega je broj živorođenih kod majki ispod 20 godina 394, a broj živorođenih kod majki starijih od 35 godina 961.

288. Prema podacima iz istraživanja urađenog za potrebe izrade Strategije reproduktivnog zdravlja, došlo se do podataka o preovlađujućim metodama kontracepcije: 13,9% kondom, 8,2% spiralu, 4,7% kontraceptivne pilule, 6,6 % ostala kontraceptivna sredstva, 20,5% koristi ostale metode.

289. U Crnoj Gori ne postoje zakonske i kulturne prepreke za žene za korišćenje zdravstvenih usluga.

290. Prema podacima IJZ za 2006.godinu, od ukupno 7577 zaposlenih radnika u JZU CG, 5699 je zdravstvenih radnika i saradnika, a 1878 su nemedicinski radnici. Prema podacima MONSTAT-a, od ukupno 15.300 zaposlenih u sektoru zdravstva i socijalnog rada, 4.400 su muškarci, a 10.900 su žene.

291. Pobačaj je regulisan Zakonom o uslovima i postupku za prekid trudnoće (donešen 27. jula 2009. godine). Zakon je prepoznao pravo na slobodu odlučivanja o broju i vremenu rađanja

⁴¹ Statistički godišnjak Instituta za javno zdravlje, 2007. godine

⁴² Ibid.

djece, uz istovremeno poštovanje dostojanstva i zaštite ličnosti, kao i stvaranje uslova da se postupak prekida trudnoće vrši samo u ustanovama sekundarnog i tercijarnog karaktera. Smještanje ovog vida zdravstvene zaštite u okvire ustanova sekundarnog i tercijarnog nivoa, uz istovremeno uvođenje Etičkog komiteta KCCG, kao tijela koje daje stručnu ocjenu o opravdanosti prekida trudnoće u periodu od 20. do 32. sedmice od dana začeća i ima za cilj da zaštiti zdravlje, smanji mogućnost postinterventnih komplikacija na najmanju moguću mjeru, te sačuva reproduktivno zdravlje ženske populacije.

292. Zakonom je regulisano da se prekid trudnoće kod maloljetnice i lica pod starateljstvom može izvršiti samo uz saglasnost roditelja. Prekid trudnoće može se izvršiti poslije isteka 10 sedmica do 20 sedmica od dana začeća (Član 6) ako se na osnovu medicinskih indikacija utvrdi da se na drugi način ne može spasiti život ili otkloniti teško narušavanje zdravlja žene za vrijeme trudnoće, porođaja, ili poslije porođaja; ako se na osnovu medicinskih indikacija može očekivati da će se dijete roditi sa teškim tjelesnim ili duševnim nedostacima; ako je do začeća došlo u vezi sa izvršenjem krivičnog djela; bi žena u toku trudnoće ili poslije porođaja mogla doći u teške lične ili porodične prilike. Prekid trudnoće u skladu sa ovim članom odobrava komisija za prekid trudnoće. Prekid trudnoće poslije 20 sedmica od dana začeća se može izvršiti samo na osnovu medicinskih indikacija iz člana 6. Prekidu trudnoće u periodu od 24 do 32 sedmice od dana začeća obavezno prethodi fetucid, kao medicinska intervencija, da bi se izbjeglo rađanje živog, a oštećenog ploda. Prekid trudnoće iz st. 1 i 2 ovog člana odobrava Etički komitet Kliničkog centra Crne Gore. Troškove prekida trudnoće do 10 sedmica od dana začeća snosi trudnica. Članom 18 ovog Zakona zabranjen je prekid trudnoće sa motivom izbora pola.

293. Na nivou Crne Gore nepoznata je stopa abortusa zbog izostanka dostave podataka iz privatnog sektora. Stoga u prikazu stope abortusa koristimo podatke iz javnih zdravstvenih ustanova, što ovaj indikator čini nerelevantnim za tumačanje abortusa u Crnoj Gori. U Kliničkom centru Crne Gore urađeno je 579 abortusa u 2006. godini i upoređujući sa prethodnih 20 godina, primjetno je smanjenje broja prekida trudnoće, mada na to može da ima uticaja i činjenica da je, u međuvremenu, otvoren veliki broj privatnih ambulanti i dio, uglavnom mlađih žena, te intervencije obavlja tamo, tako da se za abortus u KC javlja vrlo mali broj mlađih i maloljetnih djevojaka.

294. Prenatalno testiranje fetusa dostupno je i u slučaju kada je medicinski indikovano, troškovi su pokriveni zdravstvenim osiguranjem. U svim drugim slučajevima, troškove rada i putovanja snosi trudnica lično. Ne postoje precizni podaci koliko je usluga ove vrste urađeno godišnje u Crnoj Gori, iz kojih razloga, kakvi su bili rezultati po pitanju pola fetusa i ishoda takvih trudnoća.

295. Prema podacima Instituta za javno zdravlje Crne Gore⁴³ zabilježeno je 1683 abortusa kod žena svih starosnih dobi. Broj abortusa kod žena starosti ispod 20 godina je 73, a kod žena starosti 35 godina i više 1051.

296. Postoji mogućnost dobrovoljne sterilizacije, ali ne postoje precizni podaci o broju izvršenih sterilizacija kod žena i muškaraca.

⁴³ Ibid.

297. Zakonom nije dozvoljeno, a nije ni tradicionalni običaj bilo kakvo genitalno sakaćenje žena, pa se može smatrati da taj problem u zajednici ne postoji.

298. Vlada Crne Gore je usvojila Strategiju borbe protiv HIV/AIDS-a, koja je dizajnirana kao petogodišnji okvir za razvoj, implementaciju, monitoring i evaluaciju HIV/AIDS programa. U ovoj oblasti kao prioritetni su prepoznati slijedeći programi: prevencija širenja HIV/AIDS-a među grupama od posebnog značaja (mladi, mornari i radnici u turizmu i ugostiteljstvu, korisnici PAS, osobe uključene u komercijalni seks; MSM- muškarci koji imaju seks sa muškarcima, Romi i zatvorenici); zaštita i prevencija pri zdravstvenim ustanovama; borba protiv stigme i diskriminacije nosilaca virusa i oboljelih; unaprjeđenje nadzora, monitoring i evaluacija primijenjenih programa.

299. Strategija se zasniva na principima poštovanja ljudskih prava, jednake dostupnosti zdravstvenoj zaštiti, multidimenzionalnosti i povjerljivosti podataka. Strategija je planirana tako da osigurava koordinaciju širokog spektra aktivnosti koje se odnose na HIV/AIDS, a dio su Vladinih preventivnih programa i strategija, zakona i međunarodnih konvencija i deklaracija. Pomenute aktivnosti su razrađene Akcionim planom za implementaciju Strategije. U distribuciji po polu kod registrovanih HIV/ AIDS slučajeva u Crnoj Gori dominiraju muškarci sa procentom od 76%, dok u odnosu na dob najviše registrovanih je u grupaciji od 30- 39 godina (42.6 %) ⁴⁴.

300. Sa aspekta zaštite ženskog zdravlja posebno su važni preventivni programi vezani za radno mjesto – ugostiteljstvo i turizam, s obzirom na zastupljenost ženske radne snage u njima, i program zaštite osoba koje se bave komercijalnim seksom, pošto je to uglavnom ženska populacija ugrožena raznim vidovima nasilja, sa ugroženim ljudskim pravima i ugroženim zdravljem. Programi se odnose na oba pola bez izdvojenih specifičnih potreba ženskog stanovništva – kad su u pitanju žene, djevojčice i djevojke, zatvorenice, zaposlene majke i sl.

301. Žene u Crnoj Gori rađaju sve starije: najčešće se rađa između 25-29 godine (31.4%), pa zatim u starosti 20-24 (29.9%), a veoma često i u starosti 30-34 godine (21.0%). Crna Gora i u ovom pogledu slijedi savremene demografske trendove koji idu u pravcu sve kasnijeg sklapanja braka i sve kasnijeg rađanja. Žene se najčešće vjenčavaju u starosti 20-24 godine, a muškarci u starosti 25-29 godine. Čak 14.3% žena sklapa brak ispod starosti od 20 godina. Na 100 sklopljenih brakova 2003. godine dolazilo je 12 razvoda. ⁴⁵

302. Prema podacima dobijenim u istraživanju „Rodni barometar” ⁴⁶, a koji se tiču zdravlja, može se zaključiti da muškarci češće opisuju svoje zdravstveno stanje kao odlično i da ga rjeđe od žena ga opisuju kao loše. Žene češće prijavljuju hronične bolesti od muškaraca, dok 46% žena iz uzorka, i 51% muškaraca idu kod ljekara samo kad su bolesni. Žene koje su obrazovanije, češće i redovnije idu kod ljekara od žena koje su manje obrazovane. 48% žena sa sela ide kod ljekara „samo kada su bolesne”, i čak 54% žena koje žive na periferiji, za razliku od 37% žena iz grada. Kod ginekologa ide redovno 16% žena, a povremeno 28% žena. Čak 43% žena na selu, naspram 28% žena iz grada, nikada ne ide kod ginekologa. Istraživanje je pokazalo da žene u poređenju s muškarcima manje puše i mnogo manje konzumiraju alkohol ali da više koriste sredstva za

⁴⁴ Podatak iz Strategije borbe protiv HIV/AIDS

⁴⁵ Podaci dobijeni na Popisu stanovništva, 2003. godine

⁴⁶ Istraživanje za potrebe Kancelarije za rodnu ravnopravnost sprovela Agencija Altera MB, 2007. godine

umirenje. Žene se rjeđe bave rekreacijom od muškaraca (22% muškaraca i samo 12% žena) što pokazuje da žene zapravo nemaju ni vremena, a vjerovatno ni naviku da se bave rekreacijom. Kada je u pitanju korišćenje sredstava za sprječavanje neželjene trudnoće istraživanje je pokazalo da samo 32% ispitanica koristi sredstva za sprječavanje trudnoće, naspram 44% muškaraca. Sredstva najčešće koriste žene srednje generacije (40%) slučaja. Žene na selu koriste kontraceptivna sredstva u 17% slučaja.

303. Žene sa sela i žene iz manjinskih grupa u cjelini imaju manje mogućnosti da utiču na svoje zdravlje i više su pod pritiskom tradicionalnih normi ponašanja koje povećavaju zdravstvene rizike za žene. Ipak, neki pomaci nabolje se mogu uočiti, kao na primjer u slučaju Romkinja koje su prije pet godine u čak 60% obavljale porođaj kod kuće, a danas ih je samo 5% sa takvim iskustvom.⁴⁷ Ipak, čak jedna polovina ispitanica Romkinja u Nikšiću smatra da ne mogu planirati porodicu, odnosno uticati na broj rođene djece.

304. Podaci iz istraživanja "Rodna ravnopravnost i zdravlje žena u Crnoj Gori"⁴⁸ govore da znatan broj žena u Crnoj Gori ima problema sa fizičkim i mentalnim zdravljem. Većina žena ocjenjuje da se neadekvatno odnosi prema zdravlju. O zdravlju ne brine uopšte 7,8% žena, ne brine dovoljno, mada bi trebalo, 38% i ne stižu da brinu o zdravlju, mada bi htjele, 10,4%. S porastom godina starosti opada briga žena o zdravlju. O zdravlju ne brine uopšte 11% žena 40-54 godina. O zdravlju ne stiže da brine 17,9% žena starosne dobi 30-34 godine i 13,8% žena od 40 do 44 godine. Bračno stanje i obrazovanje žena nijesu u korelaciji sa njihovom brigom o zdravlju. O zdravlju ne brine uopšte 13,6% žena iz sjevernog regiona, 5% iz srednjeg i 4,8% iz južnog regiona. Veliki broj ispitivanih žena 47,7% ne bavise nikakvim fizičkim aktivnostima što veoma ugrožava njihovo zdravlje. Tokom rada (na poslu i u poljoprivredi) fizičke aktivnosti redovno obavlja 19,3% žena, u vanradnom vremenu (vježbanje, šetnja) 24,1% i tokom čitavog dana (na radu i van radnog vremena) fizičke aktivnosti obavlja 8,9% žena. Na kontrolnom pregledu kod ginekologa tokom poslednje godine bilo je 44,5% žena. Na pregled kod ginekologa ide samo kada je bolesna 44,5% žena, a 11,4% žena nikada nije bilo kod ginekologa. Postoji statistički visoko značajna povezanost starosti žena i posjeta ginekologu. Kod ginekologa nikada nije bilo 31,6% žena do 24 godine života, 13,7% žena od 25 do 29 godina, ali i preko 12% žena od 50 i više godina. Ginekologu idu samo kada su bolesne ili trudne 56,6% domaćica, nikad ne ide 39,4% studentkinja i 15,1% penzionerki. Ginekologu idu samo kada su bolesne ili trudne 39,8% žena iz grada, a 52,4% žena iz ruralnih naselja. Žene u Crnoj Gori u prvi seksualni odnos stupaju prosječno sa 20,5 godina. Seksualne odnose imalo je 93,6% anketiranih žena. Razlika u starosti djevojaka pri prvom seksualnom odnosu po regionima je statistički značajna. Do kraja osamnaeste godine života u prvi seksualni odnos stupi 30,2% djevojaka u srednjem, 21,1% djevojaka u sjevernom i 31,9% djevojaka u južnom regionu.

305. U cilju podizanja svijesti žena o zdravlju a naročito reproduktivnom zdravlju Kancelarija za rodnu ravnopravnost je organizovala nekoliko konferencija na tu temu, obilježavala Svjetski dan zdravlja, objavila publikacije koje govore o ovom pitanju i učestvovala u obilježavanju mjeseca

⁴⁷ Treba napomenuti da je ova razlika bar dijelom uslovljena i različitim uzorcima, jer se prvi podatak odnosi na Romkinje u cijeloj Crnoj Gori, a drugi na Romkinje u Nikšiću i na rezultate ankete.

⁴⁸ Istraživanje autorke doc. dr Jelene Radulović sprovedeno u okviru projekta «Rod, nasilje i demokratija na Zapadnom Balkanu», čiji su nosioci Centar za rodna istraživanja Univerziteta u Oslu i Filozofski fakultet Univerziteta Crne Gore, 2007. godina

borbe protiv raka dojke. Domovi zdravlja u Crnoj Gori osnažuju aktivnosti koje se tiču podizanja svijesti žena o reproduktivnim pravima, redovnim kontrolama, naročito informisanju javnosti o ranom otkrivanju raka. Na primjer, Dom zdravlja u Danilovgradu je izdao edukativnu brošuru "Rano otkrivanje raka dojke" koji je podijeljen svim ženama u toj opštini zajedno sa pozivom na kontrolu. Slijedeći ovaj primjer domovi zdravlja u drugim opštinama rade na sprovođenju ovakvih i sličnih aktivnosti.

Član 13

306. Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti (»Sl.list RCG«, broj 78/05) propisano je pravo na novčanu naknadu za materijalno obezbjeđenje porodice kao socijalna beneficija porodice koja je u stanju socijalne potrebe. Zakonom su propisani uslovi za ostvarivanje prava, koji se odnose na utvrđivanje nesposobnosti za rad, prihode i imovinu.

307. Porodica, odnosno član porodice u skladu sa zakonom može ostvariti i druga osnovna prava iz socijalne zaštite i to: ličnu invalidninu, njegu i pomoć drugog lica, smještaj u ustanovu, smještaj u drugu porodicu, pomoć za vaspitanje i obrazovanje djece i mladih sa posebnim potrebama, zdravstvenu zaštitu, troškove sahrane i jednokratne novčane pomoći. Takođe, porodica može ostvariti osnovna prava iz dječje zaštite i to: opremu za novorođeno dijete, naknadu po osnovu rođenja djeteta, naknadu zarade za rad sa polovinom punog radnog vremena i dodatak za djecu.

308. Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti (»Sl.list RCG«, broj 78/05) propisano je da pravo na materijalno obezbjeđenje porodice može ostvariti porodica, odnosno član porodice, ako je:

1) nesposoban za rad;

2) sposoban za rad, pod uslovom da je:

-trudnica,

-samohrano lice,

-roditelj koji izdržava maloljetno dijete ili punoljetno dijete nesposobnom za rad, kod kojeg je nesposobnost za rad nastala prije 18 godine života i trudnica,

-lice koje je završilo školovanje po obrazovnom programu sa prilagođenim izvođenjem i dodatnom stručnom pomoći ili posebnom obrazovnom programu,

-dijete bez roditeljskog staranja do zasnivanja radnog odnosa na neodređeno vrijeme ili na određeno vrijeme duže od šest mjeseci.

309. Članom 5 Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti, propisano je da u ostvarivanju prava iz socijalne i dječje zaštite građani su jednaki, bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, jezik, vjeru, socijalno porijeklo ili druga lična svojstva.

310. U oblasti socijalne zaštite ne pravi se razlika u pogledu ostvarivanja prava kada se radi o muškarcu i ženi, osim što se u pogledu ostvarivanja prava na materijalno obezbjeđenje porodice trudnica smatra licem koje je nesposobno za rad i privređivanje. Neudata žena, ima ista prava u oblasti socijalne zaštite kao udata žena.

311. Broj žena (djece i odraslih) koje ostvaruju pravo na materijalno obezbjeđenje porodice je 20.674 a broj muškaraca (djece i odraslih) je 18.364. U okviru tog broja, broj samohranih majki

je 1878, a broj samohranih očeva je 55. Ova razlika koja se odnosi na samohranog roditelja je prije svega u činjenici da se prilikom raskida bračne ili vanbračne zajednice djeca u većini slučajeva povjeravaju majci, takođe je i činjenica da jedan broj očeva ne plaća izdržavanje shodno odlukama sudova iz kojih razloga se samohranim majkama opredjeljuje materijalno obezbjeđenje porodice.⁴⁹

312. U skladu sa odredbama Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti, novčane naknade se plaćaju direktno iz budžeta države.

313. Socijalne beneficije se isplaćuju direktno porodicama, odnosno pojedincima.

314. Žene sa invaliditetom u oblasti socijalne i dječje zaštite ostvaruju prava na osnovu Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti (»Sl.list RCG«, broj 78/05). Osnovna prava iz socijalne zaštite su: materijalno obezbjeđenje porodice, lična invalidnina, njega i pomoć drugog lica, smještaj u ustanovu, smještaj u drugu porodicu, pomoć za vaspitanje i obrazovanje djece i mladih sa posebnim potrebama, zdravstvena zaštita, troškovi sahrane i jednokratne novčane pomoći. Osnovna prava iz dječje zaštite su: oprema za novorođeno dijete, naknada po osnovu rođenja djeteta, naknada zarade za rad sa polovinom punog radnog vremena i dodatak za djecu.

315. U Crnoj Gori žene i muškarci imaju jednak pristup svim vrstama zajmova i kredita. Međutim, neravnopravnost se uglavnom ogleda kod određene vrste kredita koji zahtijevaju hipoteku. Tada može da se pojavi problem da žena dobije kredit jer u većini slučajeva glavni titular privatnog vlasništva je muškarac, iako po zakonu žene i muškarci imaju jednaka prava na posjedovanje i nasljeđivanje imovine.

316. U Crnoj Gori ne postoje prepreke ženama da se bave rekreativnim aktivnostima, sportovima ili kulturnim životom.

317. Prema podacima istraživanja „Stanje ženskih ljudskih prava u Crnoj Gori“⁵⁰ mnogo je više muškaraca koji smatraju da se isto ulaže u muški i ženski sport (36,2% muškaraca i 21,3% žena). Mnogo veći broj žena 26,6% nego muškaraca 19,3% ne zna da li se podjednako stimuliše ženski i muški sport u Crnoj Gori.

318. Kancelarija za rodnu ravnopravnost je u dva navrata i to 2006. i 2008. godine organizovala manifestaciju „Nedelja ženskog kulturnog stvaralaštva (ŽENES)“, u toku nedjelje kada se obilježava Međunarodni dan žena 8. mart. Manifestacija ima za cilj promovisanje ženskog kulturnog stvaralaštva u različitim oblastima i uključivala je organizaciju izložbi, predstava, književnih večeri, kulturno umjetničkih programa itd. Važno je napomenuti da su aktivnosti sprovedene širom Crne Gore i uključivale su i prezentaciju kulturnog i umjetničkog stvaralaštva Albanski i Romkinja. Kultura je kao važno područje sa stanovišta suzbijanja diskriminacije žena prepoznata u Zakonu o rodnoj ravnopravnosti, kao i u Planu aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti 2008-2012. Međutim, u Crnoj Gori nijesu rađena istraživanja koja bi ukazivala na postojanje neposredne diskriminacije na području kulture, te je stoga važno raditi u pravcu

⁴⁹ Podaci Ministarstva rada i socijalnog staranja, 2007. godine

⁵⁰ Istraživanje je sprovedla NVO Anima u saradnji sa studentkinjama Ženskih studija i aktivistkinjama ženskog nevladinog sektora, 2007. godina

kreiranja strategije rodno senzitivne kulture, tj. strategije koja bi bila usmjerena kako na osnaživanje žena za učestvovanje u kulturi tako i na osnaživanje one kulturne produkcije (izdavaštvo, pozorište, književnost, likovna umjetnost itd.) koja je angažovana na prevazilaženju rodni stereotipa.

Član 14

319. Ustav Crne Gore jemči pravo svojine i nasljeđivanja, kao i preduzetništva. Sve slobode i prava se zasnivaju na principu ravnopravnosti muškaraca i žena.

320. Shodno zakonskim propisima žene na selu, ravnopravno sa muškarcima, uživaju pravo na imovinu i pravo na nasljeđivanje. Međutim, u nekim seoskim sredinama još uvijek se gaji tradicionalni pristup pa se žene u postupku nasljeđivanja odriču svog dijela imovine u korist muških srodnika. Prema istraživanju »Rodni barometar« žene na selu su najčešće vlasnice i suvlasnice kuće ili stana u 38% slučajeva zbirno, ali su rjeđe vlasnice ili suvlasnice imanja 24% zbirno. Žene na selu u 19% slučajeva posjeduju automobil.

321. Prema podacima iz popisa stanovništva⁵¹ ukupno poljoprivredno stanovništvo u Crnoj Gori čini 33.025, od toga je 15.790 žena ili 47,81%. Od ovog broja 1846 žena se bavi poljoprivredom u urbanim naseljima dok 13.944 u ruralnim naseljima. Aktivno poljoprivredno stanovništvo koje obavlja zanimanje u Crnoj Gori ukupno iznosi 14.067. Od toga su žene 4.241 ili 30,1%. Od ovog broja 439 žena obavlja zanimanje u urbanim naseljima a 3.802 u ruralnim. Od ukupno aktivnog poljoprivrednog stanovništva 12.701 se bavi individualnom poljoprivredom tj. samostalno obavlja zanimanje na svom ili tuđem imanju. Od tog broja 3.950 su žene ili 31%, dok njih 258 obavlja aktivnost u urbanim a 3.692 u ruralnim naseljima. Broj izdržavanog poljoprivrednog stanovništva je 18.958, od toga je 11.549 žena (60,9%), dok domaćice čine 4.919 (u urbanim naseljima 336 a ruralnim 4.583). U ruralnim područjima ima 23.010 neudatih žena i 34.777 neoženjenih muškaraca. Udatih žena je 53.354 dok je broj oženjenih muškaraca 53.225. Udovica ima 14.995 dok je 3.262 udovaca. U Crnoj Gori ima ukupno 162.153 porodica, od čega u ruralnim područjima ima 61.224. Bračnih parova bez djece u ruralnim područjima ima 13.992, sa djecom 38.093, majki sa djecom 7.148 i očeva sa djecom 1.991.

322. Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti propisuje uslove za ostvarivanje socijalno zaštitnih prava, koji su isti za sve građane. Shodno navedenom, žene na selu imaju pristup socijalnoj zaštiti kao i svi građani/ke u skladu sa već navedenim članom 5 Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti. U oblasti socijalne zaštite nema posebnog programa koji bi se odnosio samo za žene na selu.

323. Kao što je već navedeno, zakonom je obezbijedena jednaka mogućnost ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu pa tako i žene sa sela imaju jednaka prava kao i žene iz grada. Za sada ne postoji nacionalna politika koja se odnosi na pružanje usluga planiranja porodice ženama na selu.

324. Usluge iz domena planiranja porodice i savjetodavne usluge žene na selu dobijaju u sklopu zdravstvenih usluga koje pružaju ginekolozi u punktovima na selu (nekoliko puta nedeljno ginekolog iz centralnog doma zdravlja posjećuje seoske punktove, ako postoji i pruža zdravstvene usluge i ovog tipa). Posebno se navedene usluge ne pružaju ženama na selu, zbog

⁵¹ Zavod za statistiku Crne Gore, 2003. godine

nedostupnosti ovog dijela zdravstvene službe na selu, ali ih može dobiti potpuno besplatno u domu zdravlja kojem pripada.

325. Zdravstvene usluge vezane za korišćenje bezbjednih mjera za zaštitu od trudnoće žene na selu mogu da dobiju pri pregledima njihovih ginekologa u zdravstvenom punktu na selu. U slučajevima potrebe žene na selu mogu konsultovati i ljekara opšte medicine koji se za vrijeme cijelog radnog vremena brine o zdravstvenom stanju cjelokupne populacije u selu.

326. Nevladine organizacije su do sada bile najaktivnije kada je u pitanju edukacija žena na selu, putem organizovanja seminara i radionica koje su imale za cilj unaprjeđenje nivoa znanja žena iz ruralnih područja o ženskim ljudskim pravima i problemu porodičnog nasilja, osnaživanju i podsticanju žena sa sela da se aktivno uključe u rješavanje problema u svojim seoskim zajednicama.

327. Među ženama na selu postoji veliko interesovanje za dodatno obrazovanje prema istraživanju «Rodni barometar». Čak 36% žena koje nijesu imale neki vid ovakvog obrazovanja željelo bi da ga dobije za razliku od samo 19% muškaraca sa sela.

328. Posebno težak položaj žene na selu se ogleda u tome što pored redovnih kućnih poslova obrađuju zemlju, iznose robu na tržište i time daju puni doprinos kućnom budžetu. Ovako opterećena žena ima malo vremena da učestvuje u razvoju i kreiranju ekonomske i kulturne politike.

329. Novčana sredstva koja opredjeljuje država za poljoprivredne kredite kao i za ostale namjene jednako su dostupna muškarcima i ženama jer se ista dodjeljuju u skladu sa prispjelim biznis planovima.

330. U svim gradovima postoje određeni prostori za prodaju poljoprivrednih proizvoda i ostalih roba na kojima 90% prodaju žene koje su same proizvele iznijetu robu ili žene koje zarađuju preprodajom robe.

331. U Crnoj Gori postoji program koji obuhvata socijalno ugrožene kategorije stanovništva koji su stekli pravo na staračku naknadu. To su osobe koje su provele životni vijek na selu baveći se poljoprivredom i nemaju druga primanja. Realizacija se vrši mjesečno. Za 2007. godinu procentualno je veći broj žena korisnika ovog programa (58,5%) u odnosu na muškarce (41,5%). Dakle, 2.797 žena ili 45% od ukupnog broja korisnika (muškarci i žene) ostvaruju pravo automatski, jer pripadaju kategoriji slobodnog bračnog stanja, udovice i razvedene. Udate, njih 790, ili 12% od ukupnog broja korisnika (muškarci i žene) su u bračnoj zajednici, međutim važno je istaći da nije rijedak slučaj da muškarac (suprug) ne ispunjava uslov godine starosti, pa iz tog razloga žena ostvaruje pravo. Procenat žena korisnika ovog programa u 2009. godini iznosi 59,9%.⁵²

⁵² Podaci Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede

332. Istraživanje „Stanje ženskih ljudskih prava u Crnoj Gori”⁵³ pokazalo je da muškarci u najvećem broju tvrde da je težak rad najveći problem žena koje žive na selu 37,4%, pa slijedi neobrazovanost 26%, pa siromaštvo 5,7%. Žene se odlučuju za slične ili gotovo iste faktore: težak rad 32,5%, neobrazovanje 30,5%, patrijarhalno vaspitanje 8,9%, pa nezaposlenost 7,7%.

333. Budući da u Crnoj Gori još uvijek ne postoje posebni programi koji se odnose na žene na selu, kao i da nije rađeno opsežno istraživanje o njihovim potrebama i položaju u društvu, posvetićemo posebnu pažnju u narednom periodu kako bi se identifikovale njihove potrebe i unaprijedio njihov status.

Član 15

334. Žene i muškarci u Crnoj Gori su potpuno ravnopravni u pogledu pravne sposobnosti da zaključuju ugovore i upravljaju imovinom. Ustav Crne Gore u članu 8 predviđa zabranu diskriminacije, posredne ili neposredne po bilo kom osnovu, takođe Ustavom se jemče i štite prava i slobode, pred zakonom su svi jednaki, bez obzira na bilo kakvu posebnost ili lično svojstvo (Ustav Crne Gore, član 17). Država garantuje ravnopravnost žene i muškarca i razvija politiku jednakih mogućnosti (Ustav Crne Gore, član 18). Zakonom o parničnom postupku propisuje se da stranka u sporu može biti svako fizičko i pravno lice, dok se u Zakonu o obligacionim odnosima navodi da strane u obligacionim odnosima mogu biti fizička i pravna lica kao i da su strane u obligacionim odnosima ravnopravne (član 2 Zakon o obligacionim odnosima.)

335. Imovinski odnosi bračnih drugova regulisani su Porodičnim zakonom od čl. 285 do čl.307. Ove odredbe propisuju da bračni drugovi mogu imati posebnu i zajedničku imovinu. Svaki bračni drug samostalno raspolaže i upravlja posebnom imovinom, ukoliko se nijesu drugačije dogovorili. Bračni drugovi tokom trajanja braka ili prije sklapanja braka mogu svoje imovinske odnose na postojećoj ili budućoj imovini urediti ugovorom (član 301 Porodični zakon). Žene imaju pravo da sklapaju ugovore u lično ime pod istim uslovima kao i muškarci.

336. Ustav Crne Gore predviđa u članu 58 da niko ne može biti lišen ili ograničen prava svojine. Porodični zakon predviđa da zajedničkom imovinom bračni drugovi u toku braka upravljaju zajednički i sporazumno, a takođe mogu i ugovoriti da upravljanje i raspolaganje zajedničkom imovinom ili njenim djelovima vrši jedan od njih (čl.291 – čl.292 Porodični zakon).

337. U zakonu o svojinsko pravnim odnosima propisano je da vlasnik ima pravo da svoju stvar drži, da je koristi i da sa njome raspolaže u granicama određenim zakonom (član 6 Zakona o svojinsko-pravnim odnosima), dok se Ustavom garantuje ravnopravnost žene i muškarca i razvija politika jednakih mogućnosti (član 18 Ustava Crne Gore). Bračni drugovi mogu imati posebnu i zajedničku imovinu (čl. 285 Porodični zakon), posebna imovina je imovina koju je bračni drug stekao prije sklapanja braka, kao i imovina koju je stekao u toku braka nasleđem, poklonom ili drugim oblicima besteretnog sticanja. Svaki bračni drug samostalno upravlja i raspolaže posebnom imovinom, ukoliko se nisu drukčije dogovorili (čl. 286 Porodični zakon).

⁵³ Istraživanje je sproveda NVO Anima u saradnji sa studentkinjama Ženskih studija i aktivistkinjama ženskog nevladinog sektora, 2007. godina

338. Vlasništvo nad imovinom odslikava još uvijek tradicionalne norme u vezi vlasništva, i realno nižu ekonomsku moć žena. Istraživanje „Rodni barometar”⁵⁴ je pokazalo da anketirane žene rjeđe posjeduju nepokretnosti i automobil od anketiranih muškaraca. Međutim, većina anketiranih je izjavila da ne posjeduje nepokretnosti. Na primjer, vlasništvo ili suvlasništvo nad stanom ima samo 25% ispitanika. Od svih ispitanica, vlasništvo ili suvlasništvo nad stanom ima 22% žena, a odgovarajući broj je za muškarce 28%. To znači da žene starosti 20-50 godina imaju oko 20% manju šansu da posjeduju stan od muškaraca iste starosti, ali čak 40% manju vjerovatnoću da posjeduju kuću (vlasnice ili suvlasnice) od muškaraca iste starosti. Vlasništvo nad stanom raste sa starošću, pa tako samo 3% žena starosti 20-29 godina ima vlasništvo nad ovom nepokretnošću, za razliku od 15% žena iz najstarije posmatrane skupine. Takođe, vlasništvo raste i s obrazovanjem. Žene s najnižim obrazovanjem imaju najmanje šanse da budu vlasnice stana (3%), dok se šanse žena sa višom ili visokom školom povećavaju za više od 4 puta (13%). Zanimljivo je da su žene na selu najčešće vlasnice i suvlasnice kuće ili stana (u čak 38% slučajeva, zbirno), ali su one rjeđe vlasnice ili suvlasnice imanja (24% zbirno). Najdrastičnije razlike u posjedovanju imovine javljaju se u vezi sa vlasništvom nad automobilom. Žene su vlasnice ili suvlasnice automobila u 26.2% slučajeva. Žene u velikom gradu posjeduju automobil ili su suvlasnice u 30% slučajeva, a na selu u 19% slučajeva.

339. Država Crna Gora je u potpunosti odgovorila svim obavezama iz člana 15. Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, jer u domaćem pravnom sistemu ne postoji ni jedna odredba kojom se ograničavaju prava žena.

340. U pogledu prava na suđenje ne postoji razlika u odnosu na žene i muškarce. Svako ima pravo na pravično i javno suđenje u razumnom roku pred nezavisnim, nepristrasnim i zakonom ustanovljenim sudom (član 32 Ustav Crne Gore). Stranka koja je potpuno poslovno sposobna može sama da vrši radnje u postupku (član 77 Zakon o parničnom postupku). Žene su slobodne u izboru zanimanja i zapošljavanja (član 62 Ustava), takođe i Porodični zakon propisuje u članu 43 da su bračni drugovi slobodni u izboru rada i zanimanja. Žene advokati mogu da zastupaju svoje klijente pred sudom po potpuno istim uslovima kao i muškarci. Zakon o advokaturi u članovima 4,5,6 i 7 predviđa uslove za bavljenje advokaturom. Žene mogu biti birane za porotnika pod uslovima koje predviđa Zakon o sudovima u članu 70.

341. U Crnoj Gori ne postoji razlika između žena i muškaraca u pogledu pristupa pravnim službama, Ustav propisuje da svako ima pravo pristupa informacijama u posjedu državnih organa i organizacija koje vrše javna ovlašćenja (član 51 Ustava Crne Gore). Svako ima pravo na pravnu pomoć. (član 20 i član 21 Ustava Crne Gore), u Crnoj Gori je u fazi izrade i donošenja Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći.

342. Ne postoji razlika u visini izrečene kazne između muškarca i žene, pod istim ili sličnim okolnostima, Ustav Crne Gore propisuje pravo na pravično i javno suđenje u razumnom roku pred nezavisnim, nepristrasnim i zakonom ustanovljenim sudom (član 32 Ustava Crne Gore). Takođe i Krivični zakon propisuje uslove za izricanje kazne (član 3.) u kojim ne postoji razlika između muškarca i žene.

⁵⁴ Istraživanje za potrebe Kancelarije za rodnu ravnopravnost sprovela Agencija Altera MB, 2007. godine

343. U Crnoj Gori nije sprovedeno istraživanje koje se odnosi na sudsko rezonovanje i sudsku praksu koje bi imalo različit uticaj na žene i muškarce.

344. U Ustavu i zakonima Crne Gore ne postoje pravni koncepti koji se odnose na žene ali ne i na muškarce.

345. Ustav Crne Gore u članu 39. propisuje slobodu kretanja i nastanjivanja. Običaji i tradicija ne ograničavaju ostvarivanje ovog prava ženama.

346. Žene i muškarci imaju jednaka zakonska prava slobode kretanja i izbora mjesta stanovanja, to pravo je garantovano Ustavom Crne Gore (član 39). Takođe Porodičnim zakonom je propisano da bračni drugovi sporazumno određuju mjesto stanovanja (član 42. Porodici zakon).

347. Ustavom Crne Gore garantuje se ravnopravnost žena i muškaraca (čl.18), a takođe se jemči pravo na slobodu kretanja i nastanjivanja, kao i napuštanja Crne Gore (čl.39.)

Član 16.

348. U našem porodičnom pravu članovi porodice imaju jednaka prava i dužnosti bez obzira na pol i status. Ovo proizilazi iz šireg ustavnog principa o zabrani bilo koje diskriminacije u društvu (čl. 8 Ustava CG). Posebno je istaknuta odredba Porodičnog zakona, kojom su muškarac i žena potpuno izjednačeni u ličnim i imovinskim pravima (čl. 39 PZ), iz razloga što ona naglašava razliku prema nekadašnjim patrijahalnim odnosima u porodici gdje je žena bila neravnopravna i potčinjena kao supruga, majka, usvojilac, staralac i uopšte član porodice.

349. Porodičnim zakonom (»Sl.list RCG«, br. 1/07) regulisani su, pored materijalnog porodičnog prava, i pojedini sudski i upravni postupci u pravnim stvarima iz porodičnih odnosa - tzv. porodično procesno pravo (čl. 316-372 PZ).

350. Vjerski zakoni i običajno pravo ne predstavljaju izvor našeg porodičnog prava. Kada je riječ o pravnoj tipologiji porodice onda, se kao kriterijumi za podjelu uzimaju osnov iz kojeg porodica nastaje i širina srodnika koje obuhvata. Prema osnovu iz kojeg nastaju postoje tri vrste porodica: bračna, vanbračna i porodica po usvojenju. Bračna porodica nastaje rođenjem djece u braku, kao zakonom uređenoj zajednici muškarca i žene. Ovu porodicu čine bračni drugovi sa svojim potomcima. Vanbračna porodica označava faktičku zajednicu muškarca i žene u kojoj su rođena djeca. Ova vrsta porodice zasniva se na vanbračnoj zajednici i rađanju djece u njoj. Porodica po usvojenju (adoptivna porodica) zasniva se vještačkim putem, na osnovu pravnog akta (rješenja ili ugovora) kojim se između jednog punoljetnog lica (ili bračnih drugova) i tuđeg maloljetnog djeteta zasniva roditeljski odnos. Prema širini srodnika koje obuhvata, porodica se dijeli na užu i širu. Porodicu u užem smislu, sačinjavaju bračni ili vanbračni drugovi i njihovi prvostepeni potomci. Porodicu u širem smislu, čine roditelji i njihova punoljetna djeca i njihovi bračni drugovi.

351. Ustavnim načelom (čl. 71 Ustava CG) definisana je sloboda čovjeka da sklopi brak i ona obuhvata mogućnost da se brak sklopi ili ne sklopi i da se slobodno izabere bračni partner. Ova sloboda na izvjestan način regulisana je i u osnovnim odredbama Porodičnog zakona (čl. 3 PZ).

Naše pravo ne poznaje nijednu odredbu kojom bi se nalagalo nekom licu da mora sklopiti brak. Danas se može reći da je brak ustanova od opšt društvenog interesa. Ovo se ogleda kroz odgovarajuće društveno posredovanje i intervenciju u nastanku, ostvarivanju i prestanku braka. Norme putem kojih se ta intervencija ostvaruje su pretežno imperativnog karaktera. Takva je i odredba Porodičnog zakona (čl. 16) kojom se kao osnovni uslov za zaključenje punovažnog braka zahtijeva saglasna izjava volja oba buduća bračna druga, što znači da se u odsustvu iste ne može zaključiti punovažan brak.

352. Zaključenjem braka nastaju za bračne drugove određena prava i dužnosti, predviđeni zakonom, u pogledu kojih su oba supružnika ravnopravna (čl. 39 i 40 PZ). Broj odredbi zakona koji o njima govori vrlo je skroman, iako sadržina braka čini njegovu suštinu, iz razloga što je sadržina prava i obaveza bračnih drugova pretežno moralne prirode i kao takva nepogodna za pravno oblikovanje, kao i zbog sve veće autonomije, sloboda i prava bračnih drugova, prepušta im se da sami uredi međusobne odnose.

353. Naše porodično zakonodavstvo sadrži zabranu zaključenja braka licu koje je već u braku (čl. 19 PZ). »Niko ne može sklopiti novi brak dok mu prethodni nije prestao na zakonom predviđen način«. Porodičnim zakonom predviđene su izvjesne preventivne mjere u cilju spriječavanja višebračnosti (obaveza budućih bračnih drugova da podnesu izvode iz knjige rođenih, koji ne mogu biti stariji od tri mjeseca, i sl.). Pored preventivnih, u zakonu su predviđene i izvjesne represivne mjere protiv višebračnosti. Ništavost braka koja se predviđa kao sankcija višebračnosti (čl. 47 st. 1 PZ), smatra se da nije dovoljna u ovom slučaju, pa je propisano krivično djelo dvobračnosti (čl. 213 Krivičnog zakonika CG). Ono ima dva oblika: jedan postoji kada neko lice koje se već nalazi u braku zaključi novi brak (stav 1), a drugi oblik čini lice koje zaključi brak sa licem za koje zna da se već nalazi u braku (stav 2). Za ovo krivično djelo predviđa se novčana kazna ili kazna zatvora do dvije godine.

354. Iz ustavnog principa proizilazi da djeca rođena van braka imaju ista prava i obaveze kao i djeca rođena u braku (čl. 72 st. 3), te su, stoga, prava i obaveze roditelja prema djeci jednaka bez obzira da li su djeca rođena u braku ili van braka (čl. 6 PZ). Porodičnim zakonom vanbračnoj zajednici priznato je samo alimentaciono i svojinskopravno dejstvo, što znači da je zajednica života muškarca i žene koja traje duže vrijeme (vanbračna zajednica), izjednačena sa bračnom zajednicom u pogledu prava na međusobno izdržavanje i drugih imovinsko-pravnih odnosa, ako između njih nema smetnji za sklapanje punovažnog braka (čl. 12).

355. Pored prava i dužnosti bračnih drugova uzajamne prirode, postoje određena lična prava i slobode koje bračni drugovi individualno vrše. Jedno od tih prava je profesionalna aktivnost supružnika. Ustavom je zagarantovano pravo svakog lica da slobodno izabere svoje zanimanje (čl. 62), dok je Porodičnim zakonom propisano da je svaki bračni drug nezavistan u izboru rada i zanimanja (čl. 43).

356. Zaključenjem braka nastaju za bračne drugove određena prava i dužnosti, predviđeni zakonom, u pogledu kojih su oba supružnika ravnopravna (čl. 39, 40 i 44 PZ).

357. Prema našem porodičnom zakonodavstvu zajedničkom imovinom smatra se imovina koju su bračni drugovi stekli radom u toku trajanja bračne zajednice, kao i prihodi od te imovine (čl.

288 PZ). Zajednička imovina bračnih drugova je specifičan imovinski institut porodičnog prava. Titular ove imovine je dvojni subjekat - muž i žena zajedno. Sva prava i obaveze pripadaju bračnim drugovima zajedno i nepodijeljeno. Neodređenost udjela bračnih drugova u zajedničkoj imovini ima za posljedicu i dva pravila izričito propisana zakonom: 1) bračni drug ne može pojedinačno raspolagati svojim udjelom u nepodijeljenoj imovini, niti ga može opteretiti pravnim poslom među živima (čl. 290 PZ); i 2) prava bračnih drugova na nepokretnostima koje su njihova zajednička imovina upisuju se u registar nepokretnosti i druge odgovarajuće registre na ime oba bračna druga kao njihova zajednička imovina sa neopredijeljenim djelovima. Ako je u u registar nepokretnosti i druge odgovarajuće registre upisan kao vlasnik na zajedničkoj imovini samo jedan bračni drug, što je čest slučaj u praksi, smatraće se da je upis izvršen na ime oba bračna druga, osim ukoliko je upis izvršen na osnovu pismenog ugovora između bračnih drugova (čl. 289).

358. Porodičnim zakonodavstvom Crne Gore uređeno je da pravo na tužbu za razvod braka imaju oba bračna druga (čl. 323). To je njihovo opšte i subjektivno pravo. U našem pravu postoji jedno privremeno ograničenje prava na tužbu. Prema čl. 58, „muž ne može tražiti razvod braka za vrijeme trudnoće žene, odnosno dok njihovo dijete ne navrší godinu dana života, osim ako žena pristane na razvod“. Navedeno ograničenje uvedeno je radi zaštite interesa trudne žene, majke i novorođenčeta. Ovakvo rješenje je u skladu sa ustavnim načelom o posebnoj društvenoj zaštiti majke i djeteta (čl. 73 Ustav CG).

359. Razvodom braka pored posljedica lične prirode nastaju i određene posljedice imovinskopravne prirode, od čijeg načina uređivanja najdirektnije i najviše zavisi život i položaj bivših bračnih supružnika. Jedna od tih posljedica je i dioba zajedničke imovine. Odredbama Porodičnog zakona regulisano je da bračni drugovi mogu tražiti da se brak razvede na osnovu njihovog sporazuma. Uz predlog za sporazumni razvod braka bračni drugovi su dužni da podnesu pisani sporazum o vršenju roditeljskog prava i diobi zajedničke imovine (čl. 57). Ako ne dođe do sporazuma, imovina bračnih drugova dijeli se na jednake djelove (čl. 294).

360. Pravo odnosno obaveza međusobnog izdržavanja bračnih drugova postoji ne samo za vrijeme trajanja braka već, pod određenim uslovima, i poslije razvoda. Pravo na izdržavanje nakon razvoda ima onaj bračni drug koji nema dovoljno sredstava za izdržavanje, nesposoban je za rad ili se ne može zaposliti, srazmjerno mogućnostima drugog bračnog druga (čl. 262 PZ). Da bi neobezbijeđeni bračni drug dobio izdržavanje poslije razvoda braka potrebno je da u brakorazvodnoj parnici, do zaključenja glavne rasprave, postavi zahtjev za izdržavanje (čl. 263 st. 1). Izuzetno, bračni drug koji u brakorazvodnoj parnici nije tražio da mu se dosudi izdržavanje na teret drugog bračnog druga, može iz opravdanih razloga, takav zahtjev postaviti u odvojenoj parnici u roku od godine dana poslije razvoda braka ali samo ako su pretpostavke za izdržavanje nastale prije razvoda braka i trajale neprekidno do zaključenja glavne rasprave u parnici za izdržavanje, ili ako je u ovom roku nastupila nesposobnost za rad kao posledica tjelesne povrede ili narušenog zdravlja iz vremena prije razvoda braka (čl. 263 st. 2).

361. Ako su se u slučaju razvoda braka bračni drugovi sporazumjeli o izdržavanju, ili je jedan bračni drug bez izričitog sporazuma učestvovao u izdržavanju drugog bračnog druga plaćanjem određenih novčanih iznosa, ostavljajući mu na korišćenje svoju imovinu ili na drugi način, rok iz stava 2 za postavljanje zahtjeva za izdržavanje teče od dana kad je učinjeno poslednje davanje na

ime izdržavanja, odnosno od dana kad je bračnom drugu vraćena njegova imovina (čl. 263 st. 3). Nedavanje izdržavanja, od strane lica čija je dužnost utvrđena izvršnom sudskom odlukom ili izvršnim poravnanjem pred sudom ili drugim nadležnim organom, u iznosu i na način kako je to odlukom odnosno poravnanjem utvrđeno, u našem pravu predstavlja krivično djelo, za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine (čl. 221 Krivičnog zakonika).

362. Odrebama porodičnog zakona uređena je dioba zajedničke imovine bračnih drugova nakon razvoda braka. Bračni drugovi mogu zajedničku imovinu sporazumno podijeliti tako da odrede djelove u čitavoj imovini ili jednom dijelu imovine ili na pojedinoj stvari, kao i da svakom bračnom drugu pripadnu pojedine stvari ili prava iz te imovine ili da jedan bračni drug isplati drugom novčanu vrijednost njegovog dijela. Sporazum iz stava 1 ovog člana mora biti sačinjen u pisanoj formi. Ako ne dođe do sporazuma, imovina bračnih drugova dijeli se na jednake djelove. Na zahtjev bračnog druga koji dokaže da je njegov doprinos u sticanju zajedničke imovine očigledno i značajno veći od doprinosa drugog bračnog druga, sud će zajedničku imovinu podijeliti prema doprinosu svakog od njih. Pri utvrđivanju udjela svakog bračnog druga sud će voditi računa ne samo o prihodima i zaradi svakog bračnog druga, već i o pomoći jednog bračnog druga drugome, o radu, domaćinstvu i porodici, o brizi oko vaspitanja i podizanja djece, kao i o svakom drugom vidu rada i saradnje u upravljanju, održavanju i povećanju zajedničke imovine (čl. 14 PZ).

363. U našem pravu zajednica života muškarca i žene koja traje duže vrijeme (vanbračna zajednica) izjednačena je sa bračnom zajednicom u pogledu prava na međusobno izdržavanje i drugih imovinsko-pravnih odnosa (čl. 12. PZ). Što se tiče izdržavanja, ako je prestala vanbračna zajednica žene i muškarca, svako od njih pod uslovima koji važe za bračne drugove, ima pravo na izdržavanje od drugog, ako je zajednica trajala duže vremena (čl. 268. PZ). Na imovinske odnose vanbračnih drugova shodno se primjenjuju zakonske odredbe o imovinskim odnosima bračnih drugova (čl. 306. PZ).

364. Porodični zakon ne sadrži odredbe o zaštiti od nasilja u porodici jer je zauzet stav da se materijalna i procesna pravila o ovim odnosima, koji su po svojoj prirodi, nastanku i zaštiti drugačiji, predlože u posebnom zakonu. Nasilje u porodici predstavlja ozbiljan problem u savremenim društvima, tako da je sve veći broj onih zakonodavstava, uključujući i naše (čl. 220 Krivičnog zakonika, «Sl.list RCG», br. 47/06), koja predviđaju ovo krivično djelo. Krivično djelo ima osnovni oblik (stav 1), tri teža oblika (st. 2. do 4) i poseban oblik (stav 5). Osnovni oblik (stav 1), postoji onda kada se primjenom nasilja ugrožava tjelesni ili duševni integritet člana svoje porodice. Teži oblik (stav 2) postoji s obzirom na način izvršenja, odnosno upotrijebljeno sredstvo. Kvalifikatornu okolnost predstavlja korišćenje oružja, opasnog oruđa ili drugog sredstva podobnog da tijelo teško povrijedi ili zdravlje teško naruši pri izvršenju osnovnog djela (stav 1). Drugi teži oblik (stav 3) postoji u slučaju da je uslijed djela iz stava 1. i 2. nastupila teška tjelesna povreda ili teško narušavanje zdravlja ili su učinjena prema maloljetnom licu. Najteži oblik (stav 4) postoji u slučaju da je uslijed djela iz stava 1, 2 i 3. nastupila smrt člana porodice. Poseban oblik (stav 5) postoji zbog obezbjeđivanja sankcija za kršenje mjera zaštite od nasilja u porodici propisanih Porodičnim zakonom, obzirom da taj zakon u tom slučaju ne predviđa nikakve sankcije.

365. Pravo na slobodno roditeljstvo uređeno je Porodičnim zakonom. Pravo je svakog lica da slobodno odlučuje o rađanju svoje djece, a kao roditelja da stvara mogućnost i obezbijeduje uslove za njihov zdrav psihofizički razvoj u porodici i društvu (čl. 7 st. 1).

366. Nacionalna politika države koja se odnosi na planiranje porodice uređena je ustavnim principom, na način što država stvara uslove kojim se podstiče rađanje djece (čl. 73). Dalje, u Porodičnom zakonu propisano je da, država mjerama socijalne, zdravstvene i pravne zaštite, sistemom vaspitanja, obrazovanja i informisanja, politikom zapošljavanja, stambenom i poreskom politikom, kao i razvijanjem svih drugih djelatnosti u korist porodice i njenih članova obezbijeduje uslove za slobodno i odgovorno roditeljstvo (čl. 7 st. 2).

367. Obaveza roditelja da se staraju o djeci predviđena je Ustavom (čl. 72 st. 2). Staranje o djetetu obuhvata: čuvanje, podizanje, vaspitavanje, obrazovanje, zastupanje, izdržavanje kao i upravljanje i raspolaganje imovinom djeteta (čl. 69 st. 2 PZ).

368. Prilikom sklapanja braka bračni drugovi mogu da se sporazumiju da svaki od njih zadrži svoje prezime, da kao zajedničko prezime uzmu prezime jednog od njih, da kao zajedničko prezime uzmu oba njihova prezimena i da samo jedan od njih svom prezimenu doda i prezime drugog bračnog druga (čl. 41 PZ). Način određivanje ličnog imena djeteta propisan je Zakonom o ličnom imenu («Sl.list CG», br. 47/2008). Roditelji sporazumno određuju lično ime djeteta i ono može dobiti prezime jednog ili oba roditelja (čl. 6).

369. Nad sopstvenom djecom roditelji, bilo da je u pitanju otac ili majka, ne mogu vršiti starateljstvo već vrše roditeljsko pravo zajednički i sporazumno. Pod starateljstvo se stavlja dijete koje je bez roditeljskog staranja ili punoljetno lice koje nije u mogućnosti da se stara o sebi, svojim pravima, interesima i obavezama (čl. 178 PZ).

370. “Prirodni” staratelji djeteta su roditelji. Razlika između prirodnih staratelja i imenovanih staratelja formulisana je na taj način da staratelj nema roditeljska prava, već roditeljske zadatke – dužnosti.

371. Bez obzira na to što dijete ima pravo da živi sa oba roditelja, to po razvodu braka više nije moguće. Sud je obavezan da presudom o razvodu braka odluči o tome koji će se roditelj dalje brinuti o djeci, vodeći se interesom djeteta. Porodični zakon, prvi put u naše zakonodavstvo, uvodi odredbu o tome da roditelji mogu nastaviti da zajednički vrše roditeljsko pravo i kada prestanu da vode zajednički život, ako zaključe sporazum o zajedničkom vršenju roditeljskog prava i ako sud procijeni da je taj sporazum u najboljem interesu djeteta (čl. 76 st. 2). Na taj način roditelji mogu da vrše sva prava i dužnosti iz sadržine roditeljskog prava i nakon što prestanu da žive zajedno (u braku ili vanbračnoj zajednici) te i na taj način pokušaju da izbjegnu neprijateljstvo i nezadovoljstvo prema sudskoj odluci kojom se za vršioca prava određuje samo jedan od njih.

Podaci iz tabele koja slijedi jasno pokazuju da se djeca u najvećem broju dodjeljuju majci na staranje.⁵⁵

	razvedeni brakovi	s izdržava nom djecom	djeca su nakon razvoda dodijeljena											
			ženi				mužu				ostal o			
			jedno	dvoje	3 i više	ukupno	jedno	dvoje	3 i više	ukupno	jedno	dvoje	3 i više	ukupn o
1980	259	125	47	30	15	92	15	11	6	32	0	1	0	1
2000	435	263	99	72	29	200	20	11	12	43	1	12	7	20
2001	492	307	132	92	24	248	18	12	10	40	1	8	10	19
2002	506	300	124	91	33	248	13	15	7	35	0	14	3	17
2003	494	274	86	85	27	198	17	24	16	57	0	12	7	19
2004	505	287	119	83	28	230	18	18	10	46	0	6	5	11
2005	499	277	113	79	32	224	11	15	5	31	1	11	10	22
2006	470	267	101	76	47	224	12	8	7	27	0	9	7	16
2007	453	238	105	51	24	180	9	7	5	21	0	7	3	10

372. Punoljetsvo se stiče sa navršenom 18-om godinom života (čl. 13 PZ).

373. Godina sticanja bračne sposobnosti se poklapa sa godinom sa kojom se stiče poslovna sposobnost. Propisivanjem osamnaeste godine kao doba sticanja bračne sposobnosti za oba pola zakonodavac je doslovno sproveo ustavno načelo o ravnopravnosti polova (čl. 1 Ustava CG). Izuzetno, sud može dozvoliti sklapanje braka maloljetnom licu starijem od 16 godina, u skladu sa posebnim zakonom (čl. 24 PZ).

374. Običajno pravo ne predstavlja izvor našeg porodičnog prava.

375. Naše pozitivno pravo nema pomena o ustanovi vjereničkog odnosa između djece, tj. ona je izvan pravnog normiranja.

376. Nesporno je da treba inkriminisati preduzimanje seksualnih radnji prema licima koja nisu dostigla dovoljan stepen fizičke i psihičke razvijenosti za stupanje u seksualne odnose. Međutim, taj stepen razvijenosti ne dostižu svi pojedinci u tačno određenom, istom starosnom dobu. Naš zakonodavac se opredijelio za četrnaest godina kao za prosječno starosno doba u kome većina pojedinaca dostiže biološku polnu zrelost. S toga, u našem pravu obljuba sa djetetom predstavlja krivično djelo (čl. 206 Krivični zakonik). Krivično djelo ima osnovni (stav 1) i dva teža oblika (stav 2 i 3). U stavu 1. inkriminisano je vršenje obljube ili sa njom izjednačenog čina sa djetetom, tj. licem koje nije navršilo četrnaest godina. Teži oblik iz stava 2. obuhvata sledeće kvalifikatorne okolnosti: nastupanje teške tjelesne povrede djeteta, ako je djelo izvršeno od strane više lica ili je za posledicu imalo trudnoću. Najteži oblik iz stava 3. postoji u slučaju nastupanja smrti djeteta. U stavu 4. predviđen je osnov isključenja postojanja krivičnog djela

⁵⁵ Zavod za statistiku

kada su u pitanju određeni učinioci. Naime, neće postojati ovo krivično djelo ukoliko između učinioca i djeteta ne postoji značajnija razlika u njihovoj duševnoj i tjelesnoj zrelosti.

377. Zakonom o matičnim registrima («Sl. list CG» 47/08) određeno je da se u matičnim registrima vrši evidentiranje rođenja, zaključenja braka, smrti i drugih zakonom utvrđenih podataka koji se odnose ili su u vezi sa ličnim i porodičnim statusom crnogorskih državljana, nastalim u Crnoj Gori i drugoj državi, kao i državljana drugih država i lica bez državljanstva nastalim u Crnoj Gori. Odmah po vjenčanju bračnim drugovima se po službenoj dužnosti izdaje izvod iz matične knjige vjenčanih, kao dokaz o zaključenom braku (čl. 37 i 38 PZ).

378. Novo porodično pravo sprovodeći ustavni princip o odvojenosti crkve od države otklonilo je uticaj vjere i vjerskih organizacija na brak i porodicu (čl. 14 Ustava CG). Brak i odnosi u porodici uređuju se zakonom i nalaze se u nadležnosti države. Pravila vjerskih organizacija ne mogu se primjenjivati u sudskoj i upravnoj praksi, a eventualni religiozni rituali povodom braka i odnosa u porodici nemaju pravni značaj. Prema Zakonu o nasljeđivanju («Sl. list RCG», br. 4/76, 10/76 i 22/78) građani su pod istim uslovima ravnopravni u nasljeđivanju (član 4).

379. Zakonom se ne nameće bračnim drugovima nijedno rješenje koje bi se ticalo vođenja domaćinstva. U ovom pogledu bračni drugovi su samostalni i ravnopravni i sporazumno odlučuju o tome kako će urediti odnose i obavljati poslove koji se tiču bračne odnosno porodične zajednice (čl. 44 PZ).

IV ANEKS

CITATI GLAVNIH USTAVNIH I ZAKONODAVNIH TEKSTOVA

Ustav Crne Gore („Službeni list CG“, broj 1/07)

Ljudska prava i slobode

Član 6

Crna Gora jemči i štiti prava i slobode.

Prava i slobode su nepovredivi.

Svako je obavezan da poštuje prava i slobode drugih.

Zabrana izazivanja mržnje

Član 7

Zabranjeno je izazivanje ili podsticanje mržnje ili netrpeljivosti po bilo kom osnovu.

Zabrana diskriminacije

Član 8

Zabranjena je svaka neposredna ili posredna diskriminacija, po bilo kom osnovu.

Neće se smatrati diskriminacijom propisi i uvođenje posebnih mjera koji su usmjereni na stvaranje uslova za ostvarivanje nacionalne, rodne i ukupne ravnopravnosti i zaštite lica koja su po bilo kom osnovu u nejednakom položaju.

Posebne mjere se mogu primjenjivati samo dok se ne ostvare ciljevi zbog kojih su preduzete.

Pravni poredak

Član 9

Potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava sastavni su dio unutrašnjeg pravnog poretka, imaju primat nad domaćim zakonodavstvom i neposredno se primjenjuju kada odnose uređuju drukčije od unutrašnjeg zakonodavstva.

Crnogorsko državljanstvo

Član 12

U Crnoj Gori postoji crnogorsko državljanstvo.

Crna Gora štiti prava i interese crnogorskih državljana.

Crnogorski državljanin ne može biti prognan niti izručen drugoj državi, osim u skladu sa međunarodnim obavezama Crne Gore.

Osnov i jednakost

Član 17

Prava i slobode ostvaruju se na osnovu Ustava i potvrđenih međunarodnih sporazuma.

Svi su pred zakonom jednaki, bez obzira na bilo kakvu posebnost ili lično svojstvo.

Rodna ravnopravnost

Član 18

Država jemči ravnopravnost žene i muškarca i razvija politiku jednakih mogućnosti.

Zaštita

Član 19

Svako ima pravo na jednaku zaštitu svojih prava i sloboda.

Pravni lijek

Član 20

Svako ima pravo na pravni lijek protiv odluke kojom se odlučuje o njegovom pravu ili na zakonom zasnovanom interesu.

Pravna pomoć

Član 21

Svako ima pravo na pravnu pomoć.

Pravnu pomoć pruža advokatura, kao nezavisna i samostalna profesija, i druge službe.

Pravna pomoć može biti besplatna, u skladu sa zakonom.

Privremeno ograničenje prava i sloboda

Član 25

Za vrijeme proglašenog ratnog ili vanrednog stanja može se ograničiti ostvarivanje pojedinih ljudskih prava i sloboda, u obimu u kojem je to neophodno.

Ograničenje se ne smije činiti po osnovu pola, nacionalnosti, rase, vjere, jezika, etničkog ili društvenog porijekla, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja ili bilo kakvog drugog ličnog svojstva.

Ne mogu se ograničiti prava na: život; pravni lijek i pravnu pomoć; dostojanstvo i poštovanje ličnosti; pravično i javno suđenje i načelo zakonitosti; pretpostavku nevinosti; odbranu; naknadu štete za nezakonito ili neosnovano lišenje slobode i neosnovanu osudu; slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti; zaključenje braka.

Ne mogu se ukidati zabrane: izazivanja ili podsticanja mržnje ili netrpeljivosti; diskriminacije; ponovnog suđenja i osude za isto krivično djelo; nasilne asimilacije.

Mjere ograničenja mogu važiti najduže dok traje ratno ili vanredno stanje.

Biračko pravo

Član 45

Pravo da bira i da bude biran ima državljanin Crne Gore koji je navršio 18 godina života i ima najmanje dvije godine prebivališta u Crnoj Gori.

Biračko pravo se ostvaruje na izborima.

Biračko pravo je opšte i jednako.

Izbori su slobodni i neposredni, a glasanje je tajno.

Svojina

Član 58

Jemči se pravo svojine.

Niko ne može biti lišen ili ograničen prava svojine, osim kada to zahtijeva javni interes, uz pravičnu naknadu.

Prirodna bogatstva i dobra u opštoj upotrebi su u državnoj svojini.

Preduzetništvo

Član 59

Jemči se sloboda preduzetništva.

Sloboda preduzetništva može se ograničiti samo ako je to neophodno radi zaštite zdravlja ljudi, životne sredine, prirodnih bogatstava, kulturne baštine ili bezbjednosti i odbrane Crne Gore.

Pravo nasljeđivanja

Član 60

Jemči se pravo nasljeđivanja.

Zdravstvena zaštita

Član 69

Svako ima pravo na zdravstvenu zaštitu.

Dijete, trudnica, staro lice i lice sa invaliditetom imaju pravo na zdravstvenu zaštitu iz javnih prihoda, ako to pravo ne ostvaruju po nekom drugom osnovu.

Zaštita majke i djeteta

Član 73

Majka i dijete uživaju posebnu zaštitu.

Država stvara uslove kojima se podstiče rađanje djece.

Način odlučivanja

Član 113

U lokalnoj samoupravi odlučuje se neposredno i preko slobodno izabраниh predstavnika.

Pravo na lokalnu samoupravu obuhvata pravo građana i organa lokalne samouprave da uređuju i upravljaju određenim javnim i drugim poslovima, na osnovu sopstvene odgovornosti i u interesu lokalnog stanovništva.

Nadležnost

Član 149

Ustavni sud odlučuje:

- 1) o saglasnosti zakona sa Ustavom i potvrđenim i objavljenim međuna-rodним ugovorima;
- 2) o saglasnosti drugih propisa i opštih akata sa Ustavom i zakonom;
- 3) o ustavnoj žalbi zbog povrede ljudskih prava i sloboda zajamčenih Ustavom, nakon iscrpljivanja svih djelotvornih pravnih sredstava;
- 4) da li je predsjednik Crne Gore povrijedio Ustav ;

- 5) o sukobu nadležnosti između sudova i drugih državnih organa, između državnih organa i organa jedinica lokalne samouprave i između organa jedinica lokalne samouprave;
- 6) o zabrani rada političke partije ili nevladine organizacije;
- 7) o izbornim sporovima i sporovima u vezi sa referendumom koji nijesu u nadležnosti drugih sudova;
- 8) o saglasnosti sa Ustavom mjera i radnji državnih organa preduzetih za vrijeme ratnog i vanrednog stanja;
- 9) vrši i druge poslove utvrđene Ustavom.

Ako je u toku postupka za ocjenu ustavnosti i zakonitosti propis prestao da važi, a nijesu otklonjene posljedice njegove primjene, Ustavni sud utvrđuje da li je taj propis bio saglasan sa Ustavom, odnosno sa zakonom za vrijeme njegovog važenja.

Ustavni sud prati ostvarivanje ustavnosti i zakonitosti i o uočenim pojavama neustavnosti i nezakonitosti obavještava Skupštinu.

Zakon o rodnoj ravnopravnosti („Službeni list RCG“, broj 46/07)

Član 1

Ovim zakonom uređuje se način obezbjeđivanja i ostvarivanja prava po osnovu rodne ravnopravnosti, u skladu sa međunarodnim aktima i opšte prihvaćenim pravilima međunarodnog prava, kao i mjere za eliminisanje diskriminacije po osnovu pola i stvaranje jednakih mogućnosti za učešće žena i muškaraca u svim oblastima društvenog života.

Član 2

Rodna ravnopravnost podrazumijeva ravnopravno učešće žena i muškaraca u svim oblastima javnog i privatnog sektora, jednak položaj i jednake mogućnosti za ostvarivanje svih prava i sloboda i korišćenje ličnih znanja i sposobnosti za razvoj društva, kao i ostvarivanje jednake koristi od rezultata rada.

Član 4

Diskriminacija po osnovu pola je svako pravno ili faktičko, neposredno ili posredno razlikovanje, privilegovanje, isključivanje ili ograničavanje zasnovano na polu zbog kojeg se nekom licu otežava ili negira priznavanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava i sloboda u političkom, obrazovnom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, sportskom, građanskom i drugim područjima javnog života.

Diskriminacijom, u smislu stava 1 ovog člana, smatra se i seksualno uznemiravanje, podsticanje drugog lica na diskriminaciju, kao i korišćenje riječi u muškom rodu kao generički neutralne forme za muški i ženski rod.

Diskriminacijom iz stava 1 ovog člana ne smatra se pravo žena na zaštitu materинства, kao i propisanu posebnu zaštitu na radu zbog bioloških karakteristika.

Član 7

Izrazi upotrijebljeni u ovom zakonu imaju sljedeća značenja:

- 1) **rod** je društveno uspostavljena uloga žena i muškaraca u javnom i privatnom životu koja se razvila na biološkoj razlici polova;
- 2) **pol** predstavlja biološku karakteristiku po kojoj se razlikuju ljudska bića na muška i ženska;

3) **jednake mogućnosti** podrazumijevaju nepostojanje ograničenja po osnovu pola za učešće muškaraca i žena u političkoj, ekonomskoj, društvenoj, kulturnoj i drugim oblastima društvenog života, čime se obezbjeđuje ostvarivanje njihovih prava i sloboda;

4) **nejednak tretman** je svako postupanje kojim se pravi razlika između muškaraca i žena zato što pripadaju različitim polovima ili se neopravdano daje prednost licu jednog pola u odnosu na lice drugog pola;

5) **neposredna diskriminacija** po osnovu pola postoji kad se lice tretira ili može biti tretirano nepovoljnije u odnosu na lice drugog pola, u istoj ili sličnoj situaciji, isključivo po osnovu pola;

6) **posredna diskriminacija** po osnovu pola postoji kad propis, drugi akt, kriterijum ili radnja, u istim ili sličnim okolnostima, dovodi u nepovoljniji položaj lice jednog pola u odnosu na lice drugog pola;

7) **nasilje po osnovu pola** je djelo kojim se nanosi ili može biti nanijeta fizička, mentalna, seksualna ili ekonomska šteta ili patnja, kao i prijetnja takvim djelom koja ozbiljno sputava lice da uživa u svojim pravima i slobodama u javnom ili privatnom životu, uključujući porodično nasilje, incest, silovanje i trgovinu ljudima;

8) **seksualno uznemiravanje** je svako neželjeno fizičko, verbalno ili neverbalno ponašanje seksualnog karaktera, koje ima za cilj ili predstavlja povredu ličnog dostojanstva ili kad stvara stanje straha, neugodno, agresivno, ponižavajuće ili uvrjedljivo stanje.

Član 25

Predstavka kojom se ukazuje na posrednu ili neposrednu diskriminaciju po osnovu pola podnosi se Ministarstvu.

Zaposleni/e u Ministarstvu dužni/e su da čuvaju lične podatke koje saznaju u postupku po predstavi, u skladu sa propisima o zaštiti ličnih podataka.

Član 26

Predstavku može podnijeti svako lice koje smatra da je diskriminisano po osnovu pola.

Predstavku, u ime lica koje je diskriminisano po osnovu pola, uz njegovu/njenu saglasnost, može podnijeti i drugo pravno i fizičko lice.

Ministarstvo može postupati i po anonimnoj predstavi, ukoliko se njome ukazuje na posrednu diskriminaciju po osnovu pola i koja sadrži dovoljno podataka za otkrivanje i utvrđivanje postojanja diskriminacije po osnovu pola.

Član 27

Ministarstvo neće postupati po predstavi iz koje očigledno proizilazi da se ne radi o diskriminaciji po osnovu pola.

O razlozima nepostupanja po predstavi Ministarstvo obavještava podnosioca/teljku predstavke.

Član 28

Ministarstvo obavještava organ, poslodavca, političku stranku i drugo pravno ili fizičko lice na koje upućuje predstavku (u daljem tekstu: protivna strana) o postupanju po predstavi, a može od njih i da zahtijeva da u određenom roku dostave izjašnjenja koja omogućavaju postupanje po predstavi.

Ako protivna strana ne dostavi pisano izjašnjenje iz stava 1 ovog člana, Ministarstvo zauzima stav i mišljenje na osnovu podataka kojima raspolaže.

Član 29

Ministarstvo obustavlja postupanje po predavci na zahtjev podnosioca/teljke predstavke ili ako se, zbog nedostatka podataka, postupanje po predavci ne može nastaviti.

Član 30

Ministarstvo priprema mišljenje sa konstatacijama i ocjenama o okolnostima slučaja iz predstavke, sa aspekta postojanja diskriminacije po osnovu pola i o tome obavještava podnosioca/teljku predstavke i protivnu stranu.

U mišljenju iz stava 1 ovog člana Ministarstvo upozorava na utvrđeno postojanje diskriminacije po osnovu pola, preporučuje način otklanjanja uzroka diskriminacije i određuje rok za podnosioca/teljku predstavke i protivnu stranu u kojem će obavijestiti Ministarstvo o preduzetim mjerama.

Član 31

Organi, privredni subjekti, političke stranke, nevladine organizacije i druga pravna i fizička lica mogu se obratiti Ministarstvu zahtjevom za davanje mišljenja o tome da li su ili bi nekim svojim aktom ili radnjom prouzrokovali nejednak tretman žena i muškaraca u smislu ovog zakona.

Zakon o radu („Službeni list CG“, br. 49/08 i 26/09)

Zabrana diskriminacije

Član 5

Zabranjena je neposredna i posredna diskriminacija lica koja traže zaposlenje, kao i zaposlenih, s obzirom na pol, rođenje, jezik, rasu, vjeru, boju kože, starost, trudnoću, zdravstveno stanje, odnosno invalidnost, nacionalnost, bračni status, porodične obaveze, seksualno opredjeljenje, političko ili drugo uvjerenje, socijalno porijeklo, imovno stanje, članstvo u političkim i sindikalnim organizacijama ili neko drugo lično svojstvo.

Neposredna i posredna diskriminacija

Član 6

(1) Neposredna diskriminacija, u smislu ovog zakona, jeste svako postupanje uzrokovano nekim od osnova iz člana 5 ovog zakona kojim se lice koje traži zaposlenje, kao i zaposleni stavlja u nepovoljniji položaj u odnosu na druga lica u istoj ili sličnoj situaciji.

(2) Posredna diskriminacija, u smislu ovog zakona, postoji kada određena odredba, kriterijum ili praksa stavlja ili bi stavila u nepovoljniji položaj u odnosu na druga lica, lice koje traži zaposlenje kao i zaposleno lice, zbog određenog svojstva, statusa, opredjeljenja ili uvjerenja.

Diskriminacija po više osnova

Član 7

(1) Diskriminacija iz čl. 5 i 6 ovog zakona zabranjena je u odnosu na:

- 1) uslove zapošljavanja i izbor kandidata za obavljanje određenog posla;
- 2) uslove rada i sva prava iz radnog odnosa;
- 3) obrazovanje, osposobljavanje i usavršavanje;
- 4) napredovanje na poslu;
- 5) otkaz ugovora o radu.

(2) Odredbe ugovora o radu kojima se utvrđuje diskriminacija po nekom od osnova iz čl. 5 i 6 ovog zakona su ništave.

Uznemiravanje i seksualno uznemiravanje

Član 8

(1) Zabranjeno je uznemiravanje i seksualno uznemiravanje na radu i u vezi sa radom.

(2) Uznemiravanje, u smislu ovog zakona, jeste svako neželjeno ponašanje uzrokovano nekim od osnova iz čl. 5 i 6 ovog zakona, kao i uznemiravanje putem audio i video nadzora, koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica koje traži zaposlenje, kao i zaposlenog, a koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje.

(3) Seksualno uznemiravanje, u smislu ovog zakona, jeste svako neželjeno verbalno, neverbalno ili fizičko ponašanje koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica koje traži zaposlenje, kao i zaposlenog lica u sferi polnog života, a koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće, neugodno, agresivno ili uvredljivo okruženje.

(4) Zaposleni ne može trpjeti štetne posljedice u slučaju prijavljivanja, odnosno svjedočenja zbog uznemiravanja i seksualnog uznemiravanja na radu i u vezi sa radom u smislu st. 2 i 3 ovog člana.

Pozitivna diskriminacija

Član 9

(1) Ne smatra se diskriminacijom pravljenje razlike, isključenje ili davanje prvenstva u odnosu na određeni posao kada je priroda posla takva ili se posao obavlja u takvim uslovima da karakteristike povezane sa nekim od osnova iz čl. 5 i 6 ovog zakona predstavljaju stvarni i odlučujući uslov obavljanja posla i da je svrha koja se time želi postići opravdana.

(2) Odredbe zakona, kolektivnog ugovora i ugovora o radu koje se odnose na posebnu zaštitu i pomoć određenim kategorijama zaposlenih, a posebno one o zaštiti lica sa invaliditetom, žena za vrijeme trudnoće i porodijskog odsustva i odsustva sa rada radi njege djeteta, odnosno posebne njege djeteta, kao i odredbe koje se odnose na posebna prava roditelja, usvojitelja, staratelja i hranitelja, ne smatraju se Diskriminacijom.

Prava zaposlenih

Član 11

(1) Zaposleni ima pravo na odgovarajuću zaradu, bezbjednost i zaštitu života i zdravlja na radu, stručno osposobljavanje i druga prava u skladu sa zakonom i kolektivnim ugovorom.

(2) Zaposlena žena ima pravo na posebnu zaštitu za vrijeme trudnoće i porođaja.

(3) Zaposleni ima pravo na posebnu zaštitu radi njege djeteta u skladu sa ovim zakonom.

(4) Zaposleni mlađi od 18 godina života i zaposleno lice sa invaliditetom imaju pravo na posebnu zaštitu u skladu sa ovim zakonom.

Zakon o zapošljavanju („Službeni list RCG“, br. 5/02, 79/04 i „Službeni list CG“, broj 21/08)

Član 3

Nezaposlena lica u ostvarivanju prava na zaposlenje su jednaka bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, jezik, vjeru, političko ili drugo uvjerenje, obrazovanje, socijalno porijeklo, imovno stanje i drugo lično svojstvo.

Zakon o zdravstvenom osiguranju („Službeni list RCG“, broj 39/04)

Član 3

Obavezno zdravstveno osiguranje je dio sistema socijalnog osiguranja građana kojim se, na načelima obaveznosti, uzajamnosti i solidarnosti, svim građanima Republike Crne Gore (u daljem tekstu: Republika), kao i drugim licima obezbjeđuje pravo na zdravstvenu zaštitu i druga prava, u skladu sa ovim zakonom.

Ostvarivanje prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja obezbjeđuje Republički fond za zdravstveno osiguranje (u daljem tekstu: Fond), u skladu sa ovim zakonom.

Član 17

Obim prava i standarde zdravstvene zaštite iz člana 16 stav 1 tač. 1 do 5 ovog zakona utvrđuje Vlada Republike Crne Gore (u daljem tekstu: Vlada), na predlog Ministarstva zdravlja, polazeći od godišnjeg programa zdravstvene zaštite i godišnjeg finansijskog plana Fonda, kao i raspoloživih zdravstvenih kapaciteta, posebno vodeći računa o zdravstvenoj zaštiti sljedećih kategorija:

- 1) djece iz čl. 12 i 13 ovog zakona;
- 2) žena u toku trudnoće, porođaja i materinstva;
- 3) lica starijih od 65 godina života;
- 4) vojnih invalida i civilnih invalida rata, u skladu sa posebnim propisima;
- 5) hendikepiranih lica sa značajnim tjelesnim oštećenjem od najmanje 70% utvrđenim u smislu posebnih propisa;
- 6) lica oboljelih od zaraznih bolesti, reumatske groznice i njenih komplikacija, malignih oboljenja, šećerne bolesti, hronične bubrežne insuficijencije, koronarne, cerebralne i vaskularne bolesti, sistemskih autoimunih bolesti, fiksne hipertenzije sa komplikacijama, progresivnih nervno-mišićnih oboljenja, cerebralne paralize, multipleks skleroze, cistične fibroze i hemofilije, lica sa duševnim poremećajima i nedovoljno mentalno razvijenih lica, u vezi sa zdravstvenom zaštitom od tih bolesti.

Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju („Službeni list RCG“, br. 54/03, 39/04, 79/04, 81/04, 47/07 i "Službeni list CG", broj 79/08)

Član 17

Osiguranik stiče pravo na starosnu penziju kad navrši 65 (muškarac), odnosno 60 (žena) godina života i najmanje 15 godina penzijskog staža.

Osiguranik stiče pravo na starosnu penziju kad navrši 40 (muškarac), odnosno 35 (žena) godina staža osiguranja i najmanje 55 godina života.

Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti („Službeni list RCG“, broj 78/05)

Član 5

U ostvarivanju prava iz socijalne i dječje zaštite građani su jednaki, bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, jezik, vjeru, socijalno porijeklo ili druga lična svojstva.

Član 11

Pojedini izrazi, u smislu ovog zakona, imaju sljedeće značenje:

1) **porodica** je: bračni, odnosno vanbračni drugovi i djeca (bračna, vanbračna, usvojena i pastorčad) i drugi srodnici koji zajedno žive;

2) **nesposoban za rad** je:

- dijete do navršene 18 godine života, a ako je na redovnom školovanju u srednjoj školi do kraja roka propisanog za to školovanje;

- dijete od 15 do navršene 18 godine života koje nije na redovnom školovanju, ako je na evidenciji Zavoda za zapošljavanje Crne Gore (u daljem tekstu: Zavod za zapošljavanje);

- lice kod koga je utvrđena nesposobnost za rad, u skladu sa ovim zakonom;

- lice starije od 65 godina života;

3) **dijete sa tjelesnom, mentalnom i senzornom ometenošću** je dijete koje se može osposobiti za samostalan život i rad i dijete koje se ne može osposobiti za samostalan život i rad;

4) **samohrano lice** je:

- roditelj koji je razveden ili je drugi roditelj umro ili je nepoznat, a izdržava maloljetno dijete, odnosno punoljetno dijete kod koga je nesposobnost za rad nastala prije navršene 18 godine života, do zasnivanja bračne ili vanbračne zajednice;

- punoljetno lice nesposobno za rad, koje nema srodnike koji su po zakonu dužni da ga izdržavaju ili ima srodnike koji nijesu u mogućnosti da ga izdržavaju;

5) **prihod** je primanje koje ostvaruje porodica po bilo kom osnovu;

6) **pokretna imovina** je automobil, stočni fond, poljoprivredna i građevinska mehanizacija i dr.;

7) **poslovni prostor** je prostor otvorenog ili zatvorenog tipa u vlasništvu ili iznajmljen na korišćenje;

8) **korisnik** je lice koje je ostvarilo pravo iz socijalne i dječje zaštite;

9) **poslodavac** je pravno ili fizičko lice koje se bavi privrednom djelatnošću, ustanova, banka, organizacija za osiguranje, udruženje, agencija i drugo pravno ili fizičko lice koje sa zaposlenim zaključi ugovor o radu;

10) **organizacija civilnog društva** je nevladina organizacija, vjerska zajednica, udruženje i drugo.

Član 13

Pravo na materijalno obezbjeđenje porodice (u daljem tekstu: materijalno obezbjeđenje) može ostvariti porodica, odnosno član porodice, ako je:

1) nesposoban za rad;

2) sposoban za rad, pod uslovom da je:

- trudnica,

- samohrano lice,

- roditelj koji izdržava maloljetno dijete ili punoljetno dijete nesposobno za rad, kod koga je nesposobnost za rad nastala prije navršene 18 godine života,

- lice koje je završilo školovanje po obrazovnom programu sa prilagođenim izvođenjem i dodatnom stručnom pomoći ili posebnom obrazovnom programu,

- dijete bez roditeljskog staranja do zasnivanja radnog odnosa na neodređeno vrijeme ili na određeno vrijeme duže od šest mjeseci.

Pravo iz stava 1 tačka 2 alineja 3 ovog člana pripada i staraocu, usvojiocu ili licu kome je dijete povjereno na njegu, vaspitanje i osposobljavanje.

Lice iz stava 1 tačka 2 alineja 5 ovog člana može ostvariti pravo na materijalno obezbjeđenje najduže pet godina od dana prestanka smještaja u ustanovu, smještaja u drugu porodicu, odnosno prestanka starateljstva.

Član 63

Pravo na usluge socijalnog rada imaju svi građani.

Usluge socijalnog rada (u daljem tekstu: usluge) su preventivna djelatnost, dijagnostika, tretman i savjetodavno-terapijski rad.

Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju („Službeni list RCG“, br. 64/02, 31/05 i 49/07)

Ciljevi

Član 2

Obrazovanje i vaspitanje ima za cilj da:

- 1) obezbijedi mogućnost za svestrani razvoj pojedinca, bez obzira na pol, životno doba, socijalno i kulturno porijeklo, nacionalnu i vjersku pripadnost i tjelesnu i psihičku konstituciju;
- 2) zadovolji potrebe, interesovanja, želje i ambicije pojedinca za doživotnim učenjem;
- 3) omogući izbor obrazovnog programa na svim nivoima vaspitanja i obrazovanja;
- 4) razvija svijest, potrebu i sposobnost za očuvanje i unapređenje ljudskih prava, pravne države, prirodne i društvene sredine, multietičnosti i različitosti;
- 5) razvija svijest o državnoj pripadnosti Republici Crnoj Gori (u daljem tekstu: Republika) i njenoj kulturi, tradiciji i istoriji;
- 6) omogući pojedincu, u skladu sa sopstvenim mogućnostima, uključivanje i participaciju na svim nivoima rada i djelovanja;
- 7) razvija svijest o nacionalnoj pripadnosti, kulturi, istoriji i tradiciji;
- 8) doprinosi uključivanju u procese evropskih integracija.

Jednakost

Član 9

Građani Republike su jednaki u ostvarivanju prava na obrazovanje, bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, jezik, vjeru, socijalno porijeklo ili drugo lično svojstvo.

Strani državljani mogu se obrazovati kao građani Republike pod uslovima uzajamnosti.

Strani državljani koji imaju privremeni boravak ili stalno nastanjenje u Republici, jednaki su u ostvarivanju prava na obrazovanje sa građanima Republike, u skladu sa posebnim zakonom.

Zakon o visokom obrazovanju („Službeni list RCG“, broj 60/03)

Dostupnost visokog obrazovanja

Član 6

Visoko obrazovanje dostupno je svim licima, pod uslovima propisanim ovim zakonom i statutom ustanove.

Jednakost

Član 7

U ostvarivanju prava na visoko obrazovanje nije dozvoljena diskriminacija po osnovu: pola, rase, bračnog stanja, boje, jezika, vjere, političkog ili drugog ubjeđenja, nacionalnog, etničkog ili drugog porijekla, pripadnosti nacionalnoj zajednici, imovinskom statusu, onesposobljenosti (invalidnosti) ili drugom sličnom osnovu, položaju ili okolnosti.

Porodični zakon („Službeni list RCG“, 1/07)

Član 3

Brak se zasniva na slobodnoj odluci muškarca i žene da sklope brak, na njihovoj ravnopravnosti, uzajamnom poštovanju i međusobnom pomaganju.

Član 7

Pravo je svakog lica da slobodno odlučuje o rađanju svoje djece, a kao roditelja da stvara mogućnosti i obezbjeđuje uslove za njihov zdrav psihofizički razvoj u porodici i društvu.

Država mjerama socijalne, zdravstvene i pravne zaštite, sistemom vaspitanja, obrazovanja i informisanja, politikom zapošljavanja, stambenom i poreskom politikom, kao i razvijanjem svih drugih djelatnosti u korist porodice i njenih članova obezbjeđuje uslove za slobodno i odgovorno roditeljstvo.

Član 11

Imovinski odnosi u porodici zasnivaju se na načelima ravnopravnosti, uzajamnosti i solidarnosti, kao i na zaštiti interesa djece.

Član 14

Za pružanje stručne pomoći i zaštite prava i interesa djeteta i ostalih članova porodice, za rješavanje sporova između članova porodice, kao i u svim slučajevima poremećenih porodičnih odnosa nadležan je organ starateljstva, sud i lice ovlašćeno za posredovanje.

Član 39

Bračni drugovi su ravnopravni u braku.

Član 60

Roditeljsko pravo pripada majci i ocu zajedno.

Ako je jedan od roditelja umro ili nije poznat ili je lišen roditeljskog prava, roditeljsko pravo pripada drugom roditelju.

Roditelj se ne može odreći roditeljskog prava.

Zabranjena je zloupotreba roditeljskog prava.

Član 69

Roditelji imaju pravo i dužnost da se staraju o djetetu.

Staranje o djetetu obuhvata: čuvanje, podizanje, vaspitavanje, obrazovanje, zastupanje, izdržavanje, kao i upravljanje i raspolaganje imovinom djeteta.

Roditelji imaju pravo da dobiju sva obavještenja o djetetu od obrazovnih i zdravstvenih ustanova.

Zakon o sudovima („Službeni list RCG“, br. 5/02, 49/04 i „Službeni list CG“, broj 22/08)

Dostupnost sudova i ravnopravnost stranaka

Član 5

Svako ima pravo da se obrati sudu radi ostvarivanja svojih prava. Svi su jednaki pred sudom.

Nepriistrasnost

Član 7

Svako ima pravo na nepristrasno suđenje u razumnom roku.

Pravo na slučajnog sudiju

Član 8

Svako ima pravo da u njegovoj pravnoj stvari, nezavisno od stranaka i svojstva pravne stvari, sudi sudija određen slučajem.

Zakon o Ustavnom sudu („Službeni list CG“, broj 64/08)

Član 49

Ustavnu žalbu može izjaviti svako lice koje smatra da mu je pojedinačnim aktom državnog organa, organa državne uprave, organa lokalne samouprave ili pravnog lica koje vrši javna ovlašćenja povrijeđeno ljudsko pravo i sloboda zajemčeni Ustavom.

Ustavnu žalbu u ime lica iz stava 1 ovog člana, na osnovu njegovog ovlašćenja, može izjaviti drugo lice.

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda može, povodom pritužbe koja je u radu, podnijeti ustavnu žalbu ako se podnosilac pritužbe sa tim saglasi.

Zakon o lokalnoj samoupravi („Službeni list RCG“, br. 42/03, 28/04, 75/05 i 13/06)

Član 7

U vršenju svojih poslova organi lokalne samouprave obezbjeđuju jednaku zaštitu prava i na zakonu zasnovanih pravnih interesa lokalnog stanovništva i pravnih lica.

Član 8

U vršenju poslova lokalne samouprave opština je samostalna i njena prava ne mogu biti uskraćena ili ograničena aktima državnih organa, osim u slučajevima i pod uslovima utvrđenim zakonom, u skladu sa Ustavom.

Zakon o Vojsci Crne Gore („Službeni list RCG“, broj 47/07)

Služba u aktivnom i rezervnom sastavu Vojske

Član 18

Služba u Vojsci je vršenje vojnih i drugih dužnosti u stalnom i rezervnom sastavu Vojske.

Službom u Vojsci smatra se i vršenje poslova koje obavljaju profesionalna vojna lica u Ministarstvu, državnom organu, privrednom društvu ili drugoj organizaciji.

Službu u Vojsci mogu da vrše samo crnogorski državljani, a izuzetno u ratu, i lica koja nemaju crnogorsko državljanstvo, ako se prijave kao dobrovoljci.

Pravila službe u Vojsci utvrđuju se propisom koji donosi Ministarstvo.

Jednaka prava

Član 50

Kandidatima koji se prijavljuju za prijem na službu u Vojsci garantuje se primjena načela transparentnosti, pravičnosti i jednakih prava, bez diskriminacije po bilo kom osnovu (pol, rasa, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, etničko ili socijalno porijeklo, imovno stanje, odnosno drugi status).

Poštovanje načela iz stava 1 ovog člana obezbjeđuje ministar.

Zakon o zaštiti podataka o ličnosti („Službeni list CG“, broj 79/08)

Član 4

Zaštita ličnih podataka obezbjeđuje se svakom licu bez obzira na državljanstvo, prebivalište, rasu, boju kože, pol, jezik, vjeru, političko i drugo uvjerenje, nacionalnost, socijalno porijeklo, imovno stanje, obrazovanje, društveni položaj ili drugo lično svojstvo.

Zakon o medijima („Službeni list RCG“, br. 51/02 i 62/02)

Član 23

Zabranjeno je objavljivanje informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv osoba ili grupe osoba zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, vjeri, naciji, etničkoj grupi, polu ili seksualnoj opredijeljenosti.

Osnivač medija i autor neće odgovarati, ako su objavljene informacije i mišljenja iz stava 1 ovog člana dio naučnog ili autorskog rada koji se bavi javnom stvari a objavljeni su:

- bez namjere da se podstiče na diskriminaciju, mržnju ili nasilje i dio su objektivnog novinarskog izvještaja;

- s namjerom da se kritički ukaže na diskriminaciju, mržnju, nasilje ili na pojave koje predstavljaju ili mogu da predstavljaju podsticanje na takvo ponašanje.

Član 26

Svako fizičko i pravno lice ima pravo na ispravku i odgovor kada smatra da je, putem objavljenog programskog sadržaja, povrijeđeno neko njegovo Ustavom ili zakonom ustanovljeno pravo.

Objavljivanje ispravke ili odgovora može se tražiti u roku od 30 dana od dana objavljivanja programskog sadržaja.

Kada se traži objavljivanje ispravke ili odgovora mora se navesti programski sadržaj na koji se odgovor ili ispravka odnose i datum njegovog objavljivanja.

Ispravka i odgovor se objavljuju bez naknade.

Zakon o manjinskim pravima i slobodama („Službeni list RCG“, br. 31/06 i 38/07)

Član 4

Pripadnici manjina ravnopravni su sa drugim državljanima i uživaju jednaku zakonsku zaštitu.

Protivzakonita je i kažnjiva svaka povreda prava manjina.

Član 37

Zaštitu prava manjina obezbjeđuju organi državne, odnosno lokalne uprave i sudovi.

Član 39

Zabranjeno je preduzimanje mjera i aktivnosti kojim bi se promijenila struktura stanovništva na područjima na kojima žive pripadnici manjine, a imaju za cilj ograničavanje zakonskih prava i sloboda.

Zabranjena je svaka neposredna ili posredna diskriminacija po bilo kom osnovu, pa i po osnovu rase, boje, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porijekla, rođenja ili sličnog statusa, vjeroispovijesti, političkog ili drugog ubjeđenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta.

Krivični zakonik („Službeni list RCG“, br. 70/03, 13/04, 47/06 i „Službeni list CG“, broj 40/08)

Krivična djela protiv braka i porodice

Dvobračnost

Član 214 (1)

Ko zaključi novi brak iako se već nalazi u braku, - kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do dvije godine

(2) Kaznom iz stava 1 ovog člana kazniće se i ko zaključi brak sa licem za koje zna da se nalazi u braku.

Zaključenje ništavog braka

Član 214

Ko pri zaključenju braka prikrije od druge strane neku činjenicu zbog koje je brak ništav ili drugu stranu dovede u zabludu ili održava u zabludi o toj činjenici - kazniće se zatvorom od tri mjeseca do tri godine.

Gonjenje se može preduzeti samo ako je tako zaključen brak poništen iz razloga navedenih u stavu 1 ovog člana .

Omogućavanje zaključenja nedozvoljenog braka

Član 215

Službeno lice ovlašćeno za zaključenje braka koje u vršenju svoje službene dužnosti svjesno dozvoli da se zaključi brak koji je po zakonu zabranjen ili ništa,

- kazniće se zatvorom od tri mjeseca do tri godine.

Vanbračna zajednica sa maloljetnikom

Član 216

(1) Punoljetno lice koje živi u vanbračnoj zajednici sa maloljetnikom,

- kazniće se zatvorom od tri mjeseca do tri godine,

(2) Kaznom iz stava 1 ovog člana kazniće se i roditelj, usvojilac ili staralac koji maloljetniku omogući da živi u vanbračnoj zajednici sa drugim licem ili ga na to navede.

(3) Ako je djelo iz stava 2 ovog člana učinjeno iz koristoljublja,

- učinilac će se kazniti zatvorom od šest mjeseci do pet godina.

(4) Ako se brak zaključi, gonjenje se neće preduzeti, a ako je preduzeto, obustaviće se.

Oduzimanje maloljetnog lica

Član 217 (1)

Ko maloljetno lice protivpravno zadrži ili oduzme od roditelja, usvojioca, staraoca ili drugog lica, odnosno ustanove, kojima je ono povjereno ili onemogućava izvršenje odluke kojom je maloljetno lice povjereno određenom licu,

- kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do dvije godine.

(2) Ko onemogućava izvršenje odluke nadležnog organa kojom je određen način održavanja ličnih odnosa maloljetnog lica sa roditeljem ili drugim srodnikom,

- kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine.

(3) Ako je djelo iz stava 1 ovog člana učinjeno iz koristoljublja ili drugih niskih pobuda ili je usljed djela teže ugroženo zdravlje, vaspitanje ili školovanje maloljetnog lica,

- učinilac će se kazniti zatvorom od tri mjeseca do pet godina.

(4) Učinioca djela iz st. 1 i 3 ovog člana koji dobrovoljno preda maloljetno lice licu ili ustanovi kojoj je ono povjereno ili omogući izvršenje odluke o povjeravanju maloljetnog lica, sud može osloboditi od kazne.

(5) Ako izrekne uslovnu osudu za djelo iz st. 1 do 3 ovog člana, sud može odrediti obavezu učiniocu da u određenom roku preda maloljetno lice licu ili ustanovi kojoj je maloljetno lice povjereno ili omogući izvršenje odluke kojom je maloljetno lice povjereno određenom licu ili ustanovi, odnosno odluke kojom je određen način održavanja ličnih odnosa maloljetnog lica sa roditeljem ili drugim srodnikom.

Promjena porodičnog stanja

Član 218

(1) Ko podmetanjem, zamjenom ili na drugi način promijeni porodično stanje, djeteta,

- kazniće se zatvorom od tri mjeseca do tri godine
- (2) Ko zamjenom ili na drugi način iz nehata promijeni porodično stanje djeteta,
 - kazniće se zatvorom do jedne godine
- (3) Za pokušaj djela iz stava 1 ovog člana kazniće se.

Zapuštanje i zlostavljanje maloljetnog lica

Član 219

- (1) Roditelje, usvojilac, staralac ili drugo lice koje grubim zanemarivanjem svoje dužnosti zbrinjavanja i vaspitavanja zapusti maloljetno lice o kojem je dužno da se stara,
 - kazniće se zatvorom do tri godine
- (2) Roditelj, usvojilac, staralac ili drugo lice koje zlostavlja maloljetno lice ili ga prinuđava na pretjeran rad ili rad koji ne odgovara uzrastu maloljetnog lica ili na prosječenje ili ga iz koristoljublja navodi na vršenje drugih radnji koje su štetne za njegov razvoj,
 - kazniće se zatvorom od tri mjeseca do pet godina

Nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici

Član 220

- (1) Ko primjenom nasilja ugrožava tjelesni ili duševni integritet članova svoje porodice ili porodične zajednice,
 - kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine,
- (2) Ako je pri izvršenju djela iz stava 1 ovog člana korišćeno oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo podogobno da tijelo teško povrijedi ili zdravlje teško naruši,
 - učinilac će se kazniti zatvorom od tri mjeseca do tri godine.
- (3) Ako je usljed djela iz st. 1 i 2 ovog člana nastupila teška tjelesna povreda ili teško narušavanje zdravlja ili su učinjena prema maloljetnom licu
 - učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do pet godina
- (4) Ako je usljed djela iz st. 1, 2 i 3 ovog člana nastupila smrt člana porodice ili porodične zajednice,
 - učinilac će se kazniti zatvorom od tri do dvanaest godina.
- (5) Ko prekrši mjere zaštite od nasilja u porodici koje mu je sud odredio na osnovu zakona,
 - kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do šest mjeseci.

Nedavanje izdržavanja

Član 221

- (1) Ko ne daje izdržavanje za lice koje je po zakonu dužan da izdržava, a ta dužnost je utvršena izvršnom sudskom odlukom ili izvršnim poravnanjem pred sudom ili drugim nadležnim organom, u iznosu i na način kako je to odlukom odnosno poravnanjem utvrđeno,
 - kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine
- (2) Neće se kazniti učinilac djela iz stava 1 ovog člana, ako iz opravdanih razloga nije davao izdržavanje.
- (3) Ako su usljed djela iz stava 1 ovog člana nastupile teške posljedice za izdržavano lice,
 - učinilac će se kazniti zatvorom od tri mjeseca do tri godine.

Kršenje porodičnih obaveza

Član 222

- (1) Ko kršenjem zakonom utvrđenih porodičnih obaveza ostavi u teškom položaju člana porodice koji nije u stanju da se sam o sebi stara,
- kazniće se zatvorom od tri mjeseca do tri godine
- (2) Ako je usljed djela iz stava 1 ovog člana nastupilo teško narušavanje zdravlja člana porodice,
- učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do pet godina,
- (3) Ako je usljed djela iz stava 1 ovog člana nastupila smrt člana porodice,
- učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina.
- (4) Ako izrekne uslovnu osudu za djelo iz st. 1 i 2 ovog člana, sud može odrediti obavezu učiniocu da izvršava svoje zakonom utvrđene porodične obaveze.

Rodoskrvnjenje

Član 223

Punoljetno lice koje izvrši obljudu ili sa njom izjednačen polni čin sa maloljetnim srodnikom po krvi u pravoj liniji ili sa maloljetnim bratom, odnosno sestrom,
- kazniće se zatvorom do tri godine.

Trgovina ljudima

Član 444

- (1) Ko silom ili prijetnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, povjerenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem ličnih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi, radi dobijanja saglasnosti od lica koje ima kontrolu nad drugim licem: vrbuje, prevozi, prebacuje, predaje, prodaje, kupuje, posreduje u prodaji, sakriva ili drži drugo lice, a u cilju prinudnog rada, dovođenja u položaj sluge, vršenja kriminalne djelatnosti, prostitucije ili prosjačenja, upotrebe u pornografske svrhe, radi oduzimanja dijela tijela za presađivanje ili radi korišćenja u oružanim sukobima, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina.
- (2) Za djelo iz stava 1 ovog člana učinjeno prema maloljetnom licu učinilac će se kazniti kaznom propisanom za to djelo i kad nije upotrijebio silu, prijetnju ili neki drugi od navedenih načina izvršenja.
- (3) Ako je djelo iz stava 1 ovog člana učinjeno prema maloljetnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje tri godine.
- (4) Ako je usljed djela iz st. 1 i 3 ovog člana nastupila teška tjelesna povreda nekog lica, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do dvanaest godina.
- (5) Ako je usljed djela iz st. 1 i 3 ovog člana nastupila smrt jednog ili više lica, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina.
- (6) Ko se bavi vršenjem krivičnog djela iz st. 1 do 3 ovog člana ili je djelo izvršeno na organizovan način od strane više lica, kazniće se zatvorom najmanje pet godina.

Trgovina djecom radi usvojenja

Član 445

- (1) Ko oduzme lice koje nije navršilo četrnaest godina radi njegovog usvojenja protivno važećim propisima ili ko usvoji takvo lice ili posreduje u takvom usvojenju ili ko u tom cilju kupi, proda ili preda drugo lice koje nije navršilo četrnaest godina ili ga prevozi, obezbjeđuje mu smještaj ili ga prikriva, kazniće se zatvorom od jedne do pet godina.
- (2) Ko se bavi vršenjem djelatnosti iz stava 1 ovog člana ili je djelo izvršeno na organizovan način od strane više lica, kazniće se zatvorom najmanje tri godine.

Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu

Član 446

- (1) Ko, kršeći pravila međunarodnog prava, stavi drugog u ropski ili njemu sličan odnos ili ga drži u takvom odnosu, kupi, proda, preda drugom licu ili posreduje u kupovini, prodaji ili predaji ovakvog lica ili podstiče drugog da proda svoju slobodu ili slobodu lica koje izdržava ili o kojem se stara, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina.
- (2) Ko prevozi lica koja se nalaze u ropskom ili njemu sličnom odnosu iz jedne zemlje u drugu, kazniće se zatvorom od šest mjeseci do pet godina.
- (3) Ko djelo iz st. 1 i 2 ovog člana učini prema maloljetnom licu, kazniće se zatvorom od pet do petnaest godina.

Zakonik o krivičnom postupku („Službeni list CG“, broj 57/09)

Način saslušanja svjedoka i upozorenja suda

Član 113

- (1) Svjedoci se saslušavaju odvojeno i bez prisustva ostalih svjedoka. Svjedok je dužan da odgovore daje usmeno.
- (2) Svjedok će se prethodno opomenuti da je dužan da govori istinu i da ne smije ništa prećutati i upozoriti da davanje lažnog iskaza predstavlja krivično djelo. Svjedok će se upoznati sa pravom iz člana 111 ovog zakonika, što će se unijeti u zapisnik.
- (3) Nakon opomene i upozorenja iz stava 2 ovog člana, svjedok će se pitati za ime i prezime, ime oca ili majke, zanimanje, boravište, mjesto i godinu rođenja i njegov odnos sa okrivljenim i oštećenim. Svjedok će se upozoriti da je dužan da o promjeni adrese ili boravišta obavijesti sud.
- (4) Prilikom saslušanja maloljetnog lica, naročito ako je ono oštećeno krivičnim djelom, postupiće se obazrivo da saslušanje ne bi štetno uticalo na psihičko stanje maloljetnog lica. Ako je to potrebno, saslušanje maloljetnog lica obaviće se uz pomoć psihologa ili drugog stručnog lica.
- (5) Oštećeni koji je žrtva krivičnog djela protiv polne slobode, kao i dijete koje se saslušava kao svjedok ima pravo da svjedoči u odvojenoj prostoriji pred sudijom i zapisničarem, a tužilac, okrivljeni i branilac da gledaju prenos iz druge prostorije, uz mogućnost da postavljaju pitanja svjedoku, o čemu ih je sud dužan poučiti, što se zapisnički konstatuje.
- (6) Sud može odlučiti da se odredba stava 5 ovog člana primijeni i na svjedočenje oštećenog koji je žrtva diskriminacije.

Zakon o državnim službenicima i namještenicima („Službeni list CG“, broj 50/08)

Jednaka dostupnost

Član 8

U zapošljavanju državnih službenika, odnosno namještenika kandidatima su, pod jednakim uslovima, dostupna sva radna mjesta.
Državni službenik, odnosno namještenik zasniva radni odnos na osnovu javnog oglašavanja.

Zakon o državnoj upravi („Službeni list RCG“, broj 38/03 i „Službeni list CG“, broj 22/08)

Član 5

U vršenju svojih poslova organi državne uprave obezbjeđuju jednaku i efikasnu zaštitu prava i na zakonu zasnovanih interesa fizičkih i pravnih lica.

Organi državne uprave dužni su da zakonito i blagovremeno odlučuju u stvarima iz svoje nadležnosti.

**INICIJALNI IZVJEŠTAJ O SPROVOĐENJU KONVENCIJE O ELIMINISANJU SVIH
OBLIKA DISKRIMINACIJE ŽENA UJEDINJENIH NACIJA (CEDAW)
2006-2009.**

SADRŽAJ

I UVODNE NAPOMENE	1 – 2
II OPŠTE INFORMACIJE	2 – 10
III IZVJEŠTAJ O SPROVOĐENJU KONVENCIJE (16 ČLANOVA)	
Član 1	11 – 18
Član 2	18 – 21
Član 3	21 – 23
Član 4	23 – 24
Član 5	24 – 30
Član 6	30 – 33
Član 7	33 – 38
Član 8	39 – 41
Član 9	42
Član 10	42 – 55
Član 11	55 – 70
Član 12	70 – 75
Član 13	75 – 77
Član 14	77 – 79
Član 15	79 – 81
Član 16	81 – 87
IV ANEKS – CITATI IZ ZAKONA	88 – 106